

# TARTALOMJEGYZÉK

JÓZAN TIBOR: Dr. Kubinszky Mihály 85 éves .....	195
---	-----

## TANULMÁNYOK

DOMONKOS OTTÓ: A soproni evangélikusok perselyládájának olajfestménye a 17. század második feléből .....	197
TÁRKÁNYI SÁNDOR: Egy várkerületi műemlék ház cífra története a kezdetektől napjainkig .....	216

## MŰHELY

CSISZÁR ATTILA – FRANTA DEZSŐ: A gartai bírólada restaurálása .....	237
SZILÁRDFY ZOLTÁN: A Domonkos Rend magyar vonatkozásai egy barokk rézmet-szeten .....	244

## SOPRONI ARCOK

A Tanár Úr 80 éves. Andrássy Péter köszöntése és önéletrajza .....	251
DOMINKOVITS PÉTER: A 80 éves Kovács József László köszöntése .....	258
HEGEDŰS ELEMÉR: A király katonája. Báró Lehár Antal tábornok életútja .....	260

## SOPRONI KÖNYVESPOLC

Einrichtungswerk des Königreich Hungarn (1688–1690) Hg. von János Kalmár – János J. Varga. Stuttgart, 2010. (ism. Dominkovits Péter) .....	276
In labore fructus. Jubileumi tanulmányok Győregyházmegye történetéből. Szerk. Nemes Gábor – Vajk Ádám. Győr, 2011. (ism. Szende Katalin) .....	278

# INHALTSVERZEICHNIS

Ödenburger Rundschau, Lokalhistorische Quartalschrift, Redaktion: Katalin Szen-  
de

TIBOR JÓZAN: Gruß zum 85. Geburtstag von Mihály Kubinszky .....	195
---	-----

## MITTEILUNGEN

OTTÓ DOMONKOS: Das Ölbild des Gotteskastens der Soproner Evangelischen Gemeinde aus der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts .....	197
SÁNDOR TÁRKÁNYI: Die dubiose Geschichte eines unter Denkmalschutz stehenden Hauses in der Grabenrunde von seinen Anfängen bis heute .....	216

## KLEINERE MITTEILUNGEN

ATTILA CSISZÁR – DEZSŐ FRANTA: Die Restaurierung der Gartaer Richtertruhe .....	237
ZOLTÁN SZILÁRDFY: Die ungarischen Bezugspunkte des Dominikanerordens in einem barocken Kupferstich .....	244

## ÖDENBURGER PORTRÄTS

Gruß und Curriculum Vitae zum 80. Geburtstag von Péter Andrassy .....	251
PÉTER DOMINKOVITS: Gruß zum 80. Geburtstag von József László Kovács .....	258
ELEMÉR HEGEDŰS: Soldat des Königs. Der Lebenslauf des Generals Baron Antal Lehár .....	260

## BÜCHERSCHAU

PÉTER DOMINKOVITS: Einrichtungswerk des Königreichs Ungarn (1688–1690). Hg. von János Kalmár – János J. Varga. Stuttgart, 2010. ....	276
KATALIN SZENDE: In labore fructus. Studien aus der Geschichte der Győrer Diözese. Red.: Gábor Nemes – Ádám Vajk. Győr, 2011. ....	278

Őszinte örömmel teszek eleget a Soproni Szemle szerkesztősége megtisztelő felkérésének, hogy Dr. Kubinszky Mihály professzort, aki kiváló elődöm volt a Soproni Városszépítő Egyesület élén, 85. születésnapján köszöntsem.

Kubinszky Mihály 1927. szeptember 17-én született Sopronban. Szülővárosa, amelynek díszpolgári címét 2002-ben elnyerte, és ahol több évtizeden keresztül az itt működő Nyugat-Magyarországi Egyetemen adjunktusa, docense majd tanszékvezető egyetemi tanára volt, egész élete során meghatározó szerepet töltött be. Azon lokálpatrióták egyike, aki nemcsak szeretett városában maradt, hanem, ahogy szokta volt mondani, a mai napig a régi gyermekszobájában alszik. Hűséges nemcsak Sopronhoz, nemcsak a környékhez, hanem a szülőházhoz is.



Sopronban, a bencés gimnáziumban végezte középiskolai tanulmányait, majd a Budapesti Műszaki Egyetemen 1950-ben szerzett építészmérnöki diplomával építészvezető-ként részt vett a Soproni Asztalosárugyár, a Petőházi Cukorgyár, a fertődi laktanya, a soproni Hunyadi János iskola újjáépítésében. 15 éven keresztül munkatársa volt Rados Jenő professzor úrnak a fertődi Esterházy-kastély felújításában.

Tudományos pályáját Dr. Winkler Oszkár Ybl-díjas építész meghívására a soproni egyetem Építéstani Tanszékén kezdte, majd oktatói tevékenysége révén személyes érdeklődésének megfelelően gyarapodott, kiszélesedett szakmai tudása. Tudományos munkásságát – szellemi frissességének köszönhetően – a mai napig folytatja a 19. és 20. századi építészet története és az építészetelmélet

területén. Emellett előtérbe került kutatásai között a vasútépítészet. „A vasutak építészete Európában” című munkája a tudományok kandidátusa cím elnyerésén túl könyv formájában is megjelent. A német nyelvű kiadásnak köszönhetően az 1960-as évektől kezdve a téma nemzetközi szakértőjének tartják. Építészetelméleti témában írt dolgozatával az Akadémia műsza-ki tudományok doktora fokozatát nyerte el 1974-ben.

S hogy nemcsak az akadémiai világ köreiben, hanem a vasúttörténettel foglalkozó átlagember számára is ismert és szeretve tisztelt tudós, mi sem bizonyítja jobban, mint az: ha valaki eljut az ezeréves határon álló gyimesbükki indóházba, a kis múzeum lelkes tulajdonosa Sopron kapcsán azonnal Kubinszky professzort magasztalja...

Dr. Kubinszky Mihály eddigi tevékenysége során több mint 350 tanulmányt készített, 27 könyv szerzője vagy társszerzője. Elméleti munkáját, tudományos tevékenységét az Egyetem és Sopron város címeikkel és díjakkal ismerte el, országos megbecsültséget olyan díjak fémjelzik, mint a a Gróf Széchenyi Ferenc díj, az, Ybl Miklós díj és a Míkó Imre díj.

Tudományos és oktatói munkássága mellett 20 éven át állt a Soproni Városszépítő Egyesület élén. A szellemi értékek és a lokálpatriotizmus támogatása mellett legfőbb feladata az egyesület életben tartása volt. A korábbi nagy elődök örökségét változó korunk igényeinek megfelelően más módszerekkel kellett megőrizni. Miután a város életében már nincsenek olyan mecénások, akik gazdasági erejükkel támogatni tudják az egyesületi programokat, sok esetben „lobbizni” kellett és így sikerült fontos terveket megvalósítani. Dr. Kubinszky Mihály személyisége, tekintélye és a város érdekében kifejtett munkássága biztosították azt, hogy vezetésével az Egyesület városi szinten javaslatokat tehetett, új terveket kezdeményezhetett, és ezek megvalósulását figyelemmel kísérhette. Ezek közül megemlíthető a Frankenburg úti alul- (és nem) felüljáró megépítése, a Várkerületen a népszavazási emlékhely létesítésének szorgalmazása (Hűségkút), a Szent Mihály templom kivilágítása, a Jereván lakótelepi Szent Imre templom tervezőjének kiválasztása, szobrok, kilátók létesítése, a Károly-kilátó visszavétele az egyesület tulajdonába.

Az építészeti területen példa értékű díjat alapított: egy szakértő bizottság évente kiválasztja a tulajdonos, a tervező és az építő együttes munkájával megvalósult legújabb épületek közül azt, amely érdemes a Winkler Oszkár díjra. Az emléktábla költségeit társadalmi összefogással teremtette elő, és hasonló módon került sor fásításokra, illegális szemételepek megszüntetésére.

Szakmai felkészültsége, a közösség érdekében végzett munkája nagy elismertséget szerzett személyén keresztül az általa irányított Soproni Városszépítő Egyesületnek. Következményeként a leköszönését bejelentő közgyűlés 2007. januárjában egyhangú döntéssel a „tisztelabeli elnök” címet adományozta Dr. Kubinszky Mihály professzor úrnak. Sopron városa iránti

elkötelezettségének számtalan megnyilvánulása és tevékeny közreműködése a közéletben, aktivitása sok fiatal számára követendő példa lehet. Mindezt nagycsalád vállalása mellett, mai ésszel szinte felfoghatatlan energiával tette. Úgy, hogy figyelme és szeretete ne csorbuljon gyermekei és szellemi-emberi társa: hitvese iránt. S ha már a családnál tartunk: ismerjük a híres mondást – minden sikeres férfi mögött egy nagyszerű asszony áll! Kubinszky professzor mellett Éva néni az, aki mindenben társ, támogató, ha kell, családösszetartó, háziasszony, ha kell, szellemi partner. Szerető családi békéjük kiárad azokra, akik közel kerülhetnek hozzájuk!

Abban a reményben, hogy Professzor Úr tanácsaiban, tudásában még sokáig részesülhetünk, az Egyesület tagsága és elnöksége nevében további termékeny éveket kívánok!

# TANULMÁNYOK

DOMONKOS OTTÓ

A soproni evangélikusok  
perselyládájának olajfestménye  
a 17. század második feléből

A soproni Evangélikus Egyházi Múzeum (Templom u. 12.) állandó kiállításában egy, a 17. század második feléből való különleges perselyláda vonja magára a látogatók figyelmét. A láda fából készült, de oldalait architektonikus elemekkel, pillérekkel, oszlopokkal, fülkékkel díszítették: a kettős láda alsó részét toszkán pillérekkel és falfülkével, a felső részét aranyozott, korinthuszi fejezetű csavart oszlopokkal, fülkagylós ornamentikával és itt is falfülkével s esztergályozott rátétdíszekkel, ahogy nemegyszer a kis kabinetszekrényeket vagy céhládákat szokták (1. kép).



1. kép. Templomi perselyláda a 17. század közepéről. (M: 100 cm, H: 60 cm, Sz: 44 cm)  
Sopron, Evangélikus Múzeum

Valóságos „kis-architektúra” tehát a perselyláda, s ez készítőjének reprezentatív szándékait jelzi. Ezt a szándékot még inkább felerősíti, hogy a láda fedelének belső lapjára olajfestményben Jézus egyik példabeszédének jelentét, „A szegény asszony fillérje” témájú ábrázolást festtették meg. Valójában ennek a vállmagasságú perselyládának két fedele volt. Az egyik, a belső, az alsó, a pénzbedobó-nyílást foglalta magában, míg a másik, az efölé boruló felnyitható volt. S ha a hívek pénzadományait a ládába akarták dobni, a láda felső fedelét fel kellett nyitni, s ekkor a belső oldalára festett kép az adományozó szemmagasságába került. Adománya a festett jézusi példázat által az egyház és a hit támogatásának vizuális megerősítését, visszaigazolását is szolgálta. Annál is inkább, mert a Jézus és a szegényasszony fillérje jelenetet a soproni festményen 17. századi kortársi viseletbe öltöztött, egyéni karakterű szereplők fogják közre (2.kép).

Csatkai Endre Sopron műemléki topográfiájában közli a kettős láda leírását, a jelenet német nyelvű mottóját, hozza a láda festményének képét is, amelynek festőjét így határozza meg: „Valószínűleg német festő jó munkája a 17. század második feléből. Holland hatás alatt.”<sup>1</sup>

Sajnos a színes olajfestmény jelenetével, de egyáltalán a perselyláda készítőjével, az ábrázolt személyek azonosításával az egyébként gazdag soproni evangélikus helytörténeti irodalom nem foglalkozott, sem Müllner Mátyás,<sup>2</sup> sem Gamauf Teofil, de Payr Sándor egyháztörténeti munkájában sem találtunk erre vonatkozó nyomokat.<sup>3</sup> Az evangélikus egyház és közössége 17. századi üldöztetésének, s az ellene való küzdelemnek időszakában készült kiváló emlék az egyház régi templomi leltáraiban sem szerepel. A perselyládára Bunker János Rajnárd figyelt fel 1903-ban, amikor az evangélikus egyház múkincseit bemutatta a soproni *Neue Zeitung*-ban. Ismertette a templomépítés vázlatos történetét, az 1676-os tűzvész pusztítását, a templom újjáépítését és az adományozókat, és követte a tárgyak sorsát a 20. század elejéig. A beszámoló végén felhívta a figyelmet az akkor az oltár mögött eldugva található, díszesen faragott perselyládára és a fedőlapjának belsején látható, nemrég restaurált festményre. *„Es ist jenes Opferbecken, welches an der Rückseite des Altares steht. Sein reiches stilgerechtes Schnitzwerk und jenes Oelbild, das das Innere des Deckels zierte, verwiesen auf das XVII. Jahrhundert. Leider konnte ich, trotz der aufgegebenen Mühe, nicht auf die Spur des Ursprungs dieses Kunstgegenstandes kommen. In dem „Extra Buche“ von Jahre 1676 ist wohl wiederholt eines „Gotteskastens“ Erwähnung getan, ob aber unter dem Gotteskasten dieses Opferbecken verstanden ist, muss dahin gestellt bleiben. Fest steht jedoch, das dieses Opferbecken, insbesondere jetzt, nachdem es vor einigen Jahren durch die*

<sup>1</sup> Csatkai Endre – Dercsenyi Dezső: Sopron és környéke műemlékei. Bp. 1953. 235.

<sup>2</sup> Müllner Mátyás: A soproni evangélikus főtanoda története, a soproni evangélikus gyülekezet nevezetesebb eseményeivel együtt. Sopron 1857.

<sup>3</sup> Payr Sándor: A soproni evangélikus egyházközség története. Sopron 1917. I.

*Herren Professor Hauser und Ignaz Pinter kunstgerecht renoviert worden ist, eine Sehenswürdigkeit der Kirche bildet. Leider steht dieses Kabinetstück alten Kunstsinnes in seiner Verlassenheit und in Duffer hinter dem Altare nicht an seinem Platze. Der richtige Ort, wohin das Opferbecken gehört, ist meines Erachtens unser Museum, das denselben auch bei Zuerkennung des Eigentumsrechtes an die evangelische Gemeindegemeinde gerne einen Ehrenplatz einräumen würde.”<sup>4</sup>*

Sajnos a javaslat nem valósult meg. A perselyláda sem a Soproni Múzeumnak az új városháza II. emeleti termeiben berendezett, sem a megvásárolt Lenck-villa múzeummá alakított állandó kiállításába (1913) nem került be. A Csatkai Endre topográfiájában közölt festménnyel a soproni szabó céh mesterremek-rajzainak viselettörténeti megjelenítésével kapcsolatban már az 1950-es években foglalkoztam, s a festményt később, „A magyarországi céhes szabók mintakönyvei, 1630–1838.” című munkámban 1997-ben közöltem is.<sup>5</sup> Bünker János Rajnárd – mint láttuk – 110 évvel ezelőtt kifejezetten ambicionálta, hogy a régi számadásokban a perselyláda megrendelőjének, (asztalosának, festőjének) nyomára jusson, de nem járt eredménnyel. Az egyháztörténeti vagy a művészettörténeti kutatások azóta sem hoztak új eredményeket. S abban sem jutott előbbre a kutatás, hogy az 1676. évi forrásban (Extrabuch) többször is említett "Gotteskasten" azonos lehet e ezzel a templomi persellyel, vagy sem. Akár azonos is lehet, hiszen az 1676-os forrás éppúgy "Gotteskasten"-t említ, mint a soproni Evangélikus múzeum perselyládáján lévő festmény német felirata a templomi persely megnevezésére. De mivel a kérdés további adatok híján nem dönthető el, ezért a festmény interpretációjához módszertanilag más utat választottam. Úgy gondolom, érdemes a perselyláda fedelének festményére, mint a soproni evangélikus egyház küzdelmes éveinek, az 1670-es éveknek kordokumentumára tekinteni, s ennek szellemében megkísérelni, hogy vajon lehet-e a festményen ábrázolt korabeli alakokat a korszak soproni evangélikus egyháztörténetének meghatározó szereplőivel azonosítani? Bár a szereplők egy részéről közel egykorú képmásokat is bemutatok, mégis, mivel nem a művészettörténet a mesterségem, e tanulmányban nem a portréikonográfia összehasonlító módszerével élek, hanem egyháztörténeti, társadalomtörténeti, politikátörténeti szempontokat mérlegelve keresem a festett perselyfedélen ábrázolt alakokban a soproni történet lehetséges szereplőit.

---

<sup>4</sup> Bünker János: Über den alten Ornat der evangelischer Kirche in Sopron. Separat Abdruck aus der „Neue Zeitung”. (Sopron 1903.) 17–18. Professzor Hauser = Hauser Károly festőművész, a Soproni Ipari rajziskola vezetője, Sopron Bécsi u. 3. – Bünker János Rajnárd Seebach-ban (Karintia) született 1863.04.25-én. 1876–1881 között a felsőlövői (Oberschützen) tanítóképzőben szerzett tanítói oklevelet. 1881–1883-ig Lékán volt házitánító, majd 1884–1891 között a soproni Lenck család házitánítója. 1890-ben nevezték ki a soproni evangélikus iskola rendes tanítójává. A Soproni Múzeumnak előbb segédőre, de 1900–1913 között múzeumi főőr, azaz Kugler Lajos levéltárigazgató – múzeumi főőr mellett az új városháza épületében az állandó kiállítás néprajzos rendezője. A Lenck-villa megvásárlása után, ide költöztette a Soproni Múzeumot, alakította ki a sírkötarat 1913-ban, majd 1914-ben váratlanul elhunyt.

<sup>5</sup> Domonkos Ottó: A magyarországi céhes szabók mintakönyvei (1630–1838). A Magyar Nemzeti Múzeum Művelődéstörténeti Kiadványa. Bp. 1997. 11. kép.



A magyarországi protestánsok vallásgyakorlatát a Bocskai-féle felkelés és hadjárat eredményeként az 1606-os bécsi békekötés biztosította. Azonban a protestánsok üldözése az osztrák birodalom tartományaiban fokozódott, különösen a fehérhegyi csata (1623) után tömegessé vált a menekülés a cseh, morva és osztrák területekről, magából Bécsből is. Sopron kiemelkedően erős protestáns városvezetése szívesen fogadta be a menekülteket, akik közül sok család végleg letelepedett a városban.<sup>6</sup> Az ellenreformáció előrehaladásaként a jezsuiták nyomultak be Sopronba 1636-ban Draskovits György győri püspök és Esterházy Miklós nádor segítségével és iskolát is alapítottak. 1650-ben a császárvárosban betiltották végleg a protestáns istentiszteleteket. A Bécsbe akkreditált külföldi követek és tanácsosok a közeli Sopronban vehettek részt egyházi szertartásokon.<sup>7</sup>

Az 1670-ben leleplezett Wesselényi-összeesküvés felszámolása során a szervezkedés hátterében a protestánsokat is meggyanúsították, s Vitztnyédi István személye miatt a világi és egyházi hatalmasságok a soproniakra is erős nyomást gyakoroltak. 1671-ben például a közösen használt temetőben végzett szertartás alkalmával nem szólhatott a Szent Mihály templom harangja. 1672-ben ráerőltették a városi tanácsra, hogy a tanácstagok fele-fele legyen evangélikus illetve katolikus.<sup>8</sup> 1674-ben Szelepcsényi György esztergomi érsek követelésére át kellett adni a város templomait és iskoláit. A prédikátoroknak, káplánoknak, tanítóknak és segédeknek 15 napon belül el kellett hagyniuk a várost.<sup>9</sup>

Ideiglenes imaházukat a Lackner-házban rendeztek be és már március 4-én az első istentiszteletet meg is tartották az udvaron. Másnap azonban a Bäckergasse-n (mai Templom utca) az ún. Schubert és Krampel házban béreltek helyet, amelynek az udvarán két hónap alatt felépítettek egy fatemplomot. A beszentelési szertartásra 1674. május 13-án került sor, amin részt vehettek a bécsi protestáns külföldi követek és tanácsosok is. Időközben a megözvegyült Eggenberg brandenburgi hercegnő a városban telepedett le, lakásként a Vitztnyedy-házat bérelte, s udvari lelkészként Lang Mátyást alkalmazta. A ház azonban az evangélikus egyház összes hívét nem tudta befogadni.<sup>10</sup>

1674 nyarán a város két prédikátorát, Barth Jánost és Sowitsch Kristófot kitiltották Sopronból és Kismartonba száműzték. A bécsi protestáns követek közös petícióban kérték a királyt a lelkipásztorok visszaengedésére. A nemleges választ követően Benedikt Oxenstierna svéd nagykövet külön levélben fordult az uralkodóhoz, de az ő kérése sem járt eredménnyel. A két prédikátor csak 1675 áprilisában térhetett vissza a városba.<sup>11</sup> Az ideiglenes fatemplomban csak 1675 karácsonyán tarthattak újból istentiszteletet. A megyei nemesek azonban már

---

<sup>6</sup> Payr S. i.m. 285–286.

<sup>7</sup> Payr S. i.m. 770.

<sup>8</sup> Payr S. i.m. 425.

<sup>9</sup> Payr S. i.m. 426.

<sup>10</sup> Müllner M. i.m. 42–43.

<sup>11</sup> Müllner M. i.m. 44.

áprilistól kezdve ki voltak tiltva Sopronból és a város kapuinál örök ellenőrizték a bejövőket.<sup>12</sup>

1676. november 28-án hatalmas tűzvész söpört végig a városon, amelyben a fatemplom is porig égett, csak a szertartás értékeit, eszközeit tudták kimenteni az épületből. A soproni evangélikusok megsegítésére a városi és a külföldi adományok hihetetlen méretet öltöttek. Bécsből, Német- és Svédországból, Dániából és Norvégiából összesen 11.467 forint érkezett. A városi gyűjtés összegéből megvásárolta az egyház a két romos házat. (Schubert- és Krampel-ház) 8.325 forintért.<sup>13</sup> A templom belső berendezése főként az osztrák családok adakozásából készült. Az oltár és oltárkép a Hungersbach-i Johann Carl Egg ajándéka volt, a szószéket báró Johann Ehrenreich Wurmbrand és fia állíttatta. Az új keresztelőkutat Krausz Jakab kőfaragó készítette. A soproni evangélikus egyház egyik legjelentősebb donátora a Pozsonyból 1674-ben Sopronba települt Gálffy Ádám volt. Már első 1676-ban tett nagy adománya is kiemelkedő volt, az augsburgi keresztelőtől és kancsó ötvösremekek, a később ajándékozott 16 karú bronz gyertyatartó, az ezüst oltárkereszt és egy újabb kehely pedig tovább emelte a templom szertartásainak fényét, szaporította kincstárának értékeit. A külföldi személyiségek közül különösen Benedikt Oxenstierna svéd követ tűnt ki a soproniak iránti együttérzésével. A petíciókban megnyilvánult buzgalmaért 1677. február 18-án külön hálaíratot küldött hozzá a gyülekezet, kérve a további támogatást és a város evangélikus templomának családjával együtt való látogatását, melyben természetesen biztosították számukra az újjáépített ülőhelyeket is.<sup>14</sup> Az adományok között szerepelt az 1674-ben a magyar iskola mögötti területén megvásárolt új temetőkert körkerítése is, amelyre Egg báró végrendeletében hagyott 3.000 forintot.<sup>15</sup> Az Egyházközség Sowitsch Ábrahám templomatyának (Kirchfater) a legválságosabb négy esztendőben (1674–1677) végzett áldozatos szervező és anyagiakat kezelő munkájának elismeréseként Lang Mátyás, Barth János Konrád és Sowitsch Kristóf mondott köszönetet.

Véleményem szerint a perselyláda a Jézus által említett és példának állított „szegény asszony fillérje” (3. kép) eredményének megismerésére szolgáló dokumentuma. A festmény alá írt német nyelvű mottó Márk evangéliumának 41. versével idézi a történet kezdetét: *„Jesus setzet sich gegen dem Gotteskasten und schaute wie das Volk Geld einlegte (Mk. 12, 41.)”,* azaz *„És leülvén Jézus a templompersely átellenében, nézi vala, hogy a sokaság miként vet pénzt a perselybe.”* A bibliai példázat a szöveg folytatásában teljeseedik ki: *„Sok gazdag pedig sokat vet vala abba. És egy szegény özvegy asszony is odajövé, két fillért, azaz egy negyed pénzt vet bele. Akkor előszólítván tanítványait, monda nekik: Bizony mondom néktek, hogy ez a szegény özvegyasszony többet vetett, hogynem mind a többi, akik a perselybe vetettek vala. Mert azok mindnyájan az ő fölöslegükből vetének, ez pedig az ő szegénységéből, amije csak*

<sup>12</sup> Payr S. i.m. 461.

<sup>13</sup> Payr S. i.m. 470–472.

<sup>14</sup> Soproni Evangélikus Levéltár. Gamauf Teofil Dok. II.2. A.123. 501–503.

<sup>15</sup> Payr S. i.m. 452.

volt, mind beveté, az ő egész vagyonát.”<sup>16</sup> Amint láthatjuk Jézus a gazdagok adakozását a feleslegből véli és kevésbé tekinti hitbélinek, mint a szegény asszony két fillérjét.

A festmény jelene azt bizonyítja, hogy a nagylelkű adományok hitbéliek. Az üldöztetés idején összefogás a példabeszéd alázatos megértését és együttérzését váltotta ki a hazai és külföldi hívekből. Úgy véljük, a festmény az új soproni evangélikus fatemplom felépítését és berendezését, 1677. április 18-án történt felavatását követően készülhetett, s ezért a képen megjeleníteni véljük az 1670-es évek főbb szereplőinek alakjait.



3. kép. Jézus és az adakozó szegény asszony (részlet a perselyláda fedeléről)

<sup>16</sup> Szent Biblia Új Testamentom azaz a mi Urunk Jézus Krisztusnak Új Szövetsége. Károli Gáspár fordítása. Bp. 1941. Márk Ev.12. 41–44. 68. p.

A kompozíció középpontjában – a 12 apostollal a háta mögött –, az ülő Jézust látjuk, aki jobbjával az adakozó szegényasszonyra mutat. Beszédese gesztusa, példabeszéde a körülállóknak szól. A 17. századi öltözetben megfestett, különböző rendű és rangú alakok, az evangélikus vallási közösség megjelenítői. Egy részük nyilván csak egy típust jelenít meg, s társadalmi helyükre inkább csak a városi polgári fejfedők, a bécsi divatú széles karimájú kalapok, illetve a magyaros süvegek engednek következtetni. A festő nyilvánvalóan jól ismerte a nevesebb egyházi és világi személyiségeket, a bécsi követek, a fejedelmi és királyi tanácsosok divatját és öltözetét épp úgy, mint a lelkészek, prédikátorok egyházi viseletét, a polgárok ünnepi öltözetét is. A típusként ábrázolt alakok sorából azonban több alak kiválik, akiknek arcvonásai egyénített karakterűnek tűnnek, ruházatuk is gondosan megfestett. A festő kompozíciós eszközökkel is kiemelte őket, s az előtérbe állította. Ezekben az alakokban a soproni evangélikusok történetének már bemutatott főszereplőit véljük felismerni.



4. kép. Eggenberg hercegnő és gróf Benedict Oxenstierna svéd követ párosa (?)  
(részlet a perselyláda fedeléről)

Legfeltűnőbb közülük az adakozó szegény özvegyasszony mellé állított igen előkelő férfi és nő párosa (4.kép), akiket a soproni evangélikus egyház két legmagasabb rangú támogatójával, Eggenberg hercegnővel s az őt kísérő bécsi svéd követtel, Benedikt Oxenstiernával azonosíthatnánk, míg a festmény baloldalán, az előtérben álló, előkelő magyar főúri öltözetben, hetyke huszártisztként ábrázolt adakozó férfiút Gálffy Ádámmal, az evangélikus egyház másik nagy jótevőjével. Hármójuk közül hiteles portrét csak Oxenstierna követről ismerünk (ld. alább), a másik két kiemelt alakot társadalmi rangja, élettörténete s patrónusi szerepe alapján azonosítjuk. Mellettük, a hívők seregében, első látásra is összetartozó párokat fedezhetünk fel. A bal szélen álló lelkész alakjában Lang Mátyást, az ő feleségét s fiukat, míg a hátuk mögött papi öltözetre jellemző fehér vállgallérral Sowitsch Kristófot sejthetjük. Az előkelő főúri páros mögött balról Serpilius Jánost és harmadik feleségét, jobbra pedig Barth Jánost és feleségét, mögöttük félalakban pedig Sowitsch Ábrahám templomatyja alakját.

Eggenberg hercegnő ruházata udvari méltóságához illően ünnepélyes, kettős szoknyát visel. Az alsó földig érő selyem, loknizott. A felső egybeszabott szoknya-váll aranybrokát. Elöl nyitott, loknisra szedve ívesen halad hátra, ahol földig ér. A míderes felsőrész ujjá a felsőkar közepéig ér, buggyosra összefogottan. Az ingváll széles csipkegallérja a vállakra fekszik, háromnegyedes ujjai a könyök fölött buggyosra fogottak, csipke kézelővel díszítve. Kerek gallérja fölött vastag gyöngysor fogja körül a nyakát. Sötét haját gyöngyös pártá fogja össze, hozzáillő fülbevalókkal kiegészítve, a homlokközépre érő diadém teljessé teszi a fej ékesítését. Bal kezében alig nyitott sötét legyezőt tart, jobb kezében pedig díszes, csipkés kis kendőt láthatunk. Életkorát 68 évre becsüljük. A hercegnő korabeli arcképét eddig nem sikerült felkutatni. Nincs róla kép a családi monográfiában sem, ahol csak férje és két fiúgyermekének arcképeit láthatjuk<sup>17</sup> (5. kép). 1680. május 8-án hunyt el, 71 éves korában. Előtte már a pestistől való félelmében, 1679. szeptemberében egész udvartartásával Rusztra menekült, ahonnan csak 1680. márciusában tért vissza a városba, Szent György utcai palotájába. Halála után házát is és az egyházi szertatásokhoz használt eszközöket is az evangélikus egyházra hagyta. Tetemét azonban csak 1682. március 12-én

---

<sup>17</sup> Payr S. i.m. 388. Müllner Mátyás a Sowitsch Ábrahámnak írott hálairatban az Eggenberg hercegnőre vonatkozó származási titulusokat idézi: „...Durchlautisten Fürstin und Frauen Frauen (!) Anna Maria geborne Markgräffin zu Brandenburg, und Herzogin in Preussen, verwittibter Herzogin zu Kuman und Fürstin zu Eggenberge...” Müllner M.i.m. 46. – Eggenberg Anna Mária 1609.12.20-án született – meghalt 1680. május 8-án Sopronban. Férje Eggenberg János Antal osztrák főherceg, aki 1639-ben vette feleségül, II. Ferdinándtól szabad vallásgyakorlatot kapott. Férje 1649-ben hunyt el, ő gyermekeivel Grazban maradt, majd 1671-ben Sopronba költözött. „Eggenberg hercegné a legtekintélyesebb osztrák családokkal volt rokonságban. Nővére a százsz választó fejedelemnek volt a hitvese, férje a leggazdagabb stájer herceg; lányát Dietrichstein herceg vette feleségül, fiai pedig Schwarzenberg és Liechtenstein lányokat vettek feleségül. Payr S.i.m. 388.; Heydendorff, W. E. Die Fürsten und Freiherren zu Eggenberg und die Vorfahren. Graz, Verlag Styria, 1965., 160., 177.

búcsúztatták és szállították végső nyughelyére a Bayrathban lévő családi kriptába.<sup>18</sup>

A perselyláda fedelének olajfestményén kísérője Benedikt Oxenstierna, svéd királyi követ a bécsi udvarnál, a soproni evangélikusok legfőbb pártfogója a királynál s az udvari tisztségviselőknél. 1677. április 18-i keltezéssel hálairatot küld hozzá a soproni egyházközség vezetősége.<sup>19</sup> Öltözéke az udvari etikettnek megfelelő. Sötét, aranygombokkal sűrűn díszített nyitott kabátja alól fehér mellény villan elő. Könyökig érő kabátujja visszahajtott aranyos szegélyű, amelyből csipkés ingujja a csuklójáig ér, kezében sétatbot. Magas fehér gallérját csipkés zsabó fogja körül. Sötét haja allonge-paróka, vállig érő loknikkal. Fejét széles karimájú, aranyzsinórral szegett kalap fedi. Rangjához illő bajuszt visel. Térdnadrágjához sötét harisnyát és fekete csatos cipőt visel. Az öltözködését még ünnepélyesebbé teszi a grófi rangot is kifejező, a bal vállon átvetett széles aranypaszományos vállszalag. Derékövének baloldalán keresztmarkolatú kard függ. Ismerjük Oxenstierna gróf parókás és paróka nélküli metszetes arcképét a Merian műhely kiadványaként. A bécsi udvarnál 1674-ben foglalta el a svéd követségi állását.<sup>20</sup>

---

<sup>18</sup> Payr S. i.m.

<sup>19</sup> Gamauf Soproni Evangélikus Levéltár. 1345.II. Alt.Dok. 1–36. 123. 501–503.p. Danksagung schreibe der Oedenburger an den Schwedische Gesande in Wien: für die Unterstützung nach den grossen Brande, von 18. Febr. 1677.... zu Wieder aufriehung des verbranten Gotteshauses 100 Reichsthaler verordnet, dabei gnädig begehre Euer Exzellenz gehalten Kirchenstuhl aufs neue zu bauen.”

<sup>20</sup> Bengt Gabrielson Oxenstierna (1623–1702) államférfi, diplomata a Baltikumban régens Litvániában, az európai béke érdekében működött: [de.wikipedia.org/wiki/Bengt\\_Oxenstierna](https://de.wikipedia.org/wiki/Bengt_Oxenstierna) (2011.nov.3.). Metszetképmása Matthaeus Merian: Theatrum Europaeum, 1650 kötetében jelent meg.



5. kép. Az Eggenberg hercegi címer (Sopron, Szt. György u. 10. Bolodár Z. felv.)

A másik kiemelkedő személyiség minden bizonnyal Gálffy Ádám királyi kamarás, nemes főúri magyar viseletben, hetyke állásban (6. kép). Öltözete skarlátvörös hosszú dolmány, ezüst gombsorral és derékövvel zárul. Sötét csizmanadrágjához sárga szattyán csizmát visel. Világosszürke köpenye, körgallérja, félvállra van vetve. Tarsolya bőrből való, mellkasán átvett szíjon függ. Fővege púpos, széles prémezésű, tollforgóval díszítve. Magyaros bajuszt visel, testtartása személyes jelentőségét fejezi ki. Talán nem is portré a képmás,

inkább a magyar nemes és katona jellegzetes típusának a képe, de ellenőrizni nem tudjuk, mert képmás nem maradt róla.



6. kép. Gálffy Ádám(?) képmása (részlet a perselyláda fedeléről)

A Gálffy-család történetéből azonban megérthetjük magabiztos, sikeres életét. Tudjuk, hogy nemesi rangja volt, egy ideig a császári hadseregben is szolgált, majd jómódú kereskedő lett, s Pozsonyban telepedett le. 1674-ben a pozsonyi templomok és iskolák elvétele ellenző városi tanács határozatát támogatta, a foglalás biztosainak kizavarásában és megverésében vétkes polgárokat támogatta. Ezért az ottani város-vezetőkkel együtt bebörtönözték Nagyszombatban. Kiszabadulását a tizenhárom éves kislánya érte el Lipót királynál, személyes



fogadás alkalmával. A méltánytalanságokon felháborodva költözött át Sopronba, s jeles támogatója lett az evangélikus egy-házközségnek.<sup>21</sup>

Gálffy alakja mögött, a kép bal szélén Lang Mátyást és feleségét látjuk, az előttük álló tíz év körüli, zsinóros öltözetű, csizmás kislegénygel (7. kép).

---

<sup>21</sup> Sikabonyi Gálffy Ernő: A Gálffy család története. Budapest 1966. Kézirat. Soproni Evangélikus Levéltár (Bővített kiadás) Kocsárdi, Martonosi, Szombatfalvi, Sikabonyi Gálffy család története. 1966. – A Gálffy székelyföldről származtatja magát. „Elöljáró Gál” 1330-tól Báthory István lengyel király címeradományozása Gálffy Jánosnak 1577-ben kelt. Négy fia közül Dániel a Dunántúlra házasodott, Elena de Nadasd a felesége. Leszármazottai közül Tamás Szigetvár ostrománál küzdött. Ő a sikabonyi (Nyitra megye) ág alapítója. Fia Pál a trencsényi vár kapitánya 1585-ben, a Csallóközi ág alapítója. Fia János (1595) Bécsben nősült 1621-ben. Ádám fia Bécsben született 1622-ben. Gálffy János a bécsi Schwab Zsuzsannát vette feleségül. Apósa a bécsi „Kaiserlich befreite Niederlage” tagja. G. Jánosnak is sikerült a társaságba bekerülni és már mint ilyen posztókereskedő került Sopronba, mivel áttért az evangélikus hitre. 1627-ben tett polgáreskü (Házi: 5377, 485 p.) Háza a Templom u. 7-ben van 1632-ben (Dávid: 214.) Gálffy Ádám Sopronban is iskolázott, a Vas megyei Táplányban tanult magyarul a rokonságnál, majd Zsolnán a tót nyelvet tanulta. 13 éves korában Bécsbe került, jogtudóst akartak belőle nevelni, de végül is a kereskedő szakmát választotta, ő is. Tagja lett a szabadalmazott kereskedő társaságnak, de 1656-ban megszüntette tagságát. Erdélyi nemességüket, királyi címer, Gálffy Pál, a trencsényi vár kapitánya 1649-ben III. Ferdinánd a magyar nemesség közé emelte érdemei elismeréseként. (Kézirat 101-104.) – Gálffy Ádám 1641-ben a bécsi huszár ezredbe jelentkezett és mint zászlóvivő (Fahnenknecht) vett részt a lengyelországi csatákban. Súlyos sebesülése után kilépett az ezredből és európai utazással töltött három évet. Majd a kereskedő társaság tagjaként működött, 1656-ban Spindler Joachim birodalmi nemes leányát Máris Zsuzsannát vette feleségül. 1657-ben Nezsiderben birtokot vett. Erre az időre esik a császári és királyi kamarási cím elnyerése. (Kézirat 105–107.) 1663-ban ismét katona, zászlóaljzat vezetett a török elleni hadjáratban. 1668-ban I. Lipót a család nemességét egész Ausztria területére kiterjesztette, amit Bécsújhelyen hirdettek ki. – A győri Szécsényi György püspök hitre való térítésének ellenállt, birtokát eladta és Pozsonyba költözött, ahol háza volt. Ott pedig Szelepcsényi György hercegprímással került összeütközésbe a pozsonyi templomok és iskolák visszavétele ellen támadt „zendülés” támogatása miatt és került Nagyszombatba börtönbe 1674-ben. Tizenhárom éves Zsuzsanna leánya I. Lipót királynál kért személyes meghallgatása után felmentették és pár hétre rá kiszabadult. A méltánytalan eljárason felháborodva költözött Sopronba, ahol szintén nagy pártfogója lett a soproni egyháznak. (Kézirat 108–109) – Schrödel József: A pozsonyi ág. hitv. ev. egyházközség története. Pozsony, 1906. 217, 238.



7. kép. Lang Mátyás(?) evangélikus lelkész és felesége (részlet a perselyláda fedeléről)

A festményen egyedül ők azok, akik hangsúlyozottan kinéznek a képből, s velünk, a kép nézőivel keresik a szemkontaktust, a vizuális kapcsolatot. E beállítás miatt akár ők is lehetnének a festmény megrendelői. Lang Mátyás, udvari jóváhagyással Eggenberg hercegnő házi lelkésze volt., Hosszú hajjal, födetlen fővel, papi talárban, lapos és fehér vállgallérral ábrázolták. Arcképét korabeli festményről és rézmetszetről (8. kép) is ismerjük.



8. kép. Lang Mátyás evangélikus lelkész metszetképmása. Sopron, Evangélikus Levéltár

Feleségének, aki hét gyermeket szült, sötét ruháját széles kerek fehér csipkegallér díszíti, sötét haját csipkés szélű fehér főkötő fedi, nyakát pedig vastag aranylánc fogja körül. A rézmetszeteket Zacharias Michel soproni könyvkötő szignálta. Csatkai Endre topográfiájában írja, hogy a mester 1675–1697 között működött Sopronban.<sup>22</sup> A házaspár mögött talán Sowitsch Kristóf városi lelkész mellképe tűnik fel, széles karimájú kalapban, lapos fehér lelkészi gallérral. Arcát bajusz és szakáll teszi jellegzetessé, amint ez hivatalához illő, és ahogy Zacharias Michel soproni rézmetsző által készített arcképéről ismerjük (9. kép).<sup>23</sup>

A kép másik oldalán ábrázolt főúri pár mögött balra, talán Serpilius Jánost és harmadik feleségét ismerhetjük fel (10. kép).

<sup>22</sup> Lang Mátyás arcképét az Evangélikus Múzeum arcképcsarnokából és halála után készült rézmetszetről ismerjük (1682). Soproni Evangélikus Levéltár, Rézmetszet N° 235.; Pataki Dénes: A magyar rézmetszés története a XVI. századtól 1850-ig. Budapest, 1951. 183.

<sup>23</sup> Sowitsch Kristóf arcképe, Soproni Evangélikus Levéltár, rézmetszet 233. – Payr S. A magyar protestáns papi öltöny története. Sopron 1935. 16.



9. kép. Sowitsch Kristóf metszetképmása. Sopron, Evangélikus Levéltár



10. kép. Serpilius János(?) és felesége (részlet a perselyláda fedeléről)

A kiváló jogtudós Lőcséről került Sopronba, itt 1660–1667 között a város magyar és német jegyzőjeként működött, pártolva az evangélikus egyházat. 1668–



kellett hagynia a követséget, akkor a svéd király engedélyével foglalta el állását Sopronban, mint városi lelkész.<sup>25</sup>



12. kép. Barth János Konrád(?) és felesége (részlet a perselyláda fedeléről)

Barth János lelkészi öltözetet visel. Fejét széles karimájú kalap fedi, kissé hátra tolva. Térdig érő szürke köpenye alatt bordó ujjast visel lapos papi vállgallérral. Térd alá érő nadrágjához fehér harisnyát és csatos fekete félcipőt hord. Felesége áll alatt megkötött fekete csipkés főkötőben, széles fekete prémezésű köpenye világosszürke. Mellképes alakja jól illik párjához. Róla két metszetportrét (13. kép) és festett képmását is ismerjük, háta mögött, tudós karakterét és sokirányú érdeklődését jelző, római régiségek és érmek láthatók gyűjteményéből. Alakját az irodalom-történet, a művelődéstörténet s a soproni gyűjtéstörténet is számon tartja. A két kalap mögött a dán követ Lilienkorn bárót véljük ábrázolva. Jobbra mellettük Sowitsch Ábrahám templomatyát véljük felfedezni. Sowitsch a soproni evangélikus egyház legnehezebb négy évében (1674–1677) védte a közösség érdekeit. Az imaházak megszerzésében, az első faház építésében, az 1676-os tűzvész utáni újjáépítésben, ház és telek vásárlásban, az új fatemplom

<sup>25</sup> Barth János Konrád, arcképe: Evangélikus Levéltár. Kapcsolatai révén a külföldi követek közbenjárását többször mozdította elő a soproni evangélikus egyház érdekében. Lilienkorn követ gyakran megfordult a városban, vett részt istentiszteleteken. Payr 405, 408. Gyűjteményével ábrázolt képmásáról Csatkai –Dercsényi :Sopron és környéke műemlékei. Bp. 1956, 134. 1674-ből való metszet-képmása a nürnbergi Germanisches Nationalmuseum metszettárában található. Ld: [www.portraitindex.de](http://www.portraitindex.de)

anyagi alapjainak megszervezésében elévül-hetetlen érdemeket szerzett. Ezt az áldozatos munkát méltatták hálaíratban az 1678. február 5-én kelt ajándék átadásakor.<sup>26</sup> Félalakját vörös mentében, kétsoros zsinórozású záródással, magyaros bajusszal és széles prémezésű vörös tetejű fövegben ábrázolták.

A jobb szélén belépő mezítlábas, koldus legényke öltözéke nemcsak szakadt volta okán ellentéte a sok úri, polgári viseletű jelenlévőnek. A nyugati országhismertetésekben említik, kiemelik a magyar férfiak különös megjelenítését. „Die Bürger tragen auch wie sonst in Hungarn, lange Kleider von Tuch oder Zeug, und zwar meistens rot oder blau, sonderlich an Fest- und Hochzeit Tagen Röcke und Hüte mit Köstlichen Pelzwerck gefütterter, auch unten im Sommer, und in der grossen Hitz.” – írja P. C. Han a régi és az új Pannonia című művében 1686-ban.<sup>27</sup>



13. kép. Barth János Konrád metszetképmása. Sopron, Evangélikus Levéltár

A festmény feltevéseink szerint megrendelésre és megadott program szerint készült. A megrendelő akár, az egyébként is bőkezű adakozó, Gálffy Ádám is lehetett. A festő személyére vonatkozóan nem találunk támpontot a történetben. Igaz, tudunk arról (szintén az Extrabuch-ból), hogy 1674-ben az első fatemplom

<sup>26</sup> Müllner M.: 45–47. Arcképét nem ismerjük.

<sup>27</sup> Paul Conrad (B) Han: Alte und neu Pannonia. München 1686–1687. 26–27.

berendezésekor Lorenz Griessler bécsi festő (aki korábban a ruszti evangélikus templom oltárát és toronyóráját aranyozta) a soproni templom díszítésére egy Utolsó vacsorát ábrázoló képet ajándékozott, de nem tudjuk, hogy ez a saját műve volt-e, s azt sem, hogy a ma a soproni evangélikus egyház tulajdonában lévő korabeli Utolsó vacsora festmény azonos-e az általa adományozott képpel. Lorenz Griessler bécsi festőtől mindösszesen egyetlen szignált hiteles festményt, egy csendéltet ismerünk, azaz a soproni perselyláda festményének az ő nevéhez kötéséhez semmiféle támponttal nem rendelkezünk.<sup>28</sup> A Szegényasszony fillérje (Das Scherflein der Witwe) témájú soproni táblakép festője feltehetően jól ismerhette az ábrázolt személyiségeket, a svéd követtel pedig akár soproni látogatása alkalmával, akár Bécsben is kapcsolatba kerülhetett. Úgy véljük, a perselyláda fedelének festménye 1677-ben készülhetett, már az imaház újjáépítése és felszentelése (1677. február 18.) után. A győzedelmes összefogás, az 1674–1677 közötti királyi és katolikus egyházi nyomás ellenére, indokolt volt a kiemelkedő személyiségek együttes megjelenítése Jézus példabeszédének, a szegény asszony két fillére, mottó hittel teli befogadásának és átélésének az utókornak szánt példaként.

A perselyláda festménye kiemelkedő dokumentuma a soproni viselettörténetnek is, amelyen már a korábbi spanyolgalléros ábrázolásokat (Dobner Sebestyén és családja 1603., Lackner Kristóf 1602.) a németalföldi viseleti divat váltotta fel. Ennek dokumentumát találhatjuk meg a 17. századi szabó árszabásokban és hagyatéki leltárakban.<sup>29</sup> De azok a nemzetközi sokadalmak, amelyeknek Sopron városa helyet adott, mint amilyenek az országgyűlések, király, királyné koronázások voltak, mind az európai, polgári, nemesi és főúri viselet divatváltozásait követték. Időszakunkban, a szabad vallásgyakorlat kérdésében, az 1681-es soproni országgyűlés törvényhozása igyekezett nyugalmat teremteni. Az utolsó napon került sor I. Lipót császár és király hitvesének királynévá koronázására a belvárosi templomban. E jeles alkalomra 246 követ, köztük 56 protestáns érkezett a városba. Szállásukra a Fő téren álló Sárkány-háztól a Fischer-házig bezárólag a király számára voltak lefoglalva az épületek. I. Lipót császár és király a templommal szemben lévő Natl-házban szállt meg.<sup>30</sup> Természetesen a több mint háromszáz hivatalos vendég mellett sokan mások is érkeztek a városba színpompás viseletekben. A város vezető polgársága, az ide menekült és megtelepedett protestáns főurak és nemesek családtagjai is sűrítették a belváros nyüzsgését. Bizonyosság erre az Eleonóra koronázása

<sup>28</sup> Ismerünk egy Griessler nevű *portéfestőt* is a korabeli Bécsből, de őt Eliásnak hívták, s ő 1688-ban, Lorenz pedig 1690-ben halt meg a császárvárosban. Mindkettőjükéről legújabban SAUR Allgemeines Künstler Lexikon Bd.62 (2009), 76–77. Lorenzról lásd Csatai Endre – Dercsényi Dezső: Sopron és környéke műemlékei. Bp. 1956, 130, 289.

<sup>29</sup> Domonkos Ottó: Magyarországi céhes szabók mintakönyvei 1630–1838. Bp. 1997. 12–14 kép. 225–236, 344–347 Pozsony megyei árszabás 1668.

<sup>30</sup> Payr S. 485–487.



alkalmára készült rézmetszet is, ha azt a szemlélő alapos vizsgálat alá veszi. Hasonló képet mutat már az 1655-ben készült rézmetszet is, amely az I. Lipót pozsonyi koronázási jelenetét örökítette meg. Nem különben az eperjesi polgármester-választás ceremóniájának ábrázolása 1662-ben, amely a város plébánia templomában zajlott le.<sup>31</sup>

Visszatérve a festmény feltételezett megrendelőjére, Gálffy Ádámra, bizonyos, hogy nagy volt a tekintélye, s befolyása a soproni evangélikus egyház vezetőire is. Ő maga, saját sírboltja tervezésekor nem csak magára gondolt, hanem a közösség számára is használható építményt, valóságos szószéket képzelt el (14. kép). Ezt az 1686-ban bekövetkezett halálakor elhelyezett kriptá fedlapjának a felirata is bizonyítja: „*Salamonnak példabeszédei III./9. Tiszteld az Urat a te jóvoltodból. – Isten példabeszédei és jámbor keresztyének hasznára állíttatott itt ez a hely nemes és erkölcsös Gálffy Ádám úr császári és kir. kamarásnak, hogy itt nyugodtan taníthassák és hallgassák, hogyan kell meghalni az embernek Jézus Krisztusban boldogan, amint ő maga is mint saját megváltójában 1686. év július 14-én békésen 64 éves korában 6 hónapra és 5 napra boldogan elaludt és ez alatt a kő alatt a boldog feltámadást várja az örök életre.*” (A szöveg eredetije német nyelvű.) A reprezentatív, új stílusú síremlék jelentőségéről, Kiss Melindának a Soproni Szemlében megjelent tanulmányából nyerhetünk részletes elemzést.<sup>32</sup>

---

<sup>31</sup> Payr S. 477–478.; Domonkos O.: i.m. 12., 14. kép, 19–20. p.

<sup>32</sup> Kiss Melinda: Későreneszánsz és korai barokk síremlékek Sopronban. SSz. 59 (2005). 185–206., 265–279. Függelék 4.



14. kép. Gálffy Ádám síremléke az új evangélikus temetőben (Diebold K. felv.).

A sírbolt még Gálffy Ádám életében elkészült, a család kihalásával a sír az evangélikus egyházra szállt, ide temették az egyház lelkészeit a régi temetőben való temetkezés felhagyásáig. Az építmény a jórészt kiürült sírkert közepén állt még 1924-ben is, amikor a Balfi úti új temetőbe költöztették át. Az evangélikus temető kiemelkedő minőségű példányait a Soproni Múzeum Deák téri kertjébe falhoz építve őrizték meg, Bünker János Rajnárd múzeumi főőr (múzeumigazgató) és Kugler Alajos ugyancsak múzeumi főőr, főlevéltáros együttes tervei alapján.<sup>33</sup> A múzeumi sírkert restaurált állapotban ismét

<sup>33</sup> Soproni Napló 1924. február 7. Tschick Kálmán: Több százéves főúri koporsók felnyitása Sopronban. Búcsú a régi evangélikus temetőtől. (Csipkés Kálmán D.O.) Tschürtz Nándor: A soproni evangélikus temetők története és síremlékei. Csipkés Kálmán forrásanyaga levéltári dokumentumokkal kiegészítve. Sopron 2006.

látogatható, s a nagy mesterségbeli tudással megfaragott és feliratokkal gazdagon ellátott sírkövei annak a 17. századi, legnagyobbbrészt németnyelvű evangélikus közösségnek az emlékezetét s a művészi reprezentációra való fogékonyságát őrzik, akinek a számára ez a festett és faragott perselyláda is készült.

\*\*\*

E helyen mondok köszönetet Alpárné Dr. Szála Erzsébetnek a Soproni Evangélikus Gyűjtemények felügyelőjének és Vargáné Gálos Gyöngyinek az Evangélikus Egyház levéltárosának, a Soproni Múzeum munkatársainak és Buzási Enikő művészet-történésznek, akik segítették a perselyláda festményének sok-sok kérdését megoldani, valamint lektoromnak, Galavics Gézának.

*„A Várkerület (Grabenrunde), mely a Belvárost félkörben övezi, 30–60 m széles útvonal, a város legélénkebb része, az üzleti és piaci élet középpontja (élénk heti piac hétfőn és pénteken), az esti órákban a közönség korzója.”<sup>1</sup>*

E sorokkal indította dr. Thirring Gusztáv és dr. Heimler Károly a Várkerület bemutatását 1935-ben, a városba látogató turisták számára készült Sopron és környékének részletes kalauzában. A két neves Sopron-kutató és -ismerő leírása lényegre törően fogalmazta meg a középkori várárok betöltése után kialakult kereskedelmi, bevásárló utca funkcióját. Teljes kiépülése, amely a 19. században érte el csúcspontját, egybeesett a magánkereskedelem fejlődésének, felívelésének az idejével is. Sorsa egybefonódott a város sorsával, a benne sorakozó házak történetei pedig hűen tükrözik az elmúlt bő kétszáz év történéseit, néha szomorú, néha örömteli változásait.

A Várkerület külső öve a Belváros házaihoz hasonlóan, középkori eredetű. Itt helyezkedett el a Kovács-szer és a Vendégfogadó-szer, élénk forgalmat bonyolítva. Az első telekkönyv szerint a Fapiac és az Állatvásártér is itt kapott helyett már a 15–16. században.<sup>2</sup> Ekkor még a belső oldalon nem volt épület, az idelátogatók a háromszoros falgyűrűből álló várfalakban és a vizesárok szépségében gyönyörködhettek. A 18. század második felében, a kuruc háborúk után, a vár és várárok egyre inkább elveszítette védelmi funkcióját. Az egész bástyaöv az erődjelleg megszűnése után köztulajdon volt, amely eladás révén, csak fokozatosan vált magántelkekké. 1776-ban már feltűntek a telekkönyvekben is a régi bástyák mentén, a feltöltött várárokban épült házak. Ekkor 53 ház került nyilvántartásba, és ezért valószínűsíthető, hogy az építkezés már korábban megindult. Kezdetben ideiglenes jellegű kis házak és üzletek épültek.<sup>3</sup>

Jelen tanulmány a Várkerület belső oldalán épült házsor láncolatból csupán egy láncszemmel foglalkozik, a Várkerület 70. számú házzal (régí szám: 69). Meggyőződés-szerű, hogy egyetlen épület építés- és társadalomtörténeti kutatása is izgalmas képet tud adni az elmúlt több mint kétszáz év soproni, várkerületi történéseiről, építészeti és társadalomtörténeti vonatkozásban egyaránt (1. kép).

<sup>1</sup> Thirring Gusztáv – Heimler Károly: Sopron és környékének részletes kalauza, Bp., 1935. 19.

<sup>2</sup> Mollay Károly: Első telekkönyv/Erstes Grundbuch (1480–1553), Sopron, 1993. 30–31. közötti térképmelléklet

<sup>3</sup> Major Jenő: Sopron város földrajza, SSz. 45 (1991), 50.

A Várkerület 70. számú házról az egyik első adat a 18. század végéről, az 1790-es telekkönyvből származik. A ház első tulajdonosa eszerint Schneider Mária Zsuzsánna volt.<sup>4</sup> A Schneider család birtokában viszonylag rövid ideig, még két évtizedig maradt az épület. 1810-ben Pauly Antal tulajdonát képezte, ezt követően, az 1820-as telekkönyv már Tschurl György Dánielt jelölte meg házbirtokosként. Feltételezhető, hogy az addig egyemeletes, copf stílusú homlokzattal épült lakóházat az új tulajdonos bővítette egy további emelettel, ekkor kapta meg az épület ma is látható, jelenlegi formáját. Az 1840-es telekkönyvben a tulajdonos foglalkozása is szerepel: kereskedő.



1. kép. A Várkerület 70. számú műemlék épület és környezete (2012)

Az 1815-ben készült emeletráépítést Handler Jakab klasszicista építőmesternek tulajdonítják, aki ekkor volt 50 éves. A kismartoni születésű Handler 1803-ban kapott Sopronban polgárjogot, atyjától örökölte az építőmesterséget.<sup>5</sup> Az új

<sup>4</sup> Thirring Gusztáv: Sopron házai és háztulajdonosai 1734-től 1939-ig, Sopron, 1941.(továbbiakban:Thirring 1941.) 40–41.

<sup>5</sup> Csatka Endre: Három klasszicista építész, SSz. 6(1942) (továbbiakban: Csatka 1942.), 121.

emeletráépítés ablakai alatti mezőben szereplő épületszobrászati dísz, a sasmadár saját házában is megjelenik a II. Rákóczi Ferenc u. 47. homlokzatán. A bővítés precízen igazodik a meglévő, háromtengelyes homlokzati kiosztáshoz, az új ablakok, a meglévő első emeleti, hat osztatú, ki-be nyílókhöz képest osztás nélküliek, és befele nyílóak. Az első emelet felett háromrészes párkány található, képszekben konzolsorral. Az első emeleti ablakok könyöklőpárkányát klasszicista konzolok hordják, felettük mélyített mezőkben fonatos dísz. A második emeleti ablakok alatt szintén egységes könyöklőpárkány húzódik, alatta mindhárom mezőben kötény sasokkal, elosztva az épített G D T kezdőbetűi (Georg Daniel Tschurl). A háromtengelyes homlokzatot egytagú főpárkány zárja le, alatta fríz koszorúból és rozettából, valamint az 1815 évszám.<sup>6</sup> A sík mennyezetű kapualjból a lépcsőházhoz közeledve már a földszinten megjelenik a díszes klasszicista vasrács, korabeli, ötletes zárszerkezetével. A második emeleti lépcsőfeljárót a földszintre képest jóval díszesebb vasrács ékesíti, melyben a G T monogram látható.

Az 1828. évi ún. regnicoláris összeírás, amelynek fő célja az állami adóknak egyenletes kivetésére alkalmas alap előteremtése volt, tartalmazza az adózó polgárságnak az egész országban azonos elvek szerint felvett adatait ház- és földbirtokával, valamint állatállományával együtt. A Magyar Országos Levéltár regnicoláris osztályában őrzött anyagban Sopron városának összeírása is fennmaradt. A forrás egy feldolgozása alapján: a kereskedelem abban az időszakban még meglehetősen mérsékelt volt, a folyóvíz hiánya és a szomszédos városoknak (Kismarton, Nezsider, Moson, Kőszeg és Bécsújhely) versenye miatt sok vevő és eladó a soproni piacokról elmaradt. A városban tartott hetivásárokon – melyeken állatokat és terményeket árultak – a lakosság semmit sem tudott árulni, mert a termelés a maguk számára sem volt elegendő. A kereskedők mindössze 40-en voltak, és inkább a Várkerület külső és belső ívén laktak.<sup>7</sup> Az összeírás egyik melléklete név szerint tartalmazza a kereskedőket, az alkalmazott személyzet feltüntetésével, valamint öt osztályba sorolta őket, jövedelmük alapján. A kereskedők közül legtöbb volt a rőfös (15) és vegyeskereskedő (12), de feltűnően sokszor találkozunk vaskereskedőkkel is (8). Ezekon kívül csak 4 posztókereskedő és 1 nürnbergi (norinbergi) árut forgalmazó kereskedő szerepel a felsorolásban. A Várkerület 70. szám alatti tulajdonos, aki 1805-ben született, Tschurl György Dániel, vaskereskedéssel foglalkozott, és 4 alkalmazott segítette munkáját. Dédapja, Tschurl Pál céhmestere volt a molnárcéhnek, 1706-ban vette fel a polgárjogot. Édesapja és nagyapja neve is János Zsigmond, mindkettőjük foglalkozása sütőmester volt.<sup>8</sup>

<sup>6</sup> Csatkai Endre – Dercsenyi Dezső et al.: Sopron és környéke műemlékei, 2. jav. bőv. kiad., Bp., 1956, 314.

<sup>7</sup> Thirring Gusztáv: Adatok Sopron 112 év előtti gazdasági helyzetének ismeretéhez. (1828) SSz. 4. (1940), 306–307.

<sup>8</sup> Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok 1535–1848. 1. kötet, Bp. 1982, 373–374.

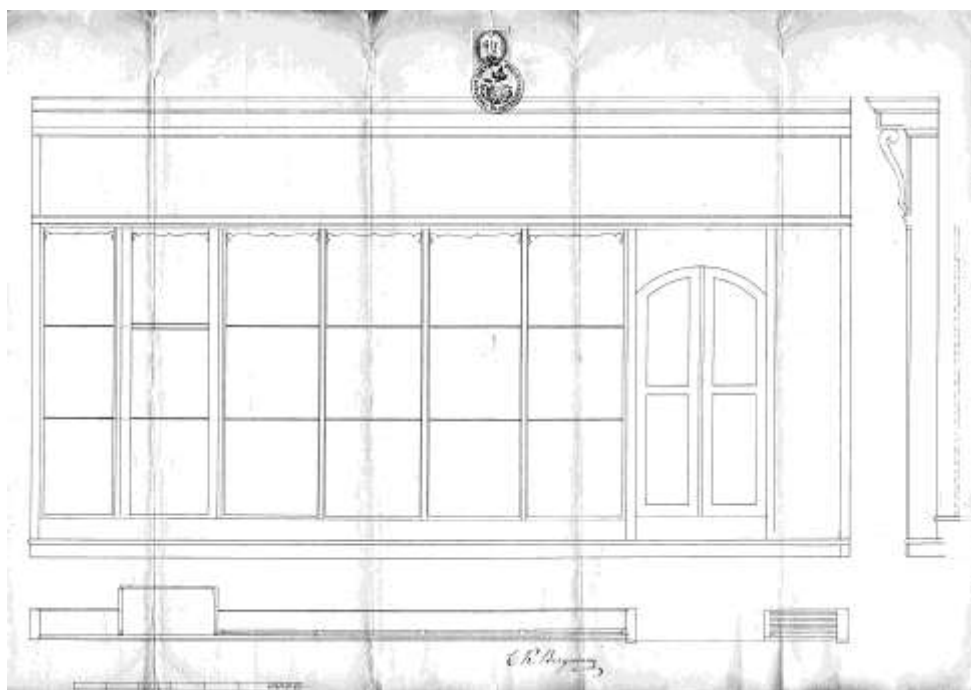
Az épülettel kapcsolatos első, a Soproni Levéltárban őrzött terv és kérelem 1853. június 14-i keltezésű, és az első illetve második emeleti lakások kéményeinek, valamint új belső ajtónyílásainak tervét tartalmazza.<sup>9</sup> A tervlapon az első és a második emelet alaprajza, valamint egy metszet található, aláíró az ekkor már a tapasztalt, 57 éves Handler József klasszicista építőmester, Handler Jakab fia. A kérelmen az 1830-as születésű, Tschurl Ferenc neve szerepel – György Dániel fia –, aki már 1850-től az épület tulajdonosa volt. Az I. emeleti alaprajzon, a Várkerület felől nézve a bal oldali telekhatáron egytraktusos hátsó épületrész látható, amely nekiépült a telek végében lévő íves bástyafalnak. Az 1815-ös, Handler Jakab-féle emeletbővítés valószínű, hogy csak a Várkerületre néző épületrész magasztását tartalmazta. A lépcsőházból mindkét emeleti szinten keskeny, kb. 1 méter széles közlekedő folyosóra lépünk, melynek végében található a lakásokhoz tartozó WC-k.

Alig két év múlva, 1855. január 20-i keltezéssel érkezett az Építészeti Bizottmányhoz egy másik kérelem,<sup>10</sup> amelyen Heuffel Károly kereskedő egy fa üzletportál engedélyezéséért folyamodott (2. kép). Feltételezhetjük, hogy ekkor már a Tschurl család a földszinten lévő üzletet bérbe adta. A terven rendkívül egyszerűen, szinte naiv stílusban van ábrázolva a megvalósítandó portálterv két nézeti rajza, valamint az alaprajzi kialakítás. Alul Bergmann C K asztalosmester aláírása szerepel. Az épület teljes földszinti hosszában végigmenő fa portál az épület kétszárnyú bejárati ajtaját is körbeépíti, ezáltal egységes, és nagyobb kirakatsíkfelületet ad a benne működő kereskedésnek. Az üzlet bejárata a baloldalon, hátrább húzva található, így a középső részen hatalmas üvegfelület kínálkozik az eladó portékák bemutatására. Az üzletportál kb. 30 cm-rel épült a meglévő homlokzati sík elé.

---

<sup>9</sup> Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára (=SL), Sopron Város Levéltára (=SVL), IV.B.1110. Sopron Városi Építészeti és Szépészeti Bizottmányának iratai (Bau- und Verschönerungs-Commission), Fasc. XXIV. No. 3556.

<sup>10</sup> SL, SVL, IV.B.1106. Sopron Város Tanácsának iratai c. tanácsi iratok, uu. / Acta Politica et Oeconomia (=APOe.) Fasc. XXIV. Közrendészeti iratok, No. 3812



2. kép. Az első fa üzletportál terve (1855)

A portál a kereskedelem fejlődésének csak egy bizonyos fokán, Kelet-Európában a 19. század közepén jelent meg. A középkorban az üzleteket boltkapuzat kapcsolta az utcához, a kereskedők az épületek boltíves árkádjai alatt, a boltajtós földszinti terekben kínálták áruikat. A barokk kor és a klasszicizmus csak annyi változást hozott, hogy a boltkapuzatok az emeleti nyílások rendjéhez igazodtak, és zárásukat fatáblákkal vagy vaslemez spalettával oldották meg. Az üzleti élet fellendülésével a kereskedők számára már kevésnek bizonyult a szűk ajtónyílás és a kirakatablak. A konkurencia miatt az áruikból igyekeztek minél többet megmutatni, ezért az épületek földszintjén előbb a spaletták kihajtott felületére, majd a falra is elhelyeztek cég- és reklámtáblákat, feliratokat. Megjelentek a falpillérekre akasztott lapos kirakatszekrények is.

A mai értelemben vett portál egy hatósági rendelet nyomán született, amely megengedte, hogy a kirakatok homloksíkja harminc centiméterrel a homlokzat síkja elé nyúljon. A cégtáblák anarchiájával szemben a portál magasabb fejlődési szintet jelentett: egybefogta az üzlet és az épület bejáratát, a kirakatokat, a cégtáblát és magába rejtette a napvédő ponyva, valamint az üzletet lezáró redőny vagy rács szerkezetét. Ezt az építményt a történeti építészetből vett formákkal ruházták fel: volt lábazata, párkánya, a képszék adott helyet a



cégfeliratnak. Az alsó és felső sávot faragott papillérekkel vagy féloszlopokkal kötötték össze, ezek keretezték a kirakatokat és a bejáratot.<sup>11</sup>

Az 1875-ben kiadott soproni építési szabályrendelet a beadandó építési tervek léptékére vonatkozóan még nem tartalmazott szigorú előírásokat, ezért az akkori rajzokon méretezés csak elvétve szerepelt.<sup>12</sup> A terveken alaprajzok, metszet, homlokzat jelentek meg, a lépték megállapításához a rajz alján ábrázolt méretjel adott segítséget. A szabályrendeletben az üzletportálokkal kapcsolatban semmilyen rendelkezés nem olvasható. 29 évvel később, egy jóval részletesebb, az egész városra kiterjedő építési szabályrendelet készült, amelynek készítője Wälder József városi főmérnök volt. A város általános szabályozási és fejlesztési tervével összhangban készült rendelet már pontos, könnyen betartható előírásokat tartalmazott. Boltkapuzatot (az üzletportált akkor még így nevezték), valamint falra függesztett kirakati szekrényt csak az építési hatóság külön engedélye alapján és a telek határvonalától legfeljebb 30 cm-nyi kiugrással lehetett építeni.<sup>13</sup>

1885-ben az épület tulajdonosai Tschurl Ferenc és gyermekei, Károly, illetve Franciska voltak. 14 évvel később már csak a két örökös szerepelt tulajdonosként.<sup>14</sup> Az 1884., 1885. és 1886. évi házbéradó összesítési és kivetési lajstromban egy bolt lelhető fel. 1897-ben már két boltot írtak össze, valamint rögzítésre került a lajstromban egy műhely is. 1900-ban két bolt mellett két műhelyt találunk. Ebből arra következtethetünk, hogy 1886 és 1897 között az üzletet már kétfelé osztották, s először egy műhelyt, majd 1900-ban még egy műhelyt létesítettek.<sup>15</sup> Úgy vélem, a meglévő, eredetileg egy üzletnek készült üzletportálon nyitottak még egy ajtót, belül pedig válaszfallal osztották kétfelé az addigi üzletteret.

1910-ben özv. Tschurl Teréz, az említett két gyermek édesanyja, Ferenc felesége jelenik meg tulajdonosként.<sup>16</sup> Az ő nevéhez fűződik az épülethez kapcsolódó második „kirakatterv” (3. kép).<sup>17</sup> A terv készítője a 33 éves Schármár Károly okl. műépítész és építőmester, Schármár János neves soproni építész fia. Károly a budapesti Mű-egyetemen szerzett építész diplomát, majd édesapja mellett korán bekapcsolódott a családi építési vállalkozásba.<sup>18</sup> Ekkor még pályája kezdetén, de már igényes löver-lakóépület referenciákkal,<sup>19</sup> immár nős

<sup>11</sup> Ferkai András: Üzletportálok, Bp., 1997. (továbbiakban: Ferkai 1997.), 5–7.

<sup>12</sup> Sopron szabad királyi város építési rendszabályai, Sopron, 1875. 5.

<sup>13</sup> Wälder József: Sopron szab. kir. város területére érvényes építési szabályrendelet, Sopron, 1904. 41.

<sup>14</sup> Thirring 1941, 41.

<sup>15</sup> SL, SVL, IV.B.1409. Sopron Város Adópénztárának iratai, Házbéradó összeírásai és kivetési lajstrom, 1884, 1885, 1886, 1897, 1900.évi kötetek, passim.

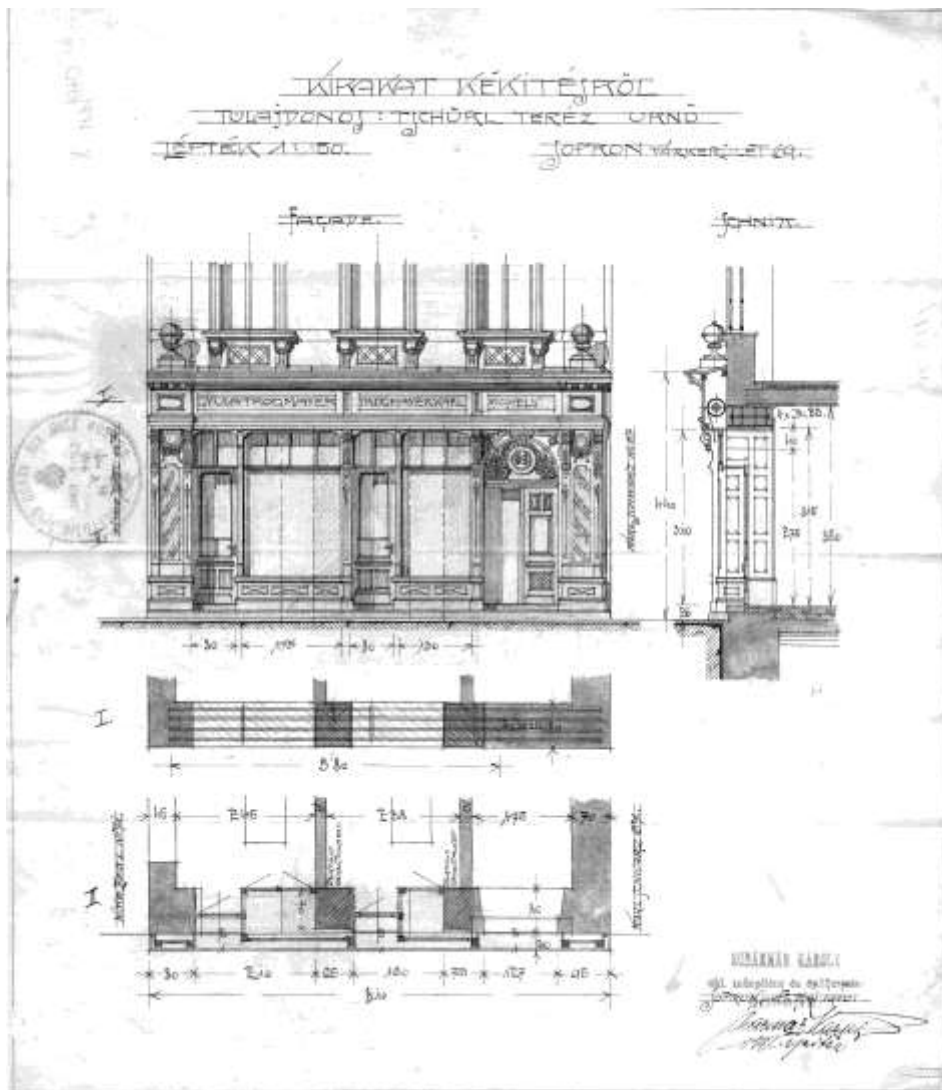
<sup>16</sup> Thirring 1941, 41.

<sup>17</sup> SL, SVL, IV.B.1403. Sopron Város Tanácsának iratai, d. Tanácsi iratok, jj) X. Építészeti ügyek X.47/910.

<sup>18</sup> Winkler Gábor: Sopron építészete a 19. században, Bp., 1988. 153.

<sup>19</sup> Kubinszky Mihály: Schármár Károly, a soproni építész (1877–1946), SSz. 54 (2000), 117–118.

építészként kisebb építési feladatokat is elvállalt. 1907-ben váltotta ki építész iparendélyét.<sup>20</sup>



3. kép. Schármár Károly 1910-ben készített portálterve

Az 1910. május 17-én jegyzett, ízes stílusban megrajzolt, színezett kirakatterv több fontos információt tartalmaz tanulmányunk szempontjából. A földszinten az

<sup>20</sup> SL, SVL, IV.B.1417. Sopron város I. fokú közigazgatási hatósága iratai, Mutatók, 168 d.

55 éve készült – és vélhetőleg átalakított – fa portált elbontották, és helyette új fa portál készült, két üzletbejáratral. Mivel a terven a belső válaszfalak meglévőként szerepelnek, a terv a már működő két üzlethez igazodott: az egy baloldali, nagyobb üzemre és portálszakaszra, valamint egy kisebb, jobb oldali kirakatra és üzemre vonatkozik. Az üzletbélők Trogmayer Gyula bádigos és Trogmayer Károly kefekötő voltak. A tervrajzon historizáló stílusjegyek figyelhetők meg, a portál arányai, felépítése, megkomponáltsága a tervező finom arányérzékét, alapos felkészültségét jelzik. A tervező annak érdekében, hogy minél nagyobb kirakatfelületet nyerjen, illetve minél több fény jusson be az üzletekbe, a meglévő téglafalpillérek hosszát felére csökkentette, a kétemeletnyi falazat és födém terheit pedig 4 db P 22 acélgerendával váltotta ki. A portál bal oldalán Trogmayer Gyula bádigos reklámfelülete, a jobb oldalon az épület és a műhely bejárat mellett Trogmayer Károly kefekötő reklámfelülete jelenik meg. A kétszárnyú bejáratú ajtó dór fél pillérekkel készült, felette fonatos dísz mezőben az épület akkori házszáma szerepel: 69. Az üzletek fölött, a redőnyt magába foglaló képszerken az üzlettulajdonosok nevei jelentek meg. A kirakat alapját jelentő kő lépcsőlábazat az építési szabályrendelettel összhangban 30 cm-t nyúlik ki a homlokzat fal-síkja elé.

A Trogmayer kefekötőgyárat 1834-ben alapította Trogmayer Károly, aki 1892-ben halt meg Sopronban. A gyárat fia, az 1841-ben, Sopronban született Károly vette át. Feleségétől, Schneider Teréziától tíz gyermeke született.<sup>21</sup> A kefekötőgyár az alábbi kiállításokon vett részt: 1885. budapesti országos kiállítás, aranyérem, 1901. Soproni Gazdasági Egyesület kiállítása, aranyérem, 1904. évi kamarai kiállítás, aranyérem. Károly 1923-ban, 82 évesen meghalt, ekkor fia, Ottó kezébe került a kefekötőgyár vezetése. Ottó 1889-ben született, nyolcadik gyermekként. Miután kitanulta a mesterséget, külföldre, Münchenbe, Berlinbe, Olmützbe ment ismereteit gyarapítani. 1914-ben bevonult, kétszer megsebesült, majd mint őrmester, kitüntetésekkel szerelt le. 1919-ben megnősült, feleségül vette Sárffy Karolint. Három lánygyermekük született: Karolin, Margit és Magda.<sup>22</sup> 1925-ben, Trogmayer Ottó vezetésével is díjat nyert a kefekötőgyár, a kamarai kiállításon aranyérmel.<sup>23</sup> Kefekötő iparjogi engedélyét Ottó 1919-ben váltotta ki, 1940-es halála után felesége özvegyi jogon folytatta az ipart.<sup>24</sup>

1923-ból két hirdetést ismerünk, amelyek Trogmayer Gyula bádigos, valamint Trogmayer Károly és fia kefekötőgyárát reklámozzák (4. és 5. kép).<sup>25</sup> A hirdetésekből megtudjuk, hogy Gyula nemcsak épület- és díszbádigozást, hanem fürdőszobák gépészeti kivitelezését, angol árnyékszékek felállítását is végezte. A kefekötőgyár

<sup>21</sup> SL, SVL, IV. 1434. Sopron városi illetőségi lapok

<sup>22</sup> Ősi Sopron megyei nemzetségek, Szerk.: Horváth László, [Sopron, 1940.] 501.

<sup>23</sup> Sopron és Sopronvármegye ismertetője 1914–1939, Szerk.: Horváth László – Madarász Gyula – Zsadányi Oszkár, Sopron, 1934. 236.

<sup>24</sup> SL, SVL, IV.B.1417. Sopron város I. fokú közigazgatási hatósága iratai, Mutatók, 169 d.

<sup>25</sup> Sopron város és vármegye címtára, Sopron, 1923., 91. sz. hirdetés.

reklámján az 1885-ös budapesti országos kiállítás aranyérme, valamint az 1904-es kamarai kiállítás aranyérme látható, az alapítás évével. A felsorolásban szerepelnek különféle kefék, pamacsok, szivacsok és porlók.

1930-ban az épület birtokosaként már a beszercei születésű, 48 éves volt tűzér őrnagy Göbölös Árpád jelenik meg.<sup>26</sup> Egy évvel később a tulajdonos Göbölös Árpádné Tshurl Fanny volt, aki 1912-ben született Sopronban; atyja neve Károly, anyja neve Rozália.<sup>27</sup>

<div style="text-align: center;">  <h1 style="margin: 0;">Trogmayer Károly és Fia</h1> <div style="display: flex; justify-content: space-between; align-items: center;"> <span>== Kefeyára ==</span>  <span>== Bürstenfabrik ==</span> </div> <div style="display: flex; justify-content: space-between;"> <span><b>SOPRON, VÁRKERÜLET 69.</b></span> <span><b>SOPRON, GRABENRUNDE 69.</b></span> </div> </div>		
<p>Mindennemű legjobb és legfinomabb minőségű kefék és pamacsok, ruha-, kalap, haj-, fog- és körömkéfék, fésűk, szivacsok, tisztító - írha, bútör- és tollporlók raktára nagyban és kicsinyben.</p> <p>Megrendelések pontosan és olcsón teljesítenek.</p> <p>Vízonteladónak ár- engedmény.</p>	<div style="border: 1px solid black; padding: 5px;"> ALAPITVA 1834 </div> <div style="display: flex; justify-content: center; align-items: center; gap: 20px;">   </div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px;"> GEGRÜNDET 1834. </div>	<p>Lager aller Gattungen Bürsten u. Pinseln in bester Qualität, engros und en-detail. Grosse Auswahl feinsten Kleider-, Hut-, Haar-, Zahn- u. Nägelbürsten, Kämme, Putzfelle, Möbelklopfer u. Federabsauber.</p> <p>Bestellungen werden promptest und billigst ausgeführt.</p> <p>Für Wiederverkäufer Rabatt.</p> <p style="text-align: right;">91</p>

4. kép. Trogmayer Károly hirdetése 1923-ból

<sup>26</sup> Füredi Oszkár: Dr. Schäffer Emil, SSz. 14 (1960), 379.

<sup>27</sup> Thirring Gusztáv: Sopron házai és háztulajdonosai 1734-től 1939-ig, Sopron. 1941, 41.



5. kép. Trogmayer Gyula hirdetése 1923-ból

Trogmayer Ödön, Ottó öccse 1894-ben született, tizedik gyermekként.<sup>28</sup> Ő nem követte az atyai mesterséget, nem kefekötőként dolgozott. Iparengedélyét 26 évesen, 1920-ban váltotta ki, üveges-ipar szerepel rajta. A jegyzet rovatban Várkerület 69. olvasható, így egy rövid ideig ő is az épületben dolgozhatott. Az 1923-ból származó számla fejlécéből kiderül, hogy ekkor már a Torna u. 6. szám alatti üzletében üveges, valamint üveg- és porcelánkereskedést működtet. A számlát üvegezési munkáról a Füredi-Cavallár cégnek állította ki.<sup>29</sup>

Az épületről az első fotót a kitűnő soproni fotóművész, az 1896-ban született Diebold Károly készítette 1935 körül,<sup>30</sup> aki fényképészet és fényképnagyítás iparengedélyét 1934-ben váltotta ki.<sup>31</sup> Munkájának legnagyobb részét a műemlék épületek felvételei jelentik. Topográfiai aprólékossággal fényképezte végig a várost és Sopron megyét, az ábrázolt műemlékeket, műtárgyakat dokumentációs hűséggel tudta megfogalmazni a fénykép nyelvén úgy, hogy a tárgy művészi lényege, atmoszférája is megjelenik képein.<sup>32</sup> A képen Trogmayer Ottó üzletét látjuk jobb oldalt; a kefegyár a hátsó, udvari szárnyban működhetett, a földszinten és az I. emeleten. A bal oldali üzlet felirata: Modern Ékszerészház. A kirakatban különféle órákat, ékszereket vehetünk szemügyre, a másik oldalon, kefegyárhoz illően, különféle kefék, pamacsok, pemzlik sorakoznak, csüngnek egymás fölött-mellett. Az épületben 1935 februárjában óra-, ékszer- és bijouterie-kereskedésre iparjogi engedélyt kapott az 1894-ben, Debrecenben született Spitzer Ignácné Friedmann Szeréna.<sup>33</sup> Férje, Spitzer Ignác aranyműves, 1888-ban született Budapesten; lányuk, Lili, Sopronban született 1932-ben.<sup>34</sup> A férj volt a Modern

<sup>28</sup> SL IV. 1434. Sopron városi illetőségi lapok

<sup>29</sup> SL XIV. 7. Füredi Oszkár építész iratai, 2. d. 20.

<sup>30</sup> Csatkai Endre: Három klasszicista építész, SSz. 6 (1942), 123.

<sup>31</sup> SL IV.B.1417. Sopron város I. fokú közigazgatási hatósága iratai, Mutatók, 164 d.

<sup>32</sup> Környei Attila: A Liszt Ferenc Múzeum Diebold Károly Emlékiállítás, SSz. 26 (1972), 370.

<sup>33</sup> SL IV.B.1417. Sopron város I. fokú közigazgatási hatósága iratai, Mutatók, 168 d.

<sup>34</sup> SL XV.34.c., Történeti értékű iratokról készült fénymásolatok gyűjt., Holocaust áldozataival kapcsolatos iratok xerox másolata, 1944, 65.

Ékszerészház üzlettulajdonosa. 1944-ben az üzletük már az Ötvös u. 11. szám alatt működött.<sup>35</sup>

1936 augusztusában az akkori tulajdonost, Göbölös Árpád ny. tűzérőrnagyot kötelezte Sopron törvényhatósági város polgármestere, hogy a Várkerület 69. számú házának veszélyesen megrepedezett fal- és födémszerkezeteit 24 órán belül támassza alá,<sup>36</sup> továbbá 14 napon belül nyújtson be az épület állékonyságának végleges biztosítására vonatkozó statikai terveket, számításokat. A magánépítési bizottság helyszíni szemlén észlelte a repedéseket, melyek a főfalakon, valamint a födémeken jelentek meg. A repedések megjelenését annak tulajdonították, hogy az alapok nem elég mélyre kerültek. A tulajdonos szerint az 1936 tavaszán készült utcai bekötő csatorna szakszerűtlen megvalósulása eredményezte a repedéseket. Mivel nemcsak a csatorna bekötés fölött, hanem az épület más helyein is voltak repedések, valamint Spitzer Ignác üzlettulajdonos bemondása szerint üzletében már 1935-ben is jelentkeztek repedések, a bizottság a tulajdonos felvetését elutasította. A statikai terveket, számításokat, az épület rajzait Füredi Oszkár építész készítette. A benyújtott tervek a tulajdonos érveit igyekeztek szemléltetni, aki egyben szakértői bizottság felállítását és kártérítést kért a várostól. A kirendelt szakértői bizottság szakvéleménye alapján kérelmét elutasították.

---

<sup>35</sup> Csekő Ernő: Adatok és források a soproni zsidóság gazdasági megsemmisítéséről, 1944 II. (Elvett házak, zár alá vett üzletek) SSz. 60 (2006) (továbbiakban: Csekő 2006.), 50.

<sup>36</sup> SL, SVL, IV.B.1404. Sopron Város Polgármesteri Hivatalának iratai, b. Közigazgatási iratok, jj) X. Építészeti ügyek X. 434/936.



6. kép. Várkerületi utcakép az 1930-as években (Fotó: Diebold Károly 1936, KÖH Fotótár)

Füredi Oszkár 1890-ben született Sopronban. Édesapja, dr. Füredi Sándor orvos volt, édesanyja, Füredi Sándorné Goldberg Johanna Dunaszerdahelyen született.<sup>37</sup> Érettségijét 1908-ban tette le a Reáliskolában, szakirányú tanulmányait a Mű-egyetemen kezdte meg. Első építészmérnöki szigorlata után Münchenben folytatta tanulmányait, ahol 1913-ban kapta meg diplomáját. John Herbert Rosenthal és Otto Orlando Kun építészek irodájában dolgozott 1914-ig. Ekkor hazajött, de még ebben az évben behívták katonának. 1918 nyarán többször kitüntetett hadnagyként szerelt le. Főleg modern stílusban tervezett, de ismerünk néhány szecessziós stílusban készült tervét is.<sup>38</sup> 1936-ban, 46 évesen már sok igényes, modern épület megvalósulása állt a háta mögött. Ilyenek például a Trebitsch-féle Selyemgyár munkáslakóháza, Csengery u. 106. (1925), a római katolikus templom, Brennbergbánya (1928–1930), a Löver uszoda modernizálása és bővítése (1934), a Soproni Zsidó Polgári Otthon, Csatkai E. u. 6. (1934), a Nyugdíjas bányászok otthona, Brennbergbánya (1934).<sup>39</sup> Számos, az Alsólőverben megvalósult lakóház, pl. Bettelheim Lipót lakóháza, Mikoviny u. 32. (1933), valamint ipari épületek is az ő keze nyomát őrzik. Az 1930-as évekre, Thurner Mihály polgármester időszakára esik a modern építészet kibontakozása Sopronban, ebből az időszakból számos munkája maradt fenn. 1918-ban váltotta

<sup>37</sup> SL XV.34.c., Történeti értékű iratokról készült fénymásolatok gyűjt., Holocaust áldozataival kapcsolatos iratok xerox másolata, 1944, 20.

<sup>38</sup> SL XIV.7. Füredi Oszkár építész iratai, 29. cs. 5/6/a-b.

<sup>39</sup> Tompos Ernő: Füredi Oszkár építész, Magyar Építőművészet, (1979:1), 54.

ki építőmesteri ipar engedélyét, a Füredi-Cavallár építési vállalatot Cavallár Ödönnel 1927-től 1929-ig működtette. 1938-tól az építészeti tervezés és kivitelezés mellett betonkészítmények előállításával is foglalkozott.<sup>40</sup>

A következő fotót ugyancsak Diebold Károly készítette 1936-ban (6. kép).<sup>41</sup> Ezen a képen a baloldali üzlet felett már a Stössl órás, ékszerész feliratot látjuk. Stössl Emil 1900-ban született, Lakompak községben. Édesanyja neve Gerstl Katalin.<sup>42</sup> Lakompak azon öt település közé tartozott, ahová a zsidók az 1526-os, Sopronból való kiűzetésük után letelepedtek.<sup>43</sup> Iparengedélyét, melyben órás, aranyműves és ékszerészipar szerepelt, 1922-ben váltotta ki, és sokáig lakásán, a Domonkos u. (ma: Móricz Zs. u.) 15-ben volt üzlete.<sup>44</sup> A Várkerület 69. szám alatti üzletet 1936 körül nyithatta. A fotón szembetűnek az első emeleti lakás ablakain használt „nyári ablakok”, a zsalugáterek. A kétrétegű, ki-be nyíló fa ablakok üvegezett külső szárnyait tavasszal levették, és a nyári, napsütéses hónapokra a zsalugátereket helyezték fel. Az árnyékolás mellett, az állítható zsaluelemek kinyitásával a lakás szellőztetését is könnyen meg lehetett oldani.

A Diebold-fotót szemlélve, szinte életre kel a 30-as évek várkerületi hangulata, ahogyan az egymást követő eklektikus fa portálok elevenné, látványossá teszik a korábban egységes, de kissé egyhangú városképet. Részleteik, faragványaik műbútor-asztalos gondossággal voltak kidolgozva, a keményfa borításukat bútorokhoz hasonlóan kezelték, pácolták. A portálok cégfeliratain pedig természetesen az üzlettulajdonosok neve olvasható: Lobenwein Oszkár, Stössl Emil, Trogmayer Ottó, Stühmer, Breuer, Schwarcz József, hiszen ebben az időben a kereskedők nevei jelentették a minőséget, a márkát.

A német megszállás, a nyilas kormány hivatalba lépését követően, 1944 áprilisában sorra jelentek meg a hazai zsidóság gazdasági tevékenységét felszámoló, vagyont lefoglaló rendeletek. Április 16-án a zsidók vagyont – ingatlanok, ingóságok, értékpapírok – helyezték zár alá, pár nappal később a zsidó üzleteket és azok árukészleteit foglalták le. A polgármesteri hivatalban 1944. május 1-jén készült, zár alá vett soproni zsidó üzletek listáján 159 üzlet szerepelt, ebből 77 volt a Várkerületen.<sup>45</sup> Stössl Emil óra- és ékszerkereskedését, árukészletét is zár alá vették, őt magát gettóba zárták, majd 1944. július 5-én, a Déli pályaudvarról deportálták a többi 1800 zsidó áldozattal együtt. Lakhelyét, a Domonkos u. 15. számú házat, melynek tulajdonosa Goldschmied Mátyás volt, berendezésével együtt „nacionalizálták” a többi 198 zsidó tulajdonú ingatlannal egyetemben. A Várkerületen ebben az időben 40 háznak volt zsidó tulajdonosa. Stössl Emillel egy időben zárták gettóba, majd deportálták az előző üzlettulajdonost, Spitzer Ignácot és feleségét, valamint 12 éves kislányukat, Lilit is. A 159 zsidó üzletért nem kevesebb, mint 3000 kérvény érkezett. 1945 februárjában,

<sup>40</sup> SL, SVL, IV.B.1417. Sopron város I. fokú közigazgatási hatósága iratai, Mutatók, 164 d.

<sup>41</sup> dr. Tuskó Lászlóné tulajdona, akinek ezúton mondok köszönetet azért, hogy a fotót rendelkezésemre bocsátotta.

<sup>42</sup> SL XV.34.c., Történeti értékű iratokról készült fénymásolatok gyűjt., Holocaust áldozataival kapcsolatos iratok xerox másolata, Deportáltak listája, 1944, 68.

<sup>43</sup> Raab Márton: Sopron zsidóságának múltjából és jelenéből, SSz. 11 (1957) (továbbiakban: Raab 1957.), 244.

<sup>44</sup> SL, SVL, IV.B.1417. Sopron város I. fokú közigazgatási hatósága iratai, Mutatók, 168 d.

<sup>45</sup> Csekő 2006. 48–49, 51–53.



amikor Budapest már elesett, a felszabadítók pedig a Dunántúlon közeledtek, Sopronban a zsidó üzletek feliratainak eltávolítását szorgalmazták.<sup>46</sup>

1945. április 1-jén a szovjet hadsereg felszabadította Sopron városát. A Sopronba visszaérkezett deportáltak és munkaszolgálatosok névjegyzékében 183 fő szerepel, ebből 40 nő és 143 férfi.<sup>47</sup> Stössl Emil túlélte a deportálások borzalmait, visszatért Sopronba. A Spitzer család minden tagja Auschwitzban mártírhálált szenvedett. Az egyik túlélő, Davidovics Lajos üveges így írta le az akkori élményeit, 1945. június 8-án kelt levelében: „A helyzet a legsivárabb. Üzletek kirabolva, házak lerombolva egészen a földig, például az enyém is, lakberendezés mindenhol oda van. ... Az üzlethelyiségben jelenleg orosz katonák vannak. Lakberendezésünk senkinek sincs meg, ellenben igyekszünk azt apránként visszaszerezni azoktól, kik ilyent kiigényeltek, vagy vettek a Pénzügyben. ... Bútort még csak valahogy össze lehet hozni, ellenben dunyhák, vánkosok, pokrócok egyáltalán nincsenek. De ez csak a kisebbik baj volna. A szomorú az, hogy az idősebbek, gyermekeink, fiatal anyák visszajövetelére kevés a remény.”<sup>48</sup>

Sopron 1944–1945. évi bombázása során a Várkerületen a portálok jelentős része megsérült, sokuk a kereskedőházakkal együtt elpusztult. Legalább ekkora, ha nem nagyobb pusztítást okozott a kereskedelem és az ipar államosítása 1948–1950 között. 1950-ben tömegével „mondták vissza” Sopronban is iparendelőüket az addigi iparosok, gyártók.<sup>49</sup> Megszűnt a portálok vetélkedését kiváltó verseny, a monopolhelyzetbe került állami vállalatokat semmi nem ösztönözte igényes, minőségi üzletportálok építésére. A kivitelezői, tervezői háttér is megszűnt, mivel az addigi gyárat, üzemeket szintén államosították, tulajdonosaikat, vezetőiket elküldték, a mérnököket „állami tervgyárakba” kényszerítették. A portáltervezés – mint önálló szakma – megszűnt. A megmaradt kirakatok megteltek az abszolút hiánygazdálkodás termékeivel: konzervekkel és politikai dekorációkkal.<sup>50</sup>

Az 1949-ben készült, Sopron város Építészeti Hivatalának házjegyzéke alapján az épület tulajdonosa Göbölös Árpádné volt<sup>51</sup> egészen 1952-ig.<sup>52</sup> Az 1952. évi 4. törvény alapján a házat államosították, miképpen ebben az időszakban került a magyar állam tulajdonába az üzletek nagy része is. Ugyanebben az évben elkészül Sopron műemléki és városképi térképe, amely az 1953-ban, a Művelődési Minisztérium Múzeumi Főosztályának gondozásában megjelent Sopron városképi- és műemléki vizsgálata c. kézirat melléklete lett. A műemléki és városképi térkép a Színház utca, Széchenyi tér és ekkor már Lenin körút által körbezárt Belváros új foghíj beépítéseinek, javasolt szanálásainak, valamint az épületek védeltségi típusának feltüntetését tartalmazza.

<sup>46</sup> Raab 1957, 252.

<sup>47</sup> SL XV.34.c., Történeti értékű iratokról készült fénymásolatok gyűjt., Holocaust áldozataival kapcsolatos iratok xerox másolata, Névjegyzék a Sopronba visszaérkezett deportáltakról ill. munkaszolgálatosokról, 1.

<sup>48</sup> Soproni Zsidó Hitközség iratai, rendezés alatt, 1945.

<sup>49</sup> SL, SVL, IV.B.1417. Sopron város I. fokú közigazgatási hatósága iratai, Mutatók, 166–169 d.

<sup>50</sup> Ferkai 1997, 36.

<sup>51</sup> SL, SVL, IV.B.1412. Sopron város Építészeti (Mérnöki) Hivatalának iratai, Házjegyzék 1949, 175.

<sup>52</sup> SL XXIV. 218. Soproni Földhivatal iratai, Telekkönyvi betétek, Sopron, 84 tb., 12975 tb.

A középkori várfal-rendszer kiszabadításának, bemutatásának gondolata az 1939-ben hatályba lépett, új városfejlesztési tervben már szerepelt.<sup>53</sup> Igaz, itt még csak megfogalmazott célként jelent meg a „várfalak hozzáférhetővé tétele”, de sem a megvalósítás időrendjére, sem a költségekre nem volt előirányzat. A második világháborúban elpusztult várkerületi üzletházak mögül előbújt nagyrondelta, illetve a mellette lévő hosszabb várfalszakasz megjelenése kezdeti lökést adott a városhatóság kiszabadításának tervéhez. Fábján Lajos polgármester 1947. október 18-án Füredi Oszkár építész mint Sopron város törvényhatósági bizottságának tagját és a soproni művészeti tanács elnökét bízta meg, hogy a belváros és a várkerületi Bástya tér rendezése ügyében az illetékes minisztériumokkal tárgyaljon.<sup>54</sup> A Soproni Kereskedelmi Testület levélben fordul Füredihez, melyben a „rég, szép Várkerület képének visszaállítását, egységének megmentését” szorgalmazta.<sup>55</sup> A korszak formálódó műemlékes szemléletmódja alapján a bástya és a várfalszakasz példaértékű helyreállítása, bemutatása 1950-re elkészült, és létrejött a Bástya tér.<sup>56</sup>



7. kép. A Lenin krt. 70. 1952-ben (Fotó: Diebold Károly, Soproni Múzeum)

Az 1952-ben készült műemléki és városképi térkép az Előkapu és a Bástya tér közötti várfalszakasz bemutatásához szükséges bontásokat, szanálásokat is

<sup>53</sup> Bergmann Pál: Sopron városfejlesztési terve. SSz. 3 (1939), 231.

<sup>54</sup> SL XIV.7. Füredi Oszkár építész iratai, 21. d.

<sup>55</sup> SL XIV.7. Füredi Oszkár építész iratai, 21. d.

<sup>56</sup> Gerő László: Megelőző műemlékvédelem, Bp., 1950. 24.

kijelölte

(7. kép). A várfalak kiszabadításának ára a várkerületi házak hátsó épületszárnyainak, traktusainak az elbontása volt. A Lenin körút 70. számú, „U”-beépítésű lakóház esetében a hátsó, várfalnak épült „L” alakú, műhelyeket, kiszolgáló helyiségeket tartalmazó kétszintes épületszárnyat kellett elbontani. A műemléki javaslat szerint „a földszinten lévő üzletportálok eltávolítandók, és a régi üzletbejáratok és kirakatok állítandók helyre”. A vizsgálathoz készült fotón a volt Stössl-üzletet bezárva találjuk, a még kivehető Trogmayer feliratú bolt kirakatában kis tárgyak sorakoznak. Az utcai homlokzaton még látszanak a háború rombolásának nyomai.



8. kép. A felújítás előtti állapot 1959-ben (KÖH Fotótár)

A fenti műemléki javaslat hűen tükrözi az időszak hozzáállását, viszonyulását a kapitalizmus, a szabad magánkereskedelem időszakából megmaradt üzletportálokhoz, egyben az előző század építészetéhez. A portálok többségét itt Sopronban is elbontották, helyettük többnyire egy „műemlékes-régi” homlokzat kialakítás készült. Ezzel együtt a műemléki helyreállítások, kutatások sok pozitívumot hoztak: a Belvárosban, a Bécsi dombon és másutt számos épületben előkerültek középkori nyílások, részletek, amelyek a mai napig gazdagítják az épületek megjelenését, gyarapítják történeti ismereteinket.

1958 augusztusában az É. M. Győri Tervező Vállalat Soproni Tervező Irodája elkészítette az épület alapos, kiviteli terv szintű felmérési terveit.<sup>57</sup> Az alaprajzokból leolvasható, hogy az üzletek, illetve az első emelet helyiségei deszkaborításúak voltak, a második emeleti bővítés helyiségeiben parketta és lapburkolat volt. A hátsó épületszárny mindkét szintjén műhelyeket találunk. Viszonylag pontosan ábrázolták a bontásra ítélt üzletportálokat is. A felmérési terveket Németh Ferenc csoportvezető írta alá. Ugyancsak ebben az évben történt meg az épület védetté nyilvánítása: építészeti értékei alapján miniszteri döntéssel műemlék jellegűvé nyilvánították.<sup>58</sup> Az ötvenes évek végén háromféle kategóriába sorolták az épületeket védettség szempontjából: műemlékek, műemlék-jellegűek, valamint városképi jelentőségűek. Az épületről 1959-ben készült fotó (8. kép)<sup>59</sup> fontos információkat tartalmaz az üzletekkel kapcsolatban. A Stössl-féle üzlet helyére Népművészet, Háziipar (Népművészeti és Háziipari Szövetkezeti Vállalat, Budapest) elnevezésű bolt költözött, a Trogmayer-féle üzlet kirakata üres, ekkor már nem működött.

1960 júliusára készültek el az átalakítási tervek.<sup>60</sup> A földszinten lévő két üzletet elválasztó válaszfalat elbontották, és egy üzletet alakítottak ki, Népművészet, Háziipar névvel. A teljes udvari szárny is elbontásra kerül, az udvari folyosón lévő WC-ket áthelyezték a fürdőszobákba. Az utcai homlokzaton, a kibontott bejárati kapu keretének mintázatát, valamint méreteit „vetítették ki” az új földszinti homlokzatra, így alakult ki az emeleti ablakok tengelyével megegyező, háromtengelyes nyílaskiosztás. Az üzlet nyílászárói a korra jellemzően fém anyagúak voltak, hőszigetelt üvegezéssel. Az üzlet profilját az akkor divatos neonreklám felirat hirdette. Az épület felújításának terveit dr. Kubinszky Mihályné készítette. Az építési engedélyt a Soproni Ingatlankezelő Vállalat (rövidítve: IKV) kérelmezte és kapta meg. Ekkor bontották el az épület várfalig húzódó, kétszintes hátsó traktusait.

<sup>57</sup> SL, SVL, XXIII.509.a. Sopron Városi Tanács VB. Építési és Közlekedési Osztály iratai, 14748/1960.

<sup>58</sup> KÖH Nyilvántartás: <http://ivo>

<sup>59</sup> KÖH irattár, OMF műemlék jellegű épületek vizsgálata, 1960. XXXIV. k., 41/27.

<sup>60</sup> SL, SVL, XXIII.509.a. Sopron Városi Tanács VB. Építési és Közlekedési Osztály iratai, 14748/1960

Ritka pillanatot örökít meg a Lenin krt. 70. épületről 1960-ban készült fénykép, amely az Országos Műemléki Felügyelőség Távlati Tervének vizsgálati anyagában található (9. kép). A földszinti üzletportál már elbontásra került, így előtűnik a Schármár Károly-féle, 50 éve készült portál átalakítás mögötti homlokzat, a maga esetlegességével. A szépen megkomponált hajdani portál elfedte a földszinten inkább tartószerkezetként funkcionáló homlokzatot, ahogyan tette ezt a több mint száz éve készült első portál is. Az emeleti szinteken már az elkészült homlokzat felújítást látjuk. Az előző képekhez képest szembetűnő változás, hogy az eddig inkább egyszínű, egytónusú homlokzaton a homlokzati síkból kiálló épületszobrászati díszek, párkányok, nyíláskeretezések erős kontrasztot képeznek a sötétebb színű homlokzatszínezéssel. Az 1904-ben íródott építési szabályrendeletben a homlokzatok színezésével kapcsolatban az alábbiakat olvashatjuk: „A vakolattal ellátott külső falsíkoknak rikító, általában szemet sértő színt adni, azokat feketére mázolni vagy fehérre meszelní vagy színezni tilos.”<sup>61</sup> A korábbi századokban, habár az épületeken megjelentek különböző homlokzattíszek, párkányok, szobrok, tagozatok, azokat a homlokzattal megegyező színben festették le, és a fény-árnyék hatás váltakozása emelte ki szépségüket. A 60-as évekre már „divattá” vált az épület tagozatok kiemelése, a homlokzattól eltérő, többnyire világosabb színezéssel.

---

<sup>61</sup> Wálder József: Sopron szab. kir. város területére érvényes építési szabályrendelet, Sopron, 1904. 43.



9. kép. Ritka pillanatkép: a Schármár-féle kirakatot már elbontották (KÖH Fotótár)

Az 1966-ban, az „amnesztia hetén” készült fotó baloldalán megjelenik az épület felújított homlokzata, de rálátunk a többi, mellette sorakozó Lenin körúti házra is (10. kép).<sup>62</sup> A körutat ellepő gépkocsi áradat az 1956-ban emigrált honfitársaink tulajdonát képezte, hiszen abban az időben ennyi nyugati autó nemhogy Sopronban, de még a megyében sem volt. A hazalátogatók a gyermekeknek már Sopron határában cukorkákat, csokoládét osztogattak. Az üzletek fölötti reklámfeliratok az üzletek profilját hirdetik – Népművészet, Háziipar, Papír-írószer, Édesség, Konfekció –, a valamikori bérlők nevei teljesen eltűntek. A régi képeslapokon is látható kockakő burkolat helyén, a fotón aszfaltburkolatot látunk. A Várkerület aszfaltozása, máig is meglévő kialakítása, közterületeinek rendezése a második világháború éveiben készült el.

---

<sup>62</sup> dr. Tuskó Lászlóné tulajdona.



10. kép. A Lenin körút 1966-ban, az amnesztia hetén

A következő kis építési mozzanat az épülettel kapcsolatban 1975-ben történt.<sup>63</sup> A Népművészeti és Házipari Szövetkezeti Vállalat megrendelésére a dombóvári Vegyipari Szövetkezet világító reklám emblémát kívánt elhelyezni az épület homlokzatára. Az Országos Műemléki Felügyelőség a műemléki hatósági hozzájárulást megadta, a reklámberendezés az üzlet bejárata fölé kikerült. A közeli fotón jól kivehetők az 1960-as felújítás, átalakítás részletei, a homlokzat színezése itt már újra egytónusú (11. kép).

1978-ban Kissné Nagypál Judit vezetésével egy alapos előkészítő munka látott napvilágot, amely a vizsgált épületünket is érintette. Elkészült a Sopron városfalainak kiszabadítására, bemutatására, környezetének rendezésére vonatkozó intézkedési terv.<sup>64</sup> A terv nyolc szakaszra ütemezte a városmagot körülölelő városháza körüli bemutatójának teendőit, és részletesen vizsgálta a hármaskörű városháza és a közrezárt zwingerek (várfalak közötti falsorosok) meglévő szakaszainak állapotát. Foglalkozott továbbá a Várkerület és a városmag felőli városfalakat kísérő 130 épület várfallal való kapcsolatával, műemléki és városképi értékével, műszaki állapotával, lakásfeltételeivel és tulajdonviszonyával. A tervben szereplő bontások, módosítások, átalakítások, felújítások nemcsak a várfalak bemutatását, az épületek és a városkép javítását szolgálták, hanem az ott élők szociális érdekeikkel is egybeestek – szerepelt indoklásként. Az OMF magára vállalta a védőművek helyreállításával

<sup>63</sup> SL, SVL, XXIII.509.a. Sopron Városi Tanács VB. Építési és Közlekedési Osztály iratai, 19204/1975

<sup>64</sup> SL, SVL, XXIII.509.a. Sopron Városi Tanács VB. Építési és Közlekedési Osztály iratai, feldolgozás alatt

kapcsolatos munkákhoz a tudományos kutatás személyi és anyagi feltételeinek biztosítását, az építészeti tervek elkészítését, a helyreállításhoz szükséges kivitelezői háttérrel és évenként átlag 1 millió Ft anyagi hozzájárulást.



11. kép. A Népművészet, Háziipar íves üzletnyílásai 1975-ben

Az intézkedési terv I. üteme a Várostorony, Storno-, Tábornok- és Fabricius-ház bástyakert felőli környezetének rendezését tűzte ki célul, és elindította a Lenin körút 48-72. számú épületek Városház utcára néző tűzfal lezárásának megszüntetését. A terv a kis udvarokban lévő szükséglakások, sufnik, toldalékok, műhelyek bontása után az immár összefüggő udvarok rendezését határozta meg. A várfalak felé a bontások után kialakuló, a kiásott pincészínt is tartalmazó hátsó homlokzatok átalakítása, rendezése szintén szerepelt a kitűzött feladatok között. A terv mellékleteként az állami kereskedelem és szolgáltatások, a magánkereskedelem és a szövetkezeti szolgáltatások listája található, címmel és megnevezéssel. A listák alapján jó betekintést kapunk az akkori üzletek profiljáról, valamint az állami és magánkereskedelem százalékos viszonyáról. 1978-ban az állami kézben lévő kereskedelmi üzletek és szolgáltatások mennyisége a Lenin körúton 68, a szövetkezeti tulajdonban lévőké 10, míg a magánkereskedelmé 11. Százalékos arányukat tekintve, a magánkézben lévő üzletek 14,1 %-os jelenléte jóval alulmarad az állami és szövetkezeti tulajdont képviselő, 85,9 %-ot kitevő üzletekkel és szolgáltatásokkal szemben.

1981-ben, a Lenin krt. 70. második emeleti lakója a várfalakra néző konyhájának és fürdőszobájának fűtését szabadlevegős gázkonvektor



elhelyezésével kívánta megoldani. Kérelmét a Műemlék-felügyeleti Osztály elutasította, és elektromos hőszugárzó kiépítését javasolta.<sup>65</sup> Sopron Város Tanácsa Műszaki Osztályának csoportvezető főmérnöke, dr. Kubinszky Mihályné, az OMF-nek írt levelében kérte, hogy döntésüket vizsgálják felül, mert a Dávid Ferencsel történt helyszíni szemle alapján megállapították, hogy a gázkonvektorok elhelyezése közterületről nem látható. Az OMF döntését felülvizsgálva engedélyezte a szabadlevegős gázkonvektorok elhelyezését a bástyasétány megnyitásáig. A kérelemhez mellékelte hátsó udvar felőli fotón a szomszédos épületek még el nem bontott, hátsó épületszárnyait is látjuk, nekiépülve a városfalnak (12. kép).

Négy évvel később, 1985 májusában, a Népművészeti Vállalat megbízásából a Soproni Tervező GMK építész, Vajda Géza elkészítette az épület földszinti üzletének átalakítási, illetve a pincszinten nyilvános WC kialakításának terveit.<sup>66</sup> Az üzlet egy részében a Hungar Hotels Vállalat kávézó sarkot kívánt kialakítani úgy, hogy a Hungar Hotels tevékenységét propagáló reklámanyag elhelyezésére is mód nyíljon. Az üzlet fennmaradó területe a Háziipari Szövetkezet népművészeti termékeinek árusítására lett berendezve. Fontos momentum, hogy a 25 éve elbontott, 1910 májusában készült Schármár-féle fa portálhoz hasonló fa üzletkirakat készült, az idegenforgalmi funkciónak megfelelő színvonalat biztosítva. A közös üzemeltetésű Népművészet – Hungar Hotels üzletben ismét két „vállalkozás” jelent meg, szinte ismételve az államosítás előtti periódust. A földszinti átalakítás a tervek szerint a pincszinti nyilvános WC kialakításával folytatódott volna, de ez már nem valósult meg.

1989 novemberében, a Soproni Ingatlankezelő Vállalat megbízásából az Észak-dunántúli Tervező Vállalat (Győriterv) Soproni Irodája elkészítette a Lenin krt. 70. és az Előkapu közötti várórok udvarrendezési kiviteli terveit.<sup>67</sup> A terveket Hámori Gábor jegyezte. A tervezéshez az alábbi, korábban készült tervek vették alapul: Sopron városfal-rehabilitáció terve (Váti, 1986), Sopron, Lenin krt. 60–68. sz. lakóépületek felújítási terve (Váti, 1983), Sopron, Lenin krt. 72–76. sz. lakóépületek felújítási tervei (Soproni Tervező Iroda, 1985), Sopron Városfalak Előkapu-Fórum átjáró közötti szakasz felújítási terve (OMF, 1988). A tervezési programot „közigazgatási bejárás” egyeztettek az érdekeltekkel. A Lenin krt. 70. számú épületről megtudjuk, hogy a földszinti FOLKART üzlet a Népművészeti és Háziipari Vállalat tulajdonában van, és itt érdekelt a Hungar Hotels Vállalat is. A terveken a presszó funkció bővítésével számoltak, ezért az udvari oldalon teraszt terveztek. A szomszédos 66. és 68. számú épületek „hátsói” még lebontásra vártak, az 54. és 56. számú épületek udvari frontjai befejezetlenek voltak.

---

<sup>65</sup> SL, SVL, XXIII.509.a. Sopron Városi Tanács VB. Építési és Közlekedési Osztály iratai, 1996/1981

<sup>66</sup> OMF Tervtára 21402.

<sup>67</sup> OMF Tervtára 27928.



12. kép. A Lenin krt. 70. udvari nézete az elbontott szomszédos épületszárnyakkal (1981)

Az 1991. évi XXXIII. tv. 3. paragrafusára hivatkozva Sopron polgármestere a Győr-Moson-Sopron Megyei Vagyonátadó Bizottságtól kérte az állami tulajdonban lévő Várkerület 70. számú műemlék ingatlan önkormányzati tulajdonba adását. 1993. december 21-én kelt határozata alapján a Bizottság az épületet néhány feltétellel Sopron Megyei Jogú Város Önkormányzata tulajdonába adta.<sup>68</sup> 1997-ben a Várkerület 70. számú épület 209 m<sup>2</sup>-es telkét megosztással módosították 111 m<sup>2</sup>-re. Az épülethez tartozó telek immár csak a külső határoló falai által elfoglalt terület, a többit leválasztották a készülő várfalsétány közterület számára. 2000-től az ingatlan társasházi tulajdon.<sup>69</sup>

Az épület több mint kétszáz éves építéstörténetét, a benne folyó vállalkozások, üzletek, családok, tulajdonosok történeteit és a politikai-társadalmi környezet változásait szemlélve látjuk, hogy a II. világháború, valamint az azt követő államosítás nemcsak emberekben, emberéletekben végzett iszonyú pusztítást, hanem az a műszaki, szakmai tudás is elveszett, amely addig a korábbi generációk munkája, tapasztalata során felhalmozódott. Ehhez a veszteséghez még hozzáadódik az 1946-ban történt magyarországi németek kitelepítése, amely a soproni németiség jelentős részét érintette.

Az épület több mint 130 évig egy polgárcsalád tulajdonában állt. Az üzletek és a műhelyek, valamint az I. emeleti lakás bérbeadása egy iparos család egymást követő generációinak olyan hasznót eredményezett, amelyből az épület

<sup>68</sup> KÖH irattár, Gy-M-S Megyei Vagyonátadó Bizottság iratai 1993–1994, ikt. sz.: 1019/70/93.

<sup>69</sup> Soproni Körzeti Földhivatal adatai

fenntartása, jó karban tartása megvalósítható volt. A 40 évig tartó állami gyámkodás időszaka nem kedvezett a magánkereskedelemnek, az 1960-ban elbontott üzletportál helyén 25 évvel később, a rendszerváltás közeledtével született újabb, a Várkerületre jellemző üzletkirakat. Az 1948-ban életbe lépő lakásügyi törvény értelmében az emeleti lakásokat különböző családoknak utalták ki. A lakásokat az idős bentlakók az önkormányzati tulajdonba adás után megvásárolhatták, így alakult ki a mai társasházi tulajdonforma.

Téri adottságaiból, helyzetéből fakadóan – a feltöltött várárookra épült, nekitámaszkodva a várfalnak – az épület fölött Damoklész-kardjaként lebegett a várfalsétány megnyitása, hátsó traktusainak az elbontása. Ma az épület telekterülete egybeesik a külső falak által határolt területtel, így udvarral, kerttel már nem rendelkezik. Elveszítette azt a hát(só)teret, amely egy vállalkozás működése számára életbevágóan szükséges. A pinceszintig kiásott hátsó homlokzata – a szomszédos épületekhez hasonlóan – tervezetlen, a várkerülethez képest dísztelen, szinte funkcionalista. A ház kétarcú lett: az utcai a régi, „boldog békeidőket” idézi, a hátsó a kelet-európai cifra, huszadik századét.<sup>70</sup>

---

<sup>70</sup> A szerző köszönetét fejezi ki a Soproni Levéltárnak a tanulmányban közölt adatok és tervek felkutatásában nyújtott segítségért. Külön köszönet illeti Polán Miklósné Szilviát.

# MŰHELY

CSISZÁR ATTILA –  
FRANTA DEZSŐ

A gartai bíróláda restaurálása

A Sopron megyei Garta község bíróládája 1958-ban került a Rábaközi Múzeum<sup>1</sup> gyűjteményébe, majd állandó kiállításába.<sup>2</sup> A megviselt, szándékos rongálás nyomait magán viselő műtárgyon közgyűjteménybe kerülése óta csupán tisztítást végeztek. A Soproni Múzeum új kapuvári állandó kiállításának előmunkálatai során került a figyelem középpontjába (1. kép).



1. kép. A gartai bíróláda restaurálás előtt (Csiszár Attila felvétele, 2010)

A Garta földrajzi név Kapu vára és a hozzá tartozó birtokok 1597. évi összeírásában fordul elő először: „Ordoy Zanto Mihály”-nak „az ordoy földön

<sup>1</sup> Ma a Soproni Múzeum kiállítóhelye.

<sup>2</sup> Leltári száma: Soproni Múzeum, Rábaközi Muzeális Kiállítóhely (a továbbiakban SoM-RMK) 117.1958.

volt halász vize az Gártha vizen,<sup>3</sup> kirúl semmi ebed halat nem attak”.<sup>4</sup> Az azonos nevű falut a Wesselényi-féle összeesküvésben való részvételéért később lefejezett Nádasdy Ferenc, Kapuvár földesura alapította 1663-ban. A várban szolgálatot teljesítő fegyveres hajdúknak engedélyt adott arra, hogy a Kis-Rába jobb partján, a várhoz közeli pusztá helyen („in deserto quodam prope arcem Kapuvár situato”) maguknak telket foglaljanak, és arra házat építsenek.<sup>5</sup> Ugyanebben az esztendőben kiadott kiváltságlevelében a várban egy hónapig tartó ingyen „ör-állás”, valamint évi három forint megfizetése fejében Nádasdy mentesítette a lakosokat mindenféle úrbéri szolgálat alól<sup>6</sup> (2. kép).



2. kép. Gróf Nádasdy Ferenc 1663. évi kiváltságlevelé (SoM, RMK-TD, leltározatlan anyag)

<sup>3</sup> A magyar nyelv gVr-kezdetű szótővei majdnem mind szláv eredetűek, így lehetséges a honfoglalás előtti szláv, vagy még ősbibb, közös areális eredet. A mai magyar nevezet valószínűleg térszinformanéből, némi hangmódosulás révén alakult ki. \*Grto szóalakot feltételezve, magyar torlódásförloldással goroto→garato→garta változat-, illetve változással valószínűsíthető. Eredetileg 'mocsárból, vízből kiemelkedő dombos hely, földhányás, átjáró, gázló' jelentése lehetett, ez esetben talán a határvédelemmel kapcsolatos 'örhely, gát' stb. szerepű korábbi építményt jelölhetett (Dr. H. Tóth Tibor nyelvész [Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK Magyar Nyelvészeti Intézet] szíves közlése.).

<sup>4</sup> OL, P. 108, Rep. 65, No 57. Urbarium Arcis Kapu, 1597.

<sup>5</sup> SoM-RMK-TD, a gartai bíróláda iratai, leltározatlan anyag. Gróf Nádasdy Ferenc 1670. évi telepítő levelének másolata.

<sup>6</sup> Uo. Gróf Nádasdy Ferenc 1663. évi privilégiumlevelének másolata..

A „muskatírosok városá”-nak benépesítése után néhány évvel, ismeretlen körülmények között, osztrák telepesek érkeztek a még üres házhelyekre.<sup>7</sup> Nádasdy 1670-ben kelt újabb szabadságlevelében megerősítette, és az újonnan beköltözött németekre is kiterjesztette a korábban biztosított kedvezményeket.<sup>8</sup> A jövevények néhány emberöltő alatt beolvadtak a magyarságba, az idegen etnikumról ma csupán a németes hangzású családnevek tanúskodnak.<sup>9</sup>

A községi adminisztráció során keletkezett iratanyag, valamint a község pecsétnyomójának őrzésére szolgáló, későreneszánsz stílusjegyeket viselő láda feltehetően röviddel a falu alapítását követően, (talán az 1683-as török-tatár pusztítás<sup>10</sup> után) készült. Garta 1923-ban Kapuvárral való egyesítése után a benne levő iratokkal együtt ismeretlen okból nem került a kapuvári községháza irattárába, azokat Garta utolsó bírāja, idősebb Szakács István, majd halála után leszármazottai őrizték tovább. A ládát és a zömmel 18–19. századi iratanyag egy részét fia, ifjabb Szakács István, majd az iratok fennmaradó részét, unokája, Szakács Imre ajándékozta a múzeumnak.<sup>11</sup>

A bírólada iratainak, a község számára nyilván a legnagyobb jelentőséggel bíró, ezért külön lajstromban nyilvántartott részét a jogbiztosító iratok, az 1663, és 1670. évi kiváltságlevél másolatai, valamint ezek különböző korokból származó megerősítései, a faizással, legeltetéssel, valamint a privilégiumban foglalt vámmentességgel kapcsolatos iratok képezik.<sup>12</sup>

Az iratanyag mennyiségét tekintve legnagyobb, és talán legértékesebb részét a kisebb részben 18. század végi, nagyobb részben 19. századi vagyonleltárak (úgynevezett „conscriptio-nalis level”-ek) és végrendeletek („testamentum tétel”-ek) teszik ki. A különböző célból felvett leltárak középpontjában általában az ingatlan vagyon, a Gartán „hely”, „hajdúhely” néven emlegetett telek, valamint a lakóház áll. A változó részletességgel felvett ingó vagyon, a gazdálkodás vagy a mesterségek szerszámai, a kamrában, a konyhában és a szobában összeírt

<sup>7</sup> OL, E.156, U et C 156/2.

<sup>8</sup> SoM-RMK-TD, a gartai bírólada iratai, leltározatlan anyag .Nádasdy Ferenc 1670. évi privilégiumlevelének másolata..

<sup>9</sup> Vámos Ferenc kapuvári főjegyző minden alapot nélkülöző feltevése szerint Nádasdy Ferenc kertész jobbágyokat telepített a faluba, és a falu neve a német *Garten* = 'kert' szóból ered (Vámos Ferenc: Kapuvár nagyközség múltja és jelene. A Falu. A Faluszövetség hivatalos lapja. 1928. június. 338–444, Budapest, 1928, 12.).

<sup>10</sup> 1683 júliusába a Bécs ellen vonuló török hadak tatár segédcapatai Bodonhely térségében átkeltek a Rábán és végigpusztították a Rábaközt. (Sarlai Szabolcs: Marsili és a Batthányak a Rába védelmén 1683-ban. In: A Batthányak évszázadai. Tudományos konferencia Körmenden, 2005. október 27–29. (szerk.: Nagy Zoltán) 139–144. p. Szombathely–Körmend, 2006. 142.)

<sup>11</sup> SoM, RMK-TD 1008–1019; 1293–1307; 1988.107.1–1988.109.1; 2001.1.1–73, valamint 79 db, 2001-ben a gyűjteménybe került, egyelőre leltározatlan irat.

<sup>12</sup> A török kiűzését követő karlócai békekötés (1699) után a gartaiak (és a szomszédos kapuváriak) katonai szolgálata megszűnt. Az új földesúr, Esterházy Pál erre a körülményre hivatkozva megkezdte a szabadalmas települések urbéres községgé süllyesztését. Mind a gartaiak, mind pedig a kapuváriak privilégiumaik védelmére, illetve azok eredetének bizonyítására a hiteles helyeken (csornai premontrei prépostság, vasvári káptalan) több alkalommal készítettettek másolatot 17. századi kiváltságleveleikről.

használati tárgyak, a lakástextíliák és a viseleti darabok („ládabéliek”) a kor jobbágyparasztságánál (a lényegesen kisebb úrbéri terheket tekintve) szabadabb jogállású gartaiak anyagi kultúrájába engednek bepillantást. A tárgyleltárak bőséges anyagot tartalmaznak például a 18. század végi, 19. század eleji dohánytermesztés eszközkészletéről.<sup>13</sup>

Az iratok fennmaradó részét különböző célból készült összeírások (pl. megyei közmunkákról szóló összírás, állatösszeírás), bírói számadások, gyámügyi iratok, adóslevelek valamint a vármegyei közigazgatás által a községi elöljáróságnak küldött utasítások, körlevelek teszik ki. A bíróláda iratai között őrizték többek között a szomszédos községek határában földtulajdonnal rendelkező gartaiak ügyeivel, jórészt a 19. századi tagosításokkal kapcsolatos, az érintett községek elöljárósága által írott leveleket.



3. kép. A láda oldalának alsó része az egykori talppárkányt rögzítő faszegekkel  
(Franta Dezső felvétele, 2010)

<sup>13</sup> A munkaigényes növény termesztését Gartán a csekély úrbéri terhek tették lehetővé. (Takács Lajos: A jobbágrendszer megerősödése és a dohánytermesztés hanyatlása Kapuvár környékén. SSz. 14 (1960), 45–59.)





4. kép. A láda fogantyúja (Franta Dezső felvétele, 2010)



5. kép. A fedél egyik sarokverete (Franta Dezső felvétele, 2010)





6. kép. A fedél feliratának megmaradt töredéke (Franta Dezső felvétele, 2011)

A láda restaurálását 2011-ben Franta Dezső restaurátor művész (Magyaralmás) végezte. A láda tölgyfából, belső fenéklapja (és feltehetően egykori titkos fiókja) fenyőfából készült. Hosszúsága 63,4 cm, szélessége 37,9 cm, magassága 29 cm. A titkos fiók és az alsó fenéklap a profillécekből felrakott talppárkánnyal együtt hiányzott (3. kép). Az oldallapok közepén levő kovácsoltvas fogantyúk épek, a ládatatest oldallapjainak illeszkedését elfedő szegőveretek azonban sérültek, hiányosak voltak (1, 4. kép). Fedelét két finoman cizellált vaspánt tartja, és a fedél pereméből, valamint fejelőléceiből képzett zárópárkány keretezi. Sarokvereteiből, és a fedél közepének vaslemezéből kivágott ötsoros feliratából csak töredékek maradtak (5–6. kép). A láda valamikori erőszakos felnyitása során kitört a zárópárkány egy darabja, a pántok a feszegetéstől elgörbültek, deformálódtak. Megmaradt az eredeti lemezzugós zárszerkezet (7. kép) a kulcspajzzsal, a zárnak a fedél belső oldalára rögzített ék alakú nyelve az azt tartó középső pánttal együtt a feltörés következtében kiszakadt, hiányzott. A láda belsejében mindkét oldalon ládafia található.

A restaurálás a fa részek dimetil-formamidos, és a fém részek foszforsavas tisztítással kezdődött. A fedél zár felőli törött, hiányos zárópárkánya tölgyfa kiegészítést kapott. A középső, hiányzó vasalat pótlására a lenyomatok alapján hasonló kovácsoltvas pánt készült, melynek zár felőli, ék alakú végét úgy kellett kialakítani, hogy az pontosan illeszkedjen a zárba. A fedél tetején található lenyomatokból kiegészíthetővé vált a zár szegecselését eltakaró lemez. A fedél tetején a hiányzó fafelületek pótlása folyékony fával történt.

A láda duplafenekű volt, zárható, titkos fiókkal. A fiók zárszerkezetének nyoma a láda meglevő fenyőfa fenéklapján látható. A hiányzó, lefeszített alsó fenéklap rekonstrukciója a láda oldalán található nyomok alapján, tölgyfából készült. Vastagsága a lenyomatok szerint megegyezett a tető vastagságával. A felső profiléc megfelelő részlete azonos az alsó profiléc titkos fiókja miatt kettévágott profil felső részével. Az alsó rész profilíve analóg darabok alapján készült. A zár szegecselésének eltávolítása után lehetőség nyílt a kulcs rekonstruálására. A szegecsek újra felhasználhatóak maradtak, azokat nem kellett kicserélni. A fa száradásból adódó szálirányú zsugorodása természetes folyamat, ezért a fedélen látható 2 mm-es rész kiegészítése indokolatlan lett volna.

A láda tetején található felirattöredék kiegészítése érdekében különböző vizsgálatokat kellett elvégezni. Kemény, lágy és közepes röntgensugaras átvilágítás után a fémnyomok egyértelművé váltak, de a hiányzó részek rekonstrukciójához kevés információt nyújtottak. Szilikongumi negatívról gipsz pozitív, arról sűrűfényben megvilágítva fotó készült, eredmény nélkül. 2 db gipsz pozitívról, egyiket jobbról, másikat balról nagynyomású festékszóróval lefújva, hogy csak a kiálló részekre tapadjon a festék, külön-külön fényképfelvétel készült. A képek összeillesztéséből használható eredmény ezúttal sem született. Végül infrakamerás mérésre került sor, de ez is kevés volt a rekonstrukcióhoz, így a töredékes felirat feloldása sajnálatos módon a legjobb szándék ellenére is sikertelen maradt.

A restaurálás utolsó szakaszában a fém részekre paraloid B-72 aceton-toluol oldata került. A fa részek a gomba- és rovarfertőzés meggátolása érdekében vegyszeres kezelést, végül a készítés korára jellemző viaszgyanta-lakk bevonatot kaptak.

A restaurált ládát a Soproni Múzeum kapuvári Rábaközi Muzeális kiállítóhelyének „Kapuvár anno...” című új állandó kiállításán fogjuk bemutatni (8. kép).



7. kép. A zár szerkezete (Franta Dezső felvétele, 2011)



8. kép. A láda restaurálás után (Csiszár Attila felvétele, 2012)

A történelmi Magyarországon már Szent Domonkos életében számos Domonkos-rendi kolostor és templom épült, melyek nagy része a török időkben elpusztult. A 17. század katolikus megújulása hazánk mai területén is jó néhány olyan templomot tart számon, melyek a rend mind kultusztörténeti, mind pedig művészeti szempontjából jelentősek.

A domonkosok budai kolostortemplomának alapítása a királyi vár építésével kapcsolatos. Az 1240-es évek végén IV. Béla a rend nagy támogatója volt. Az 1252-i bolo-gnai nagykáptalan a következő nagykáptalan színhelyéül a budai kolostort jelölte ki, s a rendi gyűlés 1254-ben le is zajlott. E tények világosan mutatják, hogy ez időben a bolognaihoz hasonlóan e templom patrónusa Szent Miklós püspök volt.<sup>1</sup>

A főváros egyik legértékesebb barokk oltára szobraival együtt a Váci utcai egykor Pest középkori dominikánus, ma angolkisasszonyok templomában látható, amelynek oltárképét a budai vízivárosi Szent Anna-templomban foglalkoztatott bécsi akadémikus festő, Franz Xaver Wagenschön készítette.

Vácott az úgynevezett Fehérek temploma építészetét és értékes berendezését tekintve is a dominikánusok magas művészi ízlését bizonyítja. Elég itt Carel van Savoy oltáron lévő festményére gondolni.<sup>2</sup> Az oltárképeket Franz Anton Maulbertsch munkatársa, Felix Ivo Leicher festette. A főoltárképen Szent V. Pius pápa könyörgése látható a lepantói csata győzelméért, melynek rokkó változata a rózsafüzér királynéjával kiegészülve a kisoroszi plébániatemplom oltárán figyelhető meg.

Jelentős emlékeket találunk a szombathelyi domonkos templomban, melynek kultikus és művészeti kisugárzása érezhető Vasváron is.<sup>3</sup> A szombathelyi Szent Márton-templom 1668 és 1672 között épült.<sup>4</sup>

Számunkra mégis a soproni dominikánus templom és kolostor a legfontosabb, ugyanis gróf Erdődy Györgyné gróf Batthyány Erzsébet, akit a legnagyobb jötevőjüknek tisztelhet Szent Domonkos mindkét rendje, már 1674-ben

<sup>1</sup> Entz Géza – Csemegi József: A Hess András téri volt Domonkos-templom romjai. Budapest műemlékei I. Írta: Horler Miklós. Szerkesztő: Pogány Frigyes. Magyarország műemléki topográfiája. IV. kötet. Szerkesztő: Dercsényi Dezső. Budapest, 1955, 347.

<sup>2</sup> Szilárdfy Zoltán: Carel van Savoy váci képeinek ikonográfiája. *Művészettörténeti Értesítő* XXXV. (1986) 1–2. sz., 68–71.

<sup>3</sup> A vasvári Szent Kereszt felmagasztalása templomról: C. Harrach Erzsébet – Kiss Gyula: *Vasi műemlékek*. Szombathely, 1983, 492.

<sup>4</sup> Uo. 425–429.

letelepítette őket. A mai templomuk 1719 és 1725 között nyerte el végső formáját.<sup>5</sup> A Storno-gyűjteménybe nyilván a helyi dominikánusoktól kerülhetett az a 17. századi rézmetszet-rézkarc technikával készült lap, amelyet id. Storno Ferenc unokájától, Gábortól kaptam ajándékba<sup>6</sup> (1. kép).

A metszeten manierista keretezéssel Szent Domonkos térdképe látható minden attribútumával együtt. Egy kortárs jellemzése szerint „...az örvendező szív megvidámítja az ember arcát, ezért a külsején is megnyilvánuló jósága és vidám tekintete tanúskodott a belső ember tökéletes összeszedettségéről”.<sup>7</sup> Ezt a típust láthatjuk a Stornóéktól kapott képen.



<sup>5</sup> Csatkai Endre: Sopron és környéke műemlékei. Budapest, 1956. 329.

<sup>6</sup> Szilárdfy Zoltán: A magánáhitat szentképei a szerző gyűjteményéből I. 17–18. század. Szeged, 1995. Kat.: 401.

<sup>7</sup> Libellus de principiis O. P. Acta canonizationis sancti Dominici. Monumenta O. P. Mist. 16. Romae, 1935, 30.

1. kép. Ismeretlen metsző: Szent Domonkos. 17. század. Rézmetszet, rézkarc.  
Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum, Szilárdfy-gyűjtemény

A magyarországi szerzetesrendekről az egyik legalapvetőbb tudományos értékű munkát Puskely Mária állította össze.<sup>8</sup> Többször idézi Sigismundus Ferrarius nagy művét a prédikáló rend magyarországi tartományának történetéről.<sup>9</sup> Nem tud azonban a könyv 1637-ben Bécsben készült rézmetszetű címlapelőzőkéről, pedig a képnek számos magyar vonatkozása van. E tipikusan magyar vonatkozású képeket értelmezem e tanulmányomban. E fontos képek még a Hevenesi Gabriel 1692-ben megjelent magyar szentekről készült számos rézmetszettel ékes illusztrációit is jóval megelőzik<sup>10</sup> (2. kép).

---

<sup>8</sup> Puskely Mária: „*Virágos kert vala híres Pannónia...*” *Példaképek a magyar múltból X–XVII. század*. Budapest, 1994.

<sup>9</sup> F. Ferrarius, Sigismundus: *De Rebus Ungaricae provinciae Sac. Ordinis Praedicatorum*. [Vienna] 1637.

<sup>10</sup> Hevenesi, Gabriel: *Indicia Ungaricae Sanctitatis*. Tyrnaviae, 1692.







3. kép. (A 3–11. kép a 2. kép részlete.) Isaac Maior: Szent Domonkos, 1637. Rézmetszet, uo.



4. kép. Isaac Maior i. m. Szent Domonkos a német-római császári koronával ellátott Habsburg címer és a Szent Koronával ékesített magyar címer között, 1637. Rézmetszet, uo.

Domonkos sírját a bolognai Szent Miklós templomban őrizték 1267-ig, a bolognai domonkos templom elkészültéig. Ez azért jelentőségteljes, mert az Európa-szerte híres bolognai egyetemen alapításától kezdve számos magyar diák is tanult. Szent Domonkos kultuszát e diákok is terjeszthették hazánkban. Erről vallanak a lapon ábrázolt személyek is.

A jobb felső sarokban Bánfy Buzád (†1241) 1233-tól domonkos szerzetes látható, akit a tatárok öltek meg 190 társával együtt<sup>11</sup> (5. kép). Alatta különösen fontosnak tartom Boldog Csáky Mórict (1270–Győr, 1336. március 20.)<sup>12</sup> miniatűr képét, akivel magam is foglalkoztam (6. kép). A gyűjteményemben lévő 1750 körüli Joseph Sebastian Klauber és Johann Baptist Klauber rézmetszetében magyarruhás édesanyja kicsiny gyermekét, Csáky Mórict a Boldogasszony oltára előtt Szűz Máriának ajánlja föl.<sup>13</sup>

<sup>11</sup> Puskely 8. jegyzetben i. m. 178.

<sup>12</sup> Puskely 8. jegyzetben i. m. 238.

<sup>13</sup> Szilárdfy Zoltán: Boldog Csáky Mórict dominikánus szerzetes élettörténete és ikonográfiája. In: „Lehet, hogy hülyeség, de...” Az 50 éves Perger Gyulának. Szerkesztette Székely Zoltán. Győr, 2011. 155–157.





5. kép. Isaac Maior: Bánfy Buzád, 1637.  
Rézmetszet, uo.



6. kép. Isaac Maior: Boldog Csáky Mór, 1637.  
Rézmetszet, uo.



7. kép. Isaac Maior: Magyar Boldog Pál, 1637.  
Rézmetszet, uo.



8. kép. Isaac Maior: Boldog Ágoston püspök,  
1637. Rézmetszet, uo.

A címlap bal felső sarkában Magyar Boldog Pál (1180k. – ?) látható, akit még maga Szent Domonkos öltöztetett be rendje fehér ruhájába 1221-ben. A legenda szerint társaival együtt hirdették az evangéliumot, és kolostort alapítottak Győrben és Veszprémben, majd a kunok között 90 szerzetestársával együtt vértanúságot szenvedett 1240 körül<sup>14</sup> (7. kép). A következő képen Boldog Ágoston (Trau, 1260 – Luceria, 1332) zágrábi majd luceriai püspököt ábrázolták. Magyar származású volt ő is, Párizsban tanult, majd Boszniában térített, és Károly Róbert tanácsadójaként egy évig Budán is működött<sup>15</sup> (8. kép).

Az alsó sorban két női szent ábrázolása látható. Boldog Ilona (1240–1270?) a veszprémi Szent Katalin kolostorban Margit első nevelője volt. Ő az első stigmatizált magyar szent<sup>16</sup> (9. kép).



9. kép. Isaac Maior: Boldog Ilona, 1637. Rézmetszet, uo.

<sup>14</sup> Puskely 8. jegyzetben i. m. 175.

<sup>15</sup> Puskely 8. jegyzetben i. m. 234.

<sup>16</sup> Puskely 8. jegyzetben i. m. 171.

Boldog Margit (Klissza, 1242 – Buda, Nyulak szigete 1270. január 18.) IV. Béla és Laszkarisz Mária legkisebb lánya volt. „A szigeti klostromban Nagyduna mentében”, mint Krisztus jegyese kemény vezeklésben, áldozatokban, testvéri szolgálatban misztikus szentként fejezte be életét. Különösképpen a Szent Keresztet tisztelte, melynek kápolnájába temették. Sírja a török időkig búcsújáró hely volt.<sup>17</sup> Margit jobbában kereszttel és zsolozsmás könyvével jelenik meg itt.

A nyolc képet gazdag stilizált növények, jelképes gyümölcsök és maszkok sora kapcsolja össze. Az egész metszet legjelentősebb koronázó alakja a Patrona Hungariae ábrázolása. Ez az igazi Napbaöltözött Asszony kerubfejen áll, kezében jogarral, az országalmát a kezén ülő kisded Jézus tartja, lába alatt a holdsarló is látszik. Két gyermekangyal pálmával és koszorúval hódol előttük. Ez a típus már a középkortól kezdve ismert ezüstpénzeinkről. A Boldogasszony 17. századi jeles kegyképei a Szeged-alsóvárosi templomban és messzi távolságban az egykori pálos templom oltárképén Sátor-aljaújhelyen egyaránt megtalálhatóak.<sup>18</sup>

A most először ismertetett címlapelőzők kiadási adatai: „Viennae Austriae, Typis Matthaei Formicae, 1637, Isaac Maior f.” A rézmetsző, Isaac Maior (1588–1642 után) frankfurti születésű, Prágában, Bécsben és Poznanban tevékenykedő mester volt.<sup>19</sup>



<sup>17</sup> Puskely 8. jegyzetben i. m. 197.

<sup>18</sup> Szilárdfy Zoltán: Barokk ikonográfiai típusok Szent Ferenc rendjeinek művészetében. In: A ferences lelkiiség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára 2. Szerkesztette Óze Sándor – Medgyesy-Schmikli Norbert. Piliscsaba – Budapest, 2005. 891–935.

<sup>19</sup> <http://www.getty.edu/art/gettyguide/artMakerDetails?maker=354> [letöltés: 2012.08.20]

10. kép. Isaac Maior: Boldog Margit, 1637.  
Rézmetszet, uo.

11. kép. Isaac Maior: Patrona Hungariae, 1637.  
Rézmetszet, uo.

## SOPRONI ARCOK

### A Tanár Úr 80 éves. Andrassy Péter köszöntése és önéletrajza

*Aligha van olyan soproni polgár, aki ne ismerné Andrassy Pétert, az Evangélikus Líceum nyugalmazott tanárát. A nyugdíjas éveit sem tölti tétlenül a Tanár Úr, szervez, előad, kiállítást rendez, túrát vezet, cikkeket ír, kiadványokat jelentet meg. Ott van minden fontosabb helyi rendezvényen, sietve közlekedik, intézkedik. Mindezek közben tanít, oktat, de még számon is kér, anélkül, hogy mindezt észrevennénk. Minden megnyilvánulásában benne van tanári mivolta, pedagógus lénye.*

*Eddigi – iskolán kívüli – tevékenységéből számot vetve az alábbi statisztikát kapjuk: 11 szakfolyóiratban, 8 heti-, ill. napilapban, 6 időszak kiadványban jelentek meg írásai. Önállóan, illetve társszerzővel, társszerzőkkel 14 könyvet, 368 cikket (ebből az Élet és Tudomány hetilapban 102; a TermészetBúvárban 101 közleményt), továbbá 34 lektorálást jegyez. Mások, ill. saját kiadványait 239 fotójával gazdagította, iskolákról, munkaközösségekről, tanulói teljesítményekről, egyesületekről, civil szervezetekről mintegy 253 írásos elemzése látott napvilágot. Különböző rendezvényeken 114 előadást tartott, 29 konferenciát, előadássorozatot, megemlékezést szervezett, ill. vezetett. Önállóan, illetve munkatársakkal 19 kiállítás rendezése, 94 hazai és külföldi tanulmányút, kirándulás szervezése fűződik a nevéhez. Utóbbiakon csaknem 2000 meghívott vett részt! Mindezt az iskolai, munkaköri kötelezettségeken kívül, többnyire szabadidőben tette.*

*Az is tény, hogy múltbéli gyökerei, korábbi megpróbáltatásai, szókimondása miatt kevés elismerés érte eddig. Bár az utóbbi időszakban mégis honorálták eddigi, részben pedagógiai, részben Sopron érdekében végzett tevékenységét: ugyanabban az évben, 2008-ban az elhivatott szakmai és emberi munkájáért, a jövő lehetőségeinek kibontakoztatásáért a Rátz Tanár Úr Életműdíjat, ill. a pedagógia, az ismeretterjesztés, a környezetvédelem, a helytörténet területén elért eredményei, Sopron szellemi életében betöltött szerepe, a város iránti elkötelezettsége elismeréséül a Sopron Város Díszpolgára címet vehette át.*

*A Soproni Szemle Alapítvány Kuratóriuma e helyről, 80. születésnapja alkalmából köszönti a Tanár Urat, kíván neki sok erőt, jó egészséget, hogy még sokáig szolgálhasson Sopron polgári életében, s elhivatott pedagógusként taníthasson kicsit és nagyot, gyermeket és felnőttet egyaránt. Megpróbáltatásokat sem nélkülöző életéről pedig valljon itt ő maga.*

*Apai ágon felvidéki, Gömör megyei vagyok. Apai nagyapám Andrassy Péter, ácsmester, templomok, kastélyok (pl. Pelsőc, Betlér) restaurátora, módos kisnemes gazdálkodó. Apai nagyanyám, Katona Zsófia feldebrői nemes, szőlész-borász szülők gyermeke. Anyai nagyszüleim az 1800-as évek első felében*

települtek Spanyolországból hazánkba. Nevük erről „árulkodik”: anyai nagyapám Kurdi József, anyai nagyanyám Velez Zsuzsanna.

Apám, Andrassy Márton, 1898-ban született, az iglói tanítóképző elvégzését követően nem kapott tanítói állást a családi otthon (Tornalja) közelében, ezért közigazgatási hivatalnok lett. 1919-1920-ban például a soproni törvényszéknél irodasegéd-tiszt, 1925-től telekkönyvvezetői, majd vezető telekkönyvvezetői állást töltött be. Anyám, Kurdy Ilona, 1900-ban született, házasságkötéséig (1931) Újpesten volt postatisztviselő.

Egy év múlva költöztünk a Fejér megyei Bicskére, ahová apámat a járásbíróságra nevezték ki vezető telekkönyvvezetőnek. 1943-ban az Igazságügyminiszter a III/A fizetési osztályba sorolta, ami akkor méltóságos címet jelentett. Ezért 1947-ben „B” listás elbocsátást kapott, gyermekeinek ez 1948-tól pedig „osztályidegen” származást jelentett a középiskolában, illetve a továbbtanulás elbírálásában. A helyi elemi iskola négy osztályának elvégzését követően írtak be szüleim a tatai kegyestanítórendi (piarista) Gróf Esterházy Miklós Gimnáziumba, illetve a Kapucinusrendi Diákotthonba („Sera-ficum”). Piarista és kapucinus szerzetes tanáraink, nevelőim (pl. első magyar tanárom a gimnáziumban Bulányi György volt) kiemelkedő szerepet tölthettek be életfel-fogásom, magatartásom kialakításában, többekkel életük végéig kapcsolatban álltam. Egyikük segítségével tölthettem 6 hónapot 1948-ban a Svájci Vöröskereszt szervezésében az alpesi országban, két családnál.

A második világháború utolsó éve, a szovjet megszállás, a több hónapos kiköltöztetés (a bicskeiek egy részének négy órán belül el kellett hagyniuk otthonaikat és onnan gyalogosan a kb. 15 kilométerre lévő sváb faluba, Etyekre költözni, házukba orosz katonák és lovaik költöztek), ingóságaink teljes elvesztése a szülők és a három gyermek számára nehezen elviselhető nélkülözést jelentett. A tatai kapucinusok jóindulatának köszönhetően sikerült a gimnázium első négy évfolyamát elvégezni, az egyházi iskola államosítását követően azonban vonattal naponta Budapestre bejáró diák lettem, és a Fáy András Gimnáziumban érettségiztem.

Orvos szerettem volna lenni. Ennek érdekében jártam az Orvosegyetemi Anatómia Intézetébe diákszakköri foglalkozásokra. A felvételi beszélgetésen – ez „helyettesítette” a felvételi vizsgát 1951-ben – azonnal közölték, hogy származásom miatt nem lehetek orvos. Szeptember első napjaiban, már a tanítás első hetében jelentkeztem Debrecenbe pótfelvételre. Érettségi bizonyítványom bemutatása után azonnal felvételt nyertem biológia-kémia tanári szakra. Az első évfolyam kitűnő elvégzése alapján ismét próbálkoztam az orvoskarra való átiratkozással, de sikertelenül. Dr. Soó Rezső dékánnak köszönhetően tanulmányaimat Budapesten folytathattam, és fejeztem be az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen 1955-ben. A szakbiológusok közé a „rossz nevem okozta problémák miatt” (Mödlinger Gusztáv rektor közlése) nem kerülhettem.



A „múlt eltörlését” gyakorló proletárdiktatúra döntése értelmében ebben az évben nem volt egyetemi diplomaosztás, az „oklevelet” az elfogadott álláshelyeknek megfelelően az illetékes megyei, illetve városi tanácsok Művelődési Osztályán vehettük át. Első álláshelyemen (Madách Imre Gimnázium, Salgótarján) 1955. július 15-én kellett jelentkeznem, de a tanári munkát csak a tartalékos tiszti tanfolyam befejezése után kezdettem meg október 15-én. A megyeszékhelyre már házas emberként költöztem, első feleségem az ottani főpostán kapott műszaki állást. Éva nevű gyermekünk 1956 szeptemberében született Budapesten.

Kezdő középiskolai tanárként – az osztályfőnöki pótlékkal (40 Ft) együtt – a havi fizetésem 1040 forint volt 1955-ben. Ebből a gyermektelenségi adó, valamint a megkérdezésem nélkül jegyzett békekölcsön levonását követően 780 forintot kaptam kézhez. Az iskolától 3 kilométerre talált, fűtés nélküli albérleti szoba havi 430 forintot vitt el. A „mélyszegénységbe” jutástól a szombat délutánonkénti vagonkirakás (egy vasutas szülő „protekciója” révén), valamint a sportegyesületi, havi 60 forintos kalóriapénz mentett meg. Ehhez azért juthattam, mert 1955 decemberétől a helyi bányász sportegyesület NB II-es asztalitenisz csapatában játszottam.



1. kép. Csapody Istvánnal a Magas-Tátrában (középen Kovács Tibor)  
Javoria: 1987. július 15.

A kiemelkedő felkészültségű tanárokat felvonultató tantestületben, a döntő többségében szorgalmas és sok tehetséges, a pedagógusokat tisztelő tanuló között

ilyen körülmények között is öröm volt dolgozni és érezni a megbecsülés, a szeretet jelét. (Idézet az első igazgatói minősítésből: „Szakmai felkészültsége átlagon felül jó. Hamar beilleszkedett a nevelőtestület kollektívájába. A tanulók hamar megtanulták tisztelni fiatal nagy tudású nevelőjüket... Ideológiai téren jobban kell képezni magát.”) Utóbbi természetesen a hazugságok elfogadását, a valóság tagadását, a „tömegekkel” való szembenállást jelentette volna. Ez nekem nem ment. Ennek eredményeként az 1956-os „ellenforradalom alatt és utána is tanúsított magatartás (kormány és államellenes kijelentések, kommunisták lejáratása) miatt...” indított fegyelmi eljárás következményeként 1958-ban a salgótarjáni általános gimnáziumból a Csizmadia úti általános iskolába helyeztek „népgazdasági érdekből.” Innen hívtak meg 1959 augusztusában a Nagybátony bányavárosban létrehozott 12 évfolyamos iskolába. Mindkét helyen folyamatosan megfigyeltek, óráimat gyakran látogatták Salgótarjából, Egerből és Budapestről is. Megnyugodhattak, mert egymás után kaptam megbízásokat (levelező tagozat vezetése, az egri tanárképző főiskola kihelyezett tagozatának csoportvezető tanársága). 1963. szeptember elsejével pedig kineveztek a biológia tantárgy megyei szakfelügyelőjévé, majd a párttagság legkisebb erőltetése nélkül lettem a Megyei Tanács VB. Művelődési Osztályának tanulmányi felügyelője 1965-ben. Három év múlva ismét taníthattam a város új intézményében, a Bolyai János Gimnáziumban, és innen láthattam el a megyei szakfelügyelői megbízást is. Igazi elismerést, erőt a salgótarjáni, a nagybátonyi tanítványok és szüleik, illetve tanártársaim megbecsülése, szeretete jelentett.

Első publikációimat (szakfolyóirati, munkafüzeti, tanári kézikönyvi, napi- és hetilapbéli) a nőgrádi években „jegyezhettem”. A Művelődési Minisztérium 1971-ben pályázatot írt ki a „szakmai előkészítő tantárgyak” országos vezető-szakfelügyelői állásaira. A biológia tantárgyban elfogadott pályázatom alapján 1971. április elsejétől, három tanév során, az ország valamennyi megyéjének neves szakközépiskoláiban (pl. egészségügyi, kertészeti, óvónői) látogattam, ahol tanulhattam, szerezhettem tapasztalatokat, vettem részt munkaközösségi megbeszéléseken, érettségi vizsgákon, tantárgyi tantervek kidolgozásában. Leányomat 1971-ben vették fel a sárospataki Rákóczi Ferenc Gimnázium speciális angol nyelvi tagozatára. Ott érettségizett, és tett felsőfokú nyelvvizsgát.

Az 1973-as év egymással összefüggő, két jelentős változást hozott életemben. Első feleségemtől elváltam és házasságot kötöttem a salgótarjáni gimnáziumban tanító Bolla Mariannával. Elfogadtam a Művelődési Minisztérium főelőadói meghívását, Fótton pedig a Gyermekvárosban feleségem tanár lehetett, együtt pedig szolgálati „férőhely”-hez jutottunk.

A minisztériumban és annak Országos Pedagógiai Intézetében – ahol 1975-től adjunktusként voltam két tantárgy vezető szakfelügyelője – ígéretet kaptunk a velem együtt a fővárosba hívott négy másik kollégával arra, hogy három éven belül „tanácsi kiutalású OTP hiteltörlesztésű lakáshoz juthatunk”. Miután ez nem sikerült, a minisztérium illetékes főosztályvezetője olyan megyék művelődési vezetőihez fordult, ahol a biológia tantárgy megyei szakfelügyelője a közeljövőben nyugdíjba készül és az én munkámat ismerik. Három városból – Pécsről, Sopronból és Komáromból – érkezett gyors visszajelzés azzal, hogy a



lakásvásárlás is megoldható. A soproni Berzsenyi Dániel Gimnáziumban dolgozó dr. Kárpáti László szíves meghívását, illetve győri megerősítését fogadtam el 1977 nyarán, annak ellenére, hogy csak a feleségem kezdhetett el munkáját az év szeptemberében a gimnáziumban, én pedig egy évig az Erdészeti Szakközépiskola kollégiumi nevelője, óraadója lehettem és csak a következő tanévben kaptam megyei szakfelügyelői kinevezést az ősi gimnázium tantestületébe.

E választás mellett szólt, hogy jól ismertem a város kiemelkedő értékeit, kultúráját, a Kárpáti, Csapody és más családokat, a megye kiváló állami és egyházi iskoláit. Annak ellenére döntöttünk Sopron mellett, hogy számosan figyelmeztettek az államhatalom rendkívül erős, cinikus és megalázó magatartására. A Történelmi Levéltár elmúlt évben megküldött dokumentációja nemcsak azt a gyanúkat igazolta, hogy leveleinket rendszeresen felbontották, lakásunkba lehallgatót telepítettek, és mindent megtettek büntethetőségünkért, hanem azt is, hogy *„a titkos házkutatás során milyen neveket, telefonszámokat”* találtak (pl. 1978. május 5-én, a Jereván lakótelep, Felszabadulás út 18. számú lakásunkban.) Két mondat a hivatkozott célszemélyi megfigyelés dokumentációjából: *„A. P. szakmailag magasan képzett kvalifikált ember, aki eltúlozva pozitív adottságait leveleiben esetenként kifejezi negatív elégedetlenségét a szocialista társadalommal szemben, ahol a «munkaerőhiány ellenére mindig jut munkáskéz a levelek felbontásához».* Feleségét átlagon felüli szakismerettel és kiváló pedagógiai képességekkel rendelkező oktatóként jellemzik.”



2. kép. Csapody Istvánnal – 1993. július 9. Útban a Rysyre.

A magunk választotta igényes iskolai és „társadalmi” munka, a tanulókkal és szüleikkel való szoros együttműködés, a látogatott középiskolákkal kiépített gyümölcsöző kapcsolat, valamint az ehhez illeszkedő publikációs tevékenység, a széles körből kapott megbízások (pl. az Egészségügyi Minisztérium felkérésére 8 egészségügyi szakmai tankönyv pedagógiai lektorálása, tantervi bizottságokban, folyóirati szerkesztőbizottságban, a TIT, illetve a Magyar Biológiai Társaság elnökségében való részvétel, előadások az országos biológus napokon, konferenciákon stb.) és hitünk jórészt megvédtek bennünket a proletárdiktatúra elkötelezetteinek aknamunkájától. Azt, hogy én a rendszerváltozásig egyetlen jelentős kitüntetést sem kaptam, a helyes utat igazolta!

Ki kell emelnem – hivatkozva a későbbi megyei és országos elismerésekre –, hogy az 1977-ig két megye biológia tagozatos osztályainak Kitaibel Pál nevét viselő középiskolai tanulmányi versenyt néhány év alatt sikerült az ország valamennyi megyéjére, a fővárosra, majd a határainkon túli, felvidéki és erdélyi magyar tannyelvű iskolákra kiterjedő nemzetközi tanulmányi versennyé tenni, együttműködve az Élet és Tudomány, valamint a TermészetBúvár folyóiratok szerkesztőségével, illetve a mosonmagyaróvári egyetemmel.

Közös életünk nagy ajándékát adta a magas hegyek (Magas-Tátra, Alpok) világába 1964-2011 között vezetett, harmincegy csoportos kirándulás, tanulmányút, több mint 1500 résztvevővel (köztük pl. Csapody István 8, Korzenszky Richárd bencés szerzetes 10, Kovács Sándor 6 alkalommal, vagy Szokolay Sándor és felesége).

Legjelentősebb – többnyire feleségemmel és néhány tanár kollégával együtt végzett – pedagógiai kezdeményezésként említhetem a következőket: 1. Az 1979–1984 között évenként megszervezett szabadegyetemi előadássorozatot, amelynek keretében iskolánk és a Széchenyi Gimnázium tanulói 38 neves tudóst ismerhettek meg. Néhány nagy név a sorból: Balogh János, Pais István, Horvát A. Olivér, Ádám György, Kiszely György, Hortobágyi Tibor, Vida Gábor, Pócs Tamás, Czeizel Endre, Kasza László, Körös Endre. 2. túravezetői fakultáció vezetése 1992-2001 között (az 1993. október 31-ével történő nyugdíjazásomat követően óraadóként). Ennek alapcélkitűzése Sopron és tágabb körzete (ma a közös magyar-osztrák Világörökség terület) természeti és épített értékeinek olyan szintű megismerése, hogy az eredményes vizsgát tett tanulók önálló vezetésre legyenek képesek egy vagy két nyelven. Igazi kuriózum, hogy a szombati „terepi órákon” számos szülő, nagyszülő, testvér vett részt. Munkafüzeteinket burgenlandi iskolák is átvették (pl. Frauenkirchen). A más városok (pl. Szeged) által átvett tevékenységünk az iskola igazgatójának közreműködése miatt Sopronban sajnos megszűnt. A speciális fakultáció dokumentumait a líceum könyvtárában helyeztem el. 3. tankönyvek, munkafüzetek, pedagógiai programok írása: Önálló tankönyveim közül az egészségügyi szakközép- és szakiskolák Biológia tankönyvét (Medicina Kiadó, 1977-től hat kiadás), a feleségemmel együtt készült munkák közül pedig a szakközépiskolai Biológia tankönyvet emelhetem ki, amelyet először (1978-ban) a Tankönyvkiadó, majd a Műszaki Kiadó jelentetett meg 16 (!) kiadásban. Tankönyveink, munkafüzeteink példányszáma meghaladja a 120 ezret.

Társadalmi (civil) szervezetekben végzett tevékenységem tekintélyes sorából a soproni Evangélikus Gimnáziumban (Líceum) 1995-ben létrehozott Kitaibel Pál Környezeti-nevelési Oktatóközpontot emelem ki, keserűséggel. A Természetvédelmi Oktatóközpontok Országos Szövetségétől (a 44 tagszervezetből 43 javaslatára) ugyanis „hiába” kaptam Enikő-díjat (2000), annak vezetésére nem sikerült utódot találnom iskolámban. („Túl sok munka, semmi fizetés!” – volt a gyakori válasz). A szakfelügyelő utód ugyan „hivatalosan” átvette az oktatóközpontot, de tevékenységet nem végzett, hacsak az elsorvasztást nem tekintjük annak.

Másodikként a Tanulmányi Erdőgazdaság Rt. által 1989-ben életre hívott Soproni Erdőkért Környezetkultúra Alapítványt említhetem. A megalakuláskor több fizetett alkalmazottal rendelkező alapítvány – melynek nyolc éven keresztül voltam kuratóriumi elnöke – célkitűzései (oktatás-képzés, kutatómunka, erdei iskolák fogadása, „kisvonat” üzemeltetése stb.) túlméretezettek voltak, abban az erdőmérnök vezérigazgató és az illetékes igazgató nekem elsősorban aláírói szerepet szántak. Utódom, dr. Lakatos Ferenc lemondásomra 2008. augusztus 25-én írt levelének idézése aligha lehet idegen eleme az önéletrajzomnak: *„Nagyon sajnálom, hogy az alapítványunkért több éven át végzett munkádat nem folytatod és lemondasz kuratóriumi tagságodról. A kuratórium tagjai szabadidejüket, energiájukat, sőt sokszor anyagi eszközeiket használták fel arra, hogy a kitűzött célok közül legalább néhányat megvalósíthassunk. Ebben a munkában Te mindig is élen jártál, a többieknek példát mutattál, az alapítvány motorja voltál. ... Nagyon rossz lenne mindezt veszni hagyni! Ezért felkérek, hogy folytasd a megkezdett értéktérítést! Más formában, de ugyanazzal a tartalommal. E forma az alapítvány kuratóriumi tagságától és felügyelettől mentes.”* Az alapítványi kiadványok közül a „Kitaibel Pál Útinaplójából – Soproni út 1806” című magyar nyelvű fordítást, mely 14 szervezet támogatásával jelent meg, emelem ki.

A Soproni Városszépítő Egyesület tagjai sorába dr. Kubinszky Mihály, korábbi elnök hívott meg. Azt mondta, tőlem várja a „tanulóifjúsággal, az iskolákkal, az elmúlt évtizedekben elsekélyesedett kapcsolatok felelevenítését.” A végzett munkáról az 1995-ben összeállított jelentésben az alábbiakat rögzítette: *„Egyesületünk új elnökségi taggal gyarapodott, Andrassy Péter tanár úr nagy lelkesedéssel vette kezébe az ifjúság szervezését, bevonását rendezvényeinkbe, a fiatal soproniak szívébe a hazaszeretet mellé a város iránti tisztelet plántálását, ezzel kapcsolatos aktivitásra nevelést.”* A város önkormányzati közgyűlési határozata 1996-ban juttatta vissza az egyesület tulajdonába a Károly-magaslati Kilátót, amely azt, kedvező szerződés alapján a Tanulmányi Erdőgazdaság kezelésére bízta. Az elnökség – elfogadva a heimleri gondolatot (1936) – azzal bízott meg, hogy a megújított kilátó első és második emeleti két helyiségében állandó múzeumi kiállítást hozzak létre azon Sopronhoz kötődő kutatók munkásságának bemutatására, akik a legtöbbet tették a környék természeti értékeinek feltárásáért és emberi magatartásuk példamutató volt. Intézmények (pl. TÁEG Rt., Természettudományi Múzeum, helyi egyetem, múzeumok, levéltár, líceum), az érintett családok, egyéni segítők példamutató összefogásával sikerült megvalósítani a feladatot: 1999-ben a fogadószint és az első emeleti kiállítás

(Kitaibel Pál, Gombocz Endre, Kárpáti Zoltán, Csapody Vera képes kiegészítésével), 2001-ben a Gombocz Endre Természetismereti Ház, 2002-ben pedig a második emeleti (Roth Gyula, Csapody István, illetve a tervező Winkler Oszkár) kiállítások megnyitását köszönthettük százak jelenlétében, magas beosztású személyiségek (miniszter, országgyűlési képviselő, rektor) aktív közreműködésével. A kiállítások, az összetett információs rendszer, az évenkénti rendezvények a Kilátót Sopron város második jelképévé tették, ahol a látogatók átfogó tájékoztatáshoz juthatnak egyesületünk munkájáról.

Mozaikkockakként említhetem meg az alábbiakat:

- Ifjúsági Bizottság kiépítése, amely dolgozatos pályázatokat írt ki a város iskolásai számára.
- Évenként 3-4 kirándulásvezetés (pl. orchideatúra a Szárhalmi erdőbe, Rax és Schneeberg, Soproni-hegyvidék).
- Megemlékezések (pl. Kitaibel születésének 250. évfordulója; Emléktábla állítása a Gombocz ház falán; Thirring Gusztáv kettős évforduló; Peéry Rezső, Barabits Elemér).
- „A soproni Erzsébet Kórház kertje” című könyv (1999 és 2009) bemutatása.
- Írások megjelentetése a Helyi téma c. hetilapban, a TermészetBúvár és a Hitvallás c. folyóiratokban.
- Hétvégi tanulói ügyeleti szolgálat megszervezése a Kilátóhoz.
- Az „Érdemes körüljárni” füzet elkészítése.

## DOMINKOVITS PÉTER | A 80 éves Kovács József László köszöntése

„Kettős kötődésben élek – kettős kötődésben eszmélődtem. Egy városi kultúra évezredeibe kapaszkodva, egy mezőváros évszázadait kutatva. Ráckeve is növelt, de Sopron nem engedett...” – vallott életét, szakmai pályáját meghatározó élményekről, kötődésekről 1988-ban, máig érvényesen, az Ünnepelelt.

Kovács József László 1932. október 22-én született Sopronban. A tehetséges diák – akit szellemi atyja, Csatkai Endre, legkedvesebb „fia”-ként tartott számon – a középiskolai tanulmányait a helyi Szent Asztrik Bencés Gimnáziumban folytatta. Az intézmény államosítását követően a Széchenyi István Gimnáziumban érettségizett. Magyar-német szakos tanári diplomát 1955-ben, az Eötvös Loránd Tudományegyetemen szerzett. Oly nemzetközileg elismert mesterei voltak, mint Klaniczay Tibor a 16-17. századi irodalom megszerettetésében, a germanisztika módszereinek elsajátításában pedig Mollay Károly és Turóczi-Trostler József. Tudományos pályája első, napjainkig fontos eredménye ekkor készült el. Ez Marx Faut és Melchior Klein soproni króniká-

jának kiadásra történő előkészítése, amely négy évtizeddel később, 1995-ben a Soproni Levéltár és a Burgenlandi Tartományi Levéltár együttműködése révén jelent meg.

Friss diplomásként az ócsai általános iskolában kapott állást, de továbbra is szoros szálak fűzték a tudományos munkához. Turóczi-Trostler Józseftől Lenau Magyarországon c. témakörben bibliográfia összeállítására kapott megbízást. 1956-tól tanári pályafutása következő állomása Ráckeve lett. Két évtizeden keresztül oktatott a helyi Ady Endre Gimnáziumban. Itt ismerte meg élete párját, a néprajzi kutatásokban elkötelezett Paulovits Terézt. Házasságukból két gyermek, az angol szakos tanár Hajna, és a számítógépes mérnök Zsolt született. A fiatal házaspár a településen múzeumot alapított, közösen feldolgozták a helyi molnár céh történetét. A folyamatosan eredményeket felmutató fiatal tudós akadémiai ösztöndíjat nyert, ami Lackner Kristóf és kora című kandidátusi disszertációja megírását eredményezte. Kiterjedt forráskutatáson alapuló, a kora újkori városi társadalmat, kultúrát tekintve máig megkerülhetetlen disszertációjában a tudós városvezető, kiterjedt kapcsolathálóval rendelkező politikus, államtudományi, kortársainak szóló, illetve a következő generációkat oktató, szülőföldjét magasztaló munkákat író, városában tudós társaságot alapító Lackner személyében a európai léptékű humanista alakját formálta meg, aki szülővárosát a nehéz politikai időkben valóságos reneszánsz városállammá formálta. Disszertációja rövidített változata 1972-ben a Soproni Szemle speciális kiadványaként jelent meg, előzményeit (forrás- és adatközléseket, esettanulmányokat) a Soproni Szemlében publikálta.

Kovács József László már aspiránsként világirodalmat oktatott a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen, kandidátusként a szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskolán német irodalomtörténetet adott elő, 1977-ben pedig a frissen alapított Zsámbéki Tanítóképző Főiskola tanszékvezető tanára lett. Ekkor mű-elemzést, német leíró nyelvtant oktatott, szerkesztette a főiskolai füzet sorozatot, és mindezek mellett lefordította és közzéadta a nem csak kor- és diplomáciatörténeti forrásként használatos, de Ungnad Dávid 16. századi útirajz irodalom jeleseként is számon tartott konstantinápolyi utazását (1986). Új munkahelyéhez közelítve a család Budaörsre költözött, amely múltjának feltárásáért és megőrzéséért, a Budapest közelében fekvő kisváros lakosságának identitás tudata megerősítéséért korábbi lakhelyéhez hasonló aktivitással tevékenykedett. Megalapította és két évtizeden keresztül vezette a Riedl Frigyes Helytörténeti Múzeumot. Feleségével aktív szerepet vállalt a helytörténeti, néprajzi értékek feldolgozásában, publikálásában. Áldozatos, intenzív közéleti tevékenységének köszönhetően Budaörs díszpolgárává választotta. 1992–1996 között megszervezte, majd vezette a Miskolci Egyetem Német Irodalmi Tanszékét, 1997-től nyugdíjba vonulásáig a Károli Gáspár Református Egyetemen oktatott.

E kis írásnak nem lehet célja választott szülőföldek, Ráckeve, Budaörs révén többes identitással rendelkező, meghatározó kutatási területét, a kora újkort tekintve mind a nyugat-dunántúli főúri udvarok, mind a városi kultúra, mind pedig a hódolt mezővárosok társadalma, kultúrája tekintetében otthonosan mozgó professzor kiterjedt szakmai munkájának még csak futó áttekintése sem. (Bibliográfiája 2002-ig megjelent: A szülőföld nem enged. Kovács József László válogatott irodalomtörténeti-helytörténeti írásai. Szerk.: Sarkady Sándor, Sopron, 2002. 233-253.) Ugyanakkor ki kell emelni, hogy szülővárosa, Sopron, amellyel az évtizedek során mindig szoros kapcsolatot tartott, a tudósi életműben is megkülönböztetett szerepet kapott, annak központi területe. Az intenzív és összetett emberi, baráti, szellemi kapcsolatrendszernek köszönhető, hogy a Soproni Szemlében 1957-től immáron több, mint fél évszázada, folyamatosan olvashatjuk nagy erudícióra épülő város-, irodalom- és kultúrtörténeti tanulmányait, forrás- és adatközléseit, monográfiai igényű feldolgozásából megismerhetjük a város hétszáz éves irodalomtörténetét (2002.). A kora újkori irodalom és kultúra aktualitásaira a figyelmet felhívva, a kortárs helyi irodalomra is odafigyelve egyaránt kötődött és kötődik a város más kulturális fórumaihoz, így a Várhelyhez, Soproni Füzetekhez is. Ez utóbbi érdeklődésének köszönhető a Soproni Fiatalok Művészeti Kollégiumának négy évtizedes történetéről írott alapos tanulmánya. Szülővárosa 2007. december 14-én Sopron kultúrájáért kitüntetésben részesítette.

Tanár Úr jelenleg is aktív. Egyrészt régebbi terveit folytatja, kéziratait filológiai műgonddal folyamatosan csiszolja, így türelemmel, a forrás iránti alázattal gondozza Lackner Kristóf leveleskönyvének kéziratát. Újabb forrásokra hívja fel a figyelmet és irányokat jelöl ki Johann Wohlmuth zeneszerző és karmester naplóját kutatva. Szakmai aktivitását kitűnően érzékelteti, hogy e sorok írásakor az Andreas Baumkircher és kora témakörben megszervezett Szalónaki Beszélgetések (Schlaininger Gespräche) keretében tart előadást.

Kedves Tanár Úr! Születésnapodon jó egészséget, szerető Családod, Barátaid körében, jó egészségben eltöltendő sok szép esztendőt kívánunk Néked, amely során munkádat folytatod, újabbakkal ajándékozol meg bennünket! Isten éltesen!

HEGEDŰS ELEMÉR

A király katonája.

Báró Lehár Antal tábornok  
életútja

Ötven éve halt meg Bécsben a soproni születésű Lehár Antal tábornok, a volt császári és királyi 106. gyalogezred legendás parancsnoka. Egyike volt azon hét magyar származású tábornoknak, illetve tisztnek, aki az első világháború idején tanúsított magatartásával, az ott folytatott tevékenységével a Rendi Káptalan javaslata után és a Nagymester döntése alapján megérdemelten kapta meg a Katonai Mária Terézi-rend lovagkeresztjét és a Tiszti Arany Vitézségi Érmét.<sup>1</sup> A kitüntetésekkel nemességet, majd bárói címet is adományozott neki az uralkodó. Az okmányokon I. (IV.) Károly osztrák császár és magyar király, a Rend Nagymesterének aláírása szerepel. Első volt a Monarchia szárazföldi hadseregében, aki a háború utolsó hónapjaiban a két magas kitüntetést együtt viselhette.<sup>2</sup> A kitüntetéseket a Főhadiszálláson az uralkodó személyesen tűzte fel zubbonyára (1. kép).



1. kép. Lehár Antal ezredesi arcképe a Katonai Mária Terézia-rend és a Tiszti Arany Vitézségi Érem kitüntetésekkel

<sup>1</sup> A többi magyar kitüntetett: József Ágost főherceg tábornagy, Klempa Kálmán tábornok, vitéz spondalungai lovag Metz Rezső altábornagy, Somorjai báró Lukachich Géza altábornagy, Petrichevich György ezredes, vitéz Bertalan Árpád hadnagy, később őrnagy. Lásd: Felszeghy Ferenc, Rátvay Imre, Petrichevich György, Ambróczy György (szerk.): Rendjelek, kitüntetések történelmünkben. Bp., 1943.

<sup>2</sup> A haditengerészetnél Gottfried Freiherr von Banfield korvettkapitány (1890–1986), repülőtiszt kapta meg a két kitüntetést a háború utolsó évének végén.

## Család, iskolái és ifjúkori évei

Lehár Antal 1876. február 21-én Sopronban született, több gyermekes katolikus családban. Születését és keresztelését a császári és királyi 50. gyalogezred anyakönyvébe jegyezték be, Anton Landsmann káplán által. Anyja, született Neubrandt Krisztina, (1848–1908) elmagyarosodott komáromi német iparos család leszármazottja.<sup>3</sup> Apja, id. Lehár Ferenc (1838–1898) morvaországi származású (szül. Sternberg helységben, ma Csehország), katonakarmester, zenész, zeneszerző. Részt vett 1859-ben az osztrák–piemonti–francia háborúban, a császári és királyi 50. gyalogezreddel volt 1866-ban a custozzai ütközetben, majd porosz fogságba esett Königrätznél. A magyar sorozású császári és királyi 50. „Badeni Nagyherceg” gyalogezredet 1868-tól Magyarországra, Komáromba helyezték. Az ezredzenekar karmestereként id. Lehár Ferenc is Komáromba került. E városban nősült be a Neubrandt családba. Ekkortól kezdte „Lehár”-ként használni a nevét.<sup>4</sup> Itt született 1870-ben Ferenc nevű fia, a később híressé vált operett zeneszerző. Az ezred ezt követően 1875–1877 között Sopronban állomásozott. Id. Lehár Ferenc 1880–1881-es években a császári és királyi 33. gyalogezrednél, 1882-ben a magyar királyi 19. pécsi gyalogezrednél, 1882–1887. között a császári és királyi 102. gyalogezrednél, 1888-ban a császári és királyi 89. gyalogezrednél, 1889–1895. között újra a császári és királyi 50. gyalogezrednél volt, mint az ezredzenekar karmestere. A helyőrségekben tudatos zenei kultúrmunkát végzett. A császári és királyi 50., a császári és királyi 95. és a császári és királyi 102. gyalogezred részére szerzett indulót.<sup>5</sup> 1895-től a császári és királyi 3. „Bosnyák” gyalogezred zenekarát szervezte meg. A sikerrel végzett feladat megoldása során megbetegedett. Budapesten halt meg, sírja a Kerepesi temetőben van.<sup>6</sup>

Lehár Antal a császári és királyi 50. gyalogezred gyakori helyőrség-váltásai, illetve apja áthelyezései miatt mozgalmas gyermekéveket élt meg. Sopronból 1877–1878-ban Kolozsvárra kerültek, majd 1879–1880-ban Gyulafehérvárra költöztek. Innen a család Budapestre települt át, mivel az ezredet oda vezényelték. Apja áthelyeztette magát a cseh sorozású császári és királyi 102. „Freiherr Caty” gyalogezredhez Pozsonyba, hogy gyermekeit megfelelően tudja taníttatni. Az ezred rövid idő múlva már Prágában állomásozott, ezért Lehár Antal itt kezdte el az elemi iskolát, majd négy év múlva a reáliskolát is. A család útja 1899-ben Bécsbe vezetett. A három reálgimnáziumi osztályt végzett Antal tizenhárom évesen jelentkezett a bécsi császári és királyi gyalogos had-

<sup>3</sup> Lehár Antal: *Unsere Mutter* (Anyánk). Wien – Berlin, 1930.

<sup>4</sup> A Lehár család neve valószínűleg a német *Leonhard* név rövidített formája, ami apja családjának morva ágárhoz származik.

<sup>5</sup> Marosi László: *Két évszázad katonazenéje Magyarországon*. Bp., Zrínyi 1994.

Galvani Károly: *A magyar katonazene története*. Haditudósító 2009/6. sz. 46–47. oldal

<sup>6</sup> Bal fali-sor 49. szám. 2001-től védetté, a nemzeti sírkert részévé nyilvánították.



apródiskolába. Az 1875-ben alapított iskola az 1. hadrendi számot viselte a császári és királyi hadsereg által működtetett hadapródiskolák között. Évfolyamonként 70–75 fő növendéket tanítottak, a gyalogezredekől vezényelt tisztek, illetve a bécsi iskoláktól órát adó polgári tanárok. A sikeres felvételi után 1899. szeptember közepén megkezdte tanulmányait.<sup>7</sup> A négy évet eredményesen, évfolyamelsőként végezte el. Egyértelműen katona akart lenni, a hivatásos tiszti pályán óhajtott érvényesülni.

A császári és királyi hadsereg tiszti állományába történő kerüléshez nem volt meghatározó feltétel az előkelő származás, szegényebb körökből is bárki megszerezhetette az áhított rendfokozatot. Az apa katonai rendfokozata, beosztása nem számított hátránynak, bár előnyt sem lehetett kovácsolni belőle. A rátermettség, a felkészültség, az elért eredmények számítottak, ezek összessége biztosította az előmenetelt.

A hadsereg gondot fordított a tiszti, altiszti gyermekek taníttatására, ha hivatásos állományban akartak szolgálatot teljesíteni. A kevésbé tehetősek részére alapítványi vagy államilag finanszírozott helyeket tartottak fenn. Az iskolákon is segítettek őket különórákkal, korrepetálással. A hadapródiskolán katonai és polgári tárgyakat tanítottak, és kiemelten gondot fordítottak a nyelvtanulásra. Lehár Antal itt tanulta a magyar<sup>8</sup> és a horvát nyelvet. Beszélt németül, magyarul, franciául, írt magyar és német nyelven. A testnevelés keretében lovaglás, vívás, úszás, torna és néhány atlétikai szám volt az órarendben. Heti egy alkalommal táncot is tanítottak. Az iskolát 1893. augusztus 18-án fejezte be. Mindvégig „igen jó” eredményt ért el, így hadapród tiszthelyettesként avatták fel és kezdte el a tiszti pályát.

Az iskoláról a császári és királyi 50. „Badeni Nagyherceg” gyalogezredhez<sup>9</sup> helyezték, ahol apja ekkor mint ezredkarmester teljesített szolgálatot. Az ezred Szarajevóban állomásozott. Parancsnoka, Sterzi Anton ezredes a Zágrábban szolgálatot teljesítő egyik zászlóaljhoz irányította, mivel az iskolán a horvát

---

<sup>7</sup> Az iskola parancsnoka Königsbrunn Arthur Freiherr alezredes, a cs. és kir. 48. „Ferdinánd főherceg” gyalogezredtől, a segédtiszt Daublensky Sterneck zu Ehrenstein Hermann Freiherr, I. osztályú százados, a cs. és kir. 28. „Szergej orosz nagyherceg” gyalogezredtől.

<sup>8</sup> A Kadétiskolán a magyar nyelvet Culmann August (Ákos) főhadnagy oktatta, akit a cs. és kir. 101. „I. Humbert Itália királya” gyalogezredtől vezényelték Bécsbe.

<sup>9</sup> A császári és királyi 50. „Badeni Nagyherceg” gyalogezredet 1629-ben alapították. A háborús cselekmények során kialakult létszámihiány miatt 1809-ban helyőrségi zászlóaljjá alakították át. A hadrendi szám megmaradt, így 1850-től újra teljes állományú ezreddé szerveződött. A császári–királyi 17. (2. oláh) határhozreddel való összevonás után visszakerült a hadrendbe. Ettől kezdve a toborzás, később a bevonulás a magyar korona területéről, elsősorban Erdélyből történt. Az ezred papagájzöld parolint és fehér gombokat viselt. Katonai Mária Terézia-renddel kitüntetett tisztje báró Urbán Károly ezredes (később altábornagy), aki a császári–királyi 17. (2. oláh) határhozred parancsnokaként kapta a kitüntetést, 1849-ben. Az ezred zászlóján Arany Vitézségi Érem volt tűzve, a császári ház íránt tanúsított hűségük jutalmaként. Az 1866-os itáliai háborúban Carl Schwaiger ezredes irányításával a Piret dandárban harcoltak, az V. Hadtest állományában, Rodich altábornagy parancsnoksága alatt. A déli frontról elsőként érkeztek Itáliából a königrátrzi csatatérre, ahol az előretörő orosz alakulatok ellen is helytálltak, bár komoly veszteségeik voltak.

nyelvet is tanulta. Szolgálatát századbeosztott tisztként kezdte meg. Az 1894. évre kiadott sematizmusban a hadapród tiszthelyettesek között a 8. sorszám alatt szerepelt.<sup>10</sup>

A katonai pálya kezdete, a Hadiiskola és Lövőiskola

Lehár Antal egy éves szolgálat után, 1894. november 1-jén kapta meg a hadnagyi kinevezését. Elvégezte a gyalogos tisztek részére kötelezően előírt lovaglós tanfolyamot, és a dandártiszti iskolát. Eredményei alapján lehetőséget kapott a Hadiiskolára történő felvételre. A felvételi vizsgán kiválóan megfelelt, így 1897 őszén behívták Bécsbe, a Kriegsschule állományában megkezdte a tisztek számára nagyon fontos tanulmányokat.<sup>11</sup>

A Hadiiskolára évfolyamonként 110–120 hallgatót vettek fel. A vezérkari tisztjelöltek hadseregszervezést, vezérkari szolgálati ismereteket, hadtörténelmet, stratégiai és taktikai ismereteket, tereptant, katonai földrajzot, erődítéstant, műszaki ismereteket, fegyvertant, lő-utasítással összefüggő ismereteket, hadi törvénykezést tanultak. Rendszeresen lovagoltak, vívtak. A nyelvoktatás keretében a francia, az olasz és az orosz nyelveket tanították elsődlegesen, fő tárgyként. Az oktatás reggel 7 órakor kezdődött és késő délután fejeződött be. Este harcászati, hadművelleti írásbeli feladatokat oldottak meg, térképeket rajzoltak, vázlatokat készítettek. A vezérkarhoz jelölt hallgatókat folyamatosan osztályozták, sorrendet állítottak fel. A végső sorrendet a záróvizsga alakította ki. Az első harminc tiszt közvetlenül kerülhetett a vezérkarhoz. A következő harminc fő vezérkarhoz bármikor behívható minősítést kapott, vezérkari gyakorlati képzésben részesült, csapattiszti szolgálatot teljesített. A többi Hadiiskolát végzett diák visszakerült az alakulatok állományába.<sup>12</sup>

Lehár Antal az iskolai tanulmányok alatt, 1898. december 2-án megkapta a Jubileumi emlékérmét, I. Ferenc József császár és király uralkodásának 50. évfordulója alkalmával. 1899. május 1-jén előlépett főhadnagyi rendfokozatba. Tanulmányi eredménye az iskolán végig „igen jó” volt, de ezzel valószínűsíthetően nem került a legjobb harminc közé. A következő csoportba azonban bejutott, mert miután leadta az őszi „császár-gyakorlatról” megfigyelői jelentését, gyakorlati képzésre a császári és királyi IV. Hadtestparancsnokság állományába, Budapestre helyezték.

A császári és királyi IV. Hadtestparancsnok, herceg Lobkovitz Rudolf (1840–1908) táborszernagy fogadta jelentkezését, beosztotta a vezérkarhoz gyakorlónoknak. A Hadtestnél egy évet töltött el, a következő évben már a császári

<sup>10</sup> Militär-schematismus des Österreichischen Kaiserthumes für 1894. K. K. Hof- und Staatsdruckerei, Wien, 1893.

<sup>11</sup> A Hadiiskola parancsnoka 1896. okt. – 1900. okt. között Ritter Pino von Friedenhar Arthur (1843–1930) altábornagy.

<sup>12</sup> Hubka, Gustav: Die k. und k. Kriegsschule 1852–1902. Wien 1903.

és királyi 34. Hadosztály Vezérkaránál, Temesváron kapott megbízást, mint hadműveleti tiszt. A Hadosztály parancsnoka, Weiss Ferdinánd (1846–1936) altábornagy elégedett volt munkájával, ez szerepel tiszti minősítésén is.

A Vezérkari szolgálati ideje alatt, 1901. február 11-én Bécsben megnősült. Az esküvő a császári és királyi tisztikarban hagyományos helyen, a helyőrségi templomban történt. Felesége Emília (Emmy) Magerle, 1883. június 6-án született a Königstollen nevű kisvárosban (Ausztria). Apja az akkori bejegyzések szerint földbirtokos és bányatulajdonos volt, így hát jómódúnak számított. Ennek ellenére Lehár Antalnak kérnie kellett a kaució<sup>13</sup> megfizetése alóli mentesítést. Ennek érdekében személyes kihallgatáson jelent meg az uralkodónál, aki ezután jóváhagyta a mentesítést. Házasságkötése után feleségével tiszti fizetéséből éltek.

A századosi előléptetést soron kívül, 1902. május 1-jén vette át. Az új rendfokozattal együtt áthelyezési parancsot is kapott, a császári és királyi 83. „Gróf Degenfeld-Schonburg” gyalogezred állományába, Szombathelyre. Az ezred III/13. századparancsnokává nevezték ki.

A császári és királyi 83. gyalogezredet 1883-ban alapították<sup>14</sup> Szombathelyen, a császári és királyi 29.; 33.; 43. és 64. gyalogezredekől áthelyezett zászlóaljakból. Az első ezredparancsnok Morocutti ezredes volt. A legénységi állományt Szombathely, Kőszeg városa, valamint Vas megye járásainak (sárvári, kiscelli, vasvári, körmendi, németújvári, felsőöri) falvai adták. A magyar nemzetiségűek mellett burgenlandi németekből, horvátokból és vendvidéki szlovénekből állt össze az ezred. A parolin színe dunkelbrau (sötétbarna), a gomb színe fehér volt. Első névadó tulajdonosuk gróf Degenfeld-Schonburg Cristoph (1831–1908) lovassági tábornok. Gróf Degenfeld-Schonburg katonai pályafutását a császári és királyi 9. huszárezrednél kezdte el 1849-ben. Ezredes, ezredparancsnok 1865-ben, tábornok 1871-ben, lovassági tábornok 1887-ben. A Lipót-rend Nagykereszt, az I. osztályú Vaskorona Rend kitüntetésekkel rendelkezett. Az ezred röviddel alapítása után, 1885–1893. között Bécsben állomásozott. Elsősorban a schönbrunni és a lainzi kastély őrzését látták el.

Lehár Antal százados érkezésekor az ezred parancsnoka Franz Kratky ezredes (1850–1914), majd Ludwig Reitz ezredes volt. Az ezredtörzs, az I. és IV. zászlóalj Komáromban, a III. zászlóalj Kőszegen állomásozott. A II. zászlóalj, a tartalék-zászlóalj, a hadkiegészítő parancsnokság, a kiképzők, az ezredkancellária, a raktárak Szombathelyen, a Kálvária úti laktanyában voltak elhelyezve. E laktanya kapuja felett már 1906-ban, a fekete-sárga zászló mellett a piros-fehér-zöld is ki volt tűzve, elsőnek a magyar sorozású ezredek között.

<sup>13</sup> Kaució: házassági óvadék, katonatiszt nősülése esetén. A tiszt, vagy a leendő feleség családjának letéteménye. Készpénzben, értékpapírban, ingatlanban teljesítették. Kivételes esetben a kaució alól a császár és király felmentést adhatott.

<sup>14</sup> Vitéz Doromby József: A volt császári és királyi 83. gyalogezred története és emlékkönyve. Bp., é.n.

A császári és királyi 83. gyalogezrednél Lehár Antal százados aktívan foglalkozott ballisztikával, fegyvertannal, lökiképzéssel. Gyakorlatban a legénységi állomány lökiképzésénél próbálta ki elméleti ismereteit. Tapasztalatait leírta és megküldte a Hadügyminisztérium illetékes osztályának, ahol azt értékelték, és megfelelően intézkedtek.

Az ezredtől 1906-ban vezényelték Bruck an der Leitha-ban működő löiskola<sup>15</sup> állományába, ahol tanári beosztást kapott. A brucki iskolát 1868-ban kezdték építeni, működését folyamatosan kezdte meg. Foglalkoztak a fegyverek, löszerek, a katonai felszerelés kérdéseivel, ballisztikával, valamint a fegyverekhez kapcsolódó működési szabályzatok elkészítésével. A fegyverek tesztelését, a szabályok alkalmazását hegyi, vízi, és különböző sík terepen végezték. Évente 50 törzstiszt és kb. 500 tiszt, valamint majdnem 1000 fő altiszt kapott kiképzést. Tanult az iskolán román, török, spanyol, chilei tiszt is. Az új fegyverekkel is a löiskolán ismerkedtek a tisztek, altisztek. Lehár Antal elsősorban a „Schwarzlose MG” típusú géppuska ismeretében szerzett szakképesítést. Az alakulatok géppuskás parancsnokainak kiképzését, oktatását vezette, foglalkozott az altiszti, a fegyvermesteri kiképzés szervezésével. Szakanyagokat írt a löfegyverek alkalmazásáról. Részt vett a gyalogsági és lovassági löutasítások, lövészeti szabályzatok kidolgozásában, szerkesztésében, a gyakorlati kipróbálásban. Kinevezték főtanárnak. Minősítési lapján tehetséges, kiterjedt katonai ismeretekkel, kitűnő előadói képességgel rendelkező, találékony tisztként jellemezték. Tanulmányairól leírták, hogy azok alapos munkák, melyek sokrétűen felhasználhatók. A császár uralkodásának 60. évfordulója alkalmával, 1908. december 2-án, megkapta a Jubileumi Keresztet.

Vezénylése lejártával visszatért a császári és királyi 83. gyalogezredhez. Az ezred parancsnoka ekkor Biedernamm Adolf ezredes volt.<sup>16</sup> Lehár Antal százados az 1908. december 20-án készült sematizmusban a századosok közötti rangsorban a 9. helyen szerepelt.<sup>17</sup> Századot vezényelt, az ezred lökiképzésével, a géppuskások felkészítésével foglalkozott. Az ezrednél 1909 áprilisában kapta meg a Bronz Katonai Érdemérmét vörös szalagon, még a löiskolai tevékenysége eredményeként. 1911 júliusában a román király kitüntette a Románia Csillaga Tiszti Keresztjével,<sup>18</sup> melynek viselését az uralkodó engedélyezte.<sup>19</sup>

A Bruck an der Leitha-i löiskola parancsnokságának kérésére 1913. január elején a Hadügyminisztérium visszavezényelte főtanári beosztásra, az iskolára.

<sup>15</sup> Rudolf Stöger-Steiner, Freiherr von Steinstätten: A császári és királyi hadsereg löiskolája. Wien, 1890.

<sup>16</sup> Dislokation und Einteilung des K. und K. Heeres. Wien 1908. évfolyam

<sup>17</sup> Militär-schematismus des Österreichischen Kaiserthumes für 1908. Wien, 1907. 12. 20.

<sup>18</sup> Románia Csillaga, 1877-ben alapított kitüntetés, öt osztálya volt. A császári és királyi hadseregben több tiszt kapta meg. Az 1921-ben készített Lehár Antal anyakönyvi lapján nem szerepeltették. Hadtörténeti Levéltár (HL) Felülvizsgálati (FÜV) iratok, 300. doboz.

<sup>19</sup> A K. und K. Rendeleti Közlönyben 1911. 8. 9-én jelent meg. (Dr. Balla Tibor alezredes, hadtörténész szíves közlése.)

Újra fegyvertant oktatott és gyakorlati lökiképzést vezetett. Megbízta az iskola tanulmányi osztályának vezetésével. Ez év április hónapjában megkapta a török Osman Rend 4. fokozatát,<sup>20</sup> melynek viselését engedélyezték. Az uralkodó 1913. május 1-jén előléptette őrnagyi rendfokozatba. Kitüntették a Katonai Érdemkereszttel is. Békében az eddigi életpályája megfelelt a kívánalmaknak. Törzstiszt, több kitüntetés tulajdonosa, biztosan haladt a magasabb rendfokozatok, magasabb beosztások felé.

### A nagy háború

A háború előtti mozgósítás Lehar Antal őrnagyot a Bruck an der Leitha-i lövőiskola állományában érte. A császári és királyi 83. gyalogezrednél létszámfeletti volt, így nem vezényelheték vissza. Ezrede a császári és királyi 33. hadosztály kötelékében, Rebracha Károly<sup>21</sup> altábornagy vezetésével indult az orosz frontra.

Lehar Antal őrnagy jól kiképzett, zászlóalj vezetésére alkalmas tiszt volt. A magyar királyi Hadügyminisztérium rendelkezésére vezényelték át, ahol a szervezés alatt álló, magyar királyi 100. népfelkelő dandárhoz helyezték. A magyar királyi pozsonyi 13. népfelkelő ezred II. zászlóalj parancsnokának nevezték ki. A népfelkelő ezredek a békeévek idején, a kidolgozott mozgósítási terv szerint alakultak meg, a magyar királyi honvéd gyalogezredek állományán belül. Döntő többségében a tényleges katonaidőn túl lévő hadkötelesekből állt, akik nem önként, hanem behívóparancs alapján vonultak be ezredükhöz. Az idősebb korosztály a korábbi években kiképzést kapott, de a fiatalabbaknak nem volt megfelelő felkészítésük. Az ezredek csekély tűzérsséggel rendelkeztek, nem volt géppuskás osztaguk. Főleg ruházatuk nem felelt meg a követel-ményeknek: köpenyt nem kaptak, a ruha még a régi kék színű volt, melyet átfestettek csukaszürkére.

A magyar királyi 100. népfelkelő dandár Georg Mihalics von Stölz tábarnok parancsnoksága alatt indult Galíciába. A dandár állományába a 13. pozsonyi, a 14. nyitrai és a 15. trencséni népfelkelő ezred zászlóaljai voltak beosztva. A dandár báró Kummer Heinrich von Falkenfeld lovassági tábarnok<sup>22</sup> hadsereg-csoportjába került.

Lehar Antal<sup>23</sup> röviddel átvezénylése után (1914. augusztus 1-jén) már átvette az 1200 katonából álló zászlóaljat, akik közül csak kb. 200–240 fő volt fiatal,

<sup>20</sup> Az Osman Rend Abdul Aziz török szultán által 1862-ben alapított török kitüntetés, négy osztálya volt. Háborúban kardokkal adományozták.

<sup>21</sup> Rebracha Károly (1861–1945) altábornagy 1913. 04. 15–1915. 01. 01. között a 33. gyaloghadosztály parancsnoka. Ezt megelőzően Sopronban a császári és királyi 28. dandár parancsnoka volt. Nyugdíjba helyezték 1915. január 1-jén.

<sup>22</sup> Kummer Heinrich Freiherr von Falkenfeld lovassági tábarnok (1852–1929) hadseregcsoport parancsnok az orosz fronton, 1914. 8. 3-tól novemberben hátszázai szolgálatra helyezték át. Nyugdíjazták 1916. 8. 1-jén.

<sup>23</sup> Georg Reichlin Meldegg: Generálmajor Anton Freiherr von Lehar. Pallasch 2011/38. sz. 57–75. oldal

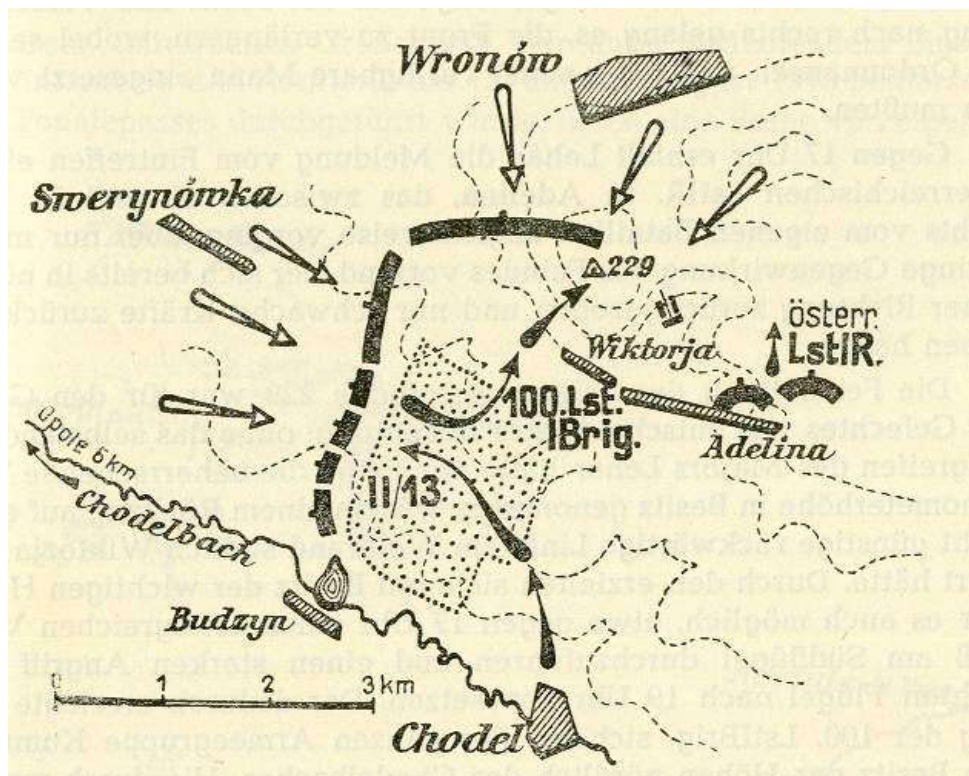
húszas éveit töltő, a többi idősebb, akik 15–20 évvel korábban teljesítettek szolgálatot. Augusztus 10-én, Pozsonyból indultak, Krakkó mellett, augusztus 13-án vagoníroztak ki. Ütközetbe 1914. augusztus 23–25. között kerültek első alkalommal Kraszniknál, majd augusztus 30-án kíséreltek meg támadást az orosz állások ellen. Támadásuk nem járt sikerrel, ezért visszavonultak a Chodel patakhoz (ma Lengyelország), és a 229. számú magaslaton védelemre rendezkedtek be. A dandár parancsnoka Lehár Antal őrnagy 13./II. zászlóalját jelölte ki tartaléknak, a második vonalba. Az állások berendezésére, a védelemre történő felkészülésre két napjuk volt, mivel szeptember 2-án nagytömegű orosz támadás indult állásaik ellen. A dandárparancsnok rövid idő múlva előrerendelte Lehár Antal zászlóalját, mivel a 13. ezred bal szárnya súlyos veszélybe került, áttörés fenyegetett. A zászlóalj sikeresen avatkozott be az ütközetbe, elhárították az orosz támadást. A zászlóalj új állásából Lehár őrnagy átlátta a dandár teljes arcvonalát. Észrevette, hogy a jobb szárnyon, a védők az orosz támadás nyomán visszavonulást kezdenek. Az ott védő magyar királyi 14. népfelkelő ezrednek nem volt tartaléka. A súlyos helyzetre való tekintettel parancsnokának gyors jelentést küldött, majd az utasítást be nem várva, zászlóalját a frontvonalról kivonta és a mögöttes erdőben gyülekeztette, majd az erdő védelmében átvezette a dandár jobb oldali állásaihoz. Az erdő széléről jól lehetett látni az orosz csapatok térnyerését. A zászlóalj részére azonnal elrendelte az ellentámadást. A személyesen vezetett szuronyos roham során komoly veszteségeket szenvedtek. Elesett hét tiszt és közel háromszáz népfelkelő honvéd, megsebesült további 300 katona. A zászlóalj eredeti állásaiba tért vissza, az addig hátráló, más ezredbeliekkel együtt. További orosz támadásokat hiusított meg, a kijelölt területét megvédte. A szeptember 2-i ütközetek során egyértelműen a népfelkelő dandár győzedelmeskedett, bár óriási veszteségei voltak.

A népfelkelő dandár teljesítette az előírt kötelességét, de a katonák helytállása mellett szükség volt Lehár őrnagy kiváló áttekintő képességére és jó vezetésére. A dandárparancsnok elismerte, hogy a zászlóalj a legváltáságosabb pillanatban jelent meg a döntő helyen.<sup>24</sup> A harci cselekmény befejeztével a hadseregcsoporthoz parancsnoka felszólította Lehár Antal őrnagyot, hogy kérje a Katonai Mária Terézia-rendbe való felvételét. A parancsnoki véleményben megfogalmazták, hogy Lehár Antal őrnagy zászlóaljának ilyen formátumú beavatkozása nélkül a dandárnak fel kellett volna adnia állásait, és a tőle jobbra elhelyezkedő alakulatok is visszavonulni kényszerülnek, azaz a teljes Kummer hadseregcsoporthoz hátra kényszerül, és az orosz alakulatok tért nyernek. Lehár Antal kérelmét szolgálati úton felterjesztették, a Katonai Mária Terézia-rend Kancelláriája elfogadta, de

---

<sup>24</sup> Felszeghy Ferenc: Rendjelek, kitüntetések történelmünkben. Bp., 1943. 166. oldal

csak 1918-ban került a Rendi Káptalan elé az anyag.<sup>25</sup> A Chodel pataki ütközet után a magyar Hadügyminisztérium javaslatára kitüntették a hadidíszítményes 3. osztályú Vaskorona Renddel<sup>26</sup> (2. kép).<sup>27</sup>



2. kép. Chodel pataki ütközet vázlata, 1914. szeptember 2.

Az 1914. szeptemberi harcok során Lehar őrnagy Lublin közelében kétszer is megsebesült. A bal kezén szeptember 6-án, majd a bal csípőjén és felső combján, szeptember 10-én. A sebesült törzstisztet Badenbe, a helyőrségi kórházba szállították, ahol báró Eiselberg sebészprofesszor operálta.<sup>28</sup> A műtét sikerült, de

<sup>25</sup> A Katonai Mária Terézia-rend a Habsburg birodalom 1757-ben, a győztes kolini ütközet után alapított érdemrendje volt. Olyan tábormokoknak, tiszteknek adományozták, akiknek cselekményei az ütközet eredményét befolyásolták, vagy valamely sikeres fegyvertényt hajtottak végre.

<sup>26</sup> Verordnungsblatt für das kaiserlich und königliche Heer Personalangelegenheiten 74. sz. (PUBL/74) Wien, 1914. és Rendeleti Közlöny 63/1914. Bp.

<sup>27</sup> Anton Lehar: Landsturmrieg 18. 8. – 29. 9. 1914. és [www.austro-hungary-army.co.uk](http://www.austro-hungary-army.co.uk). Letöltés dátuma: 2012. szeptember 14.

<sup>28</sup> HL. FÜV. 300. doboz.

hogy az amputálást elkerüljék, további beavatkozásra is szükség volt. Hosszú ideig speciális ágyon kellett feküdnie, hogy a kezelés elérje a célját. Utókezelésre Bécsbe, a Fürth-i tiszti szanatóriumba került. Felgyógyulása után is csak bicegve tudott járni. Gyógykezelései alatt írta a „Járőrszolgálat állásharcban” című tanulmányát.

1915. augusztus 1-jén az uralkodó alezredesi rendfokozatba léptette elő. A harcoló hadsereghez 1915. szeptember 1-jével tért vissza. A tiroli védelmi Parancsnokság állományába került, báró Josef Roth vezérezredes<sup>29</sup> parancsnoksága alá, speciális feladatok teljesítésére. Az 1914. szeptemberi sikeres ütközet végrehajtásának elismeréséül kitüntették a német (porosz) Vaskereszt 2. fokozatával 1915. október 18-án, viselését az uralkodó engedélyezte.<sup>30</sup>

A front vezetése beosztotta 1916. januártól a Rover tó térségében egy bosnyák vadász zászlóalj parancsnokának, a császári és királyi 11. hadsereg állományába. Parancsnoka gróf Dankl Viktor vezérezredes<sup>31</sup> volt. A Hadügyminisztérium aztán újra Bruck an der Leitha-ba vezényelte, a Műszaki Bizottságnak lett a beosztottja. Géppuskás tanfolyamon oktatott, részt vett az új osztagok szervezésével, kiképzésében. Foglalkozott a gyalogos és lovas alakulatok géppuskás osztag parancsnokainak kiválasztásával, kiképzésével. Kiváló munkájáért 1916. augusztus 14-én kitüntették a Katonai Érdemkereszt hadidíszítményes 3. osztályával,<sup>32</sup> melyhez később a kardokat is feltehetette.

1917. szeptembertől Bukovinában a grazi 150. landwehr zászlóaljat vezényelte, majd 1917. december 14-től a császári és királyi 7. hadseregtörzsbe került fegyverzeti tisztnek az orosz frontra, báró Kövess Hermann tábornagy<sup>33</sup> parancsnokságához. Az 1917. év során megkapta a Bronz Katonai Érdemrendet (Signum Laudis) hadiszalagon, kardokkal (1917. augusztus 17.)<sup>34</sup> és a Vöröskereszt I. osztályú díszjelvényét, hadi-díszítménnyel.<sup>35</sup>

A következő év elején, 1918. februárban visszakerült újra a császári és királyi 83. gyalogezredhez. Napirendre került a gyalogság átszervezése. Az Armee-Oberkommando 45869/17. sz. alatt elrendelte, hogy az ezredek ezután három zászlóaljjra tagolódjanak, így megszűntek a IV. és V. zászlóaljak. A felszabadult zászlóaljakból 37 közös és 16 honvédeezredet állítottak fel. A császári és királyi 83.

<sup>29</sup> Josef Roth, Freiherr von Limanowa-Lapanów vezérezredes (1859–1927), a XIV. hadtest (orosz front), majd Tirol honvédelmi (olasz front) parancsnoka. A Katonai Mária Terézia-rend lovagkeresztese.

<sup>30</sup> Verordnungsblatt für das kaiserlich und königliche Heer Personaleinheiten 1889–1918. (a továbbiakban: PVBL) 74/1915.

<sup>31</sup> Dankl Viktor Julius Ignaz Graf von Krasnik vezérezredes (1854–1941) 1916. 03. 14-től a 11. hadsereg parancsnoka. 1916. 11. 01-től rendelkezési állományban. A Katonai Mária Terézia-rend parancsnoki kereszt tulajdonosa.

<sup>32</sup> PVBL 144/1916.

<sup>33</sup> Kövess Hermann, Freiherr von Kövessháza tábornagy (1854–1924) 1916. 10. 15-től a császári és királyi 7. hadsereg parancsnoka az orosz fronton. A császári és királyi hadsereg utolsó főparancsnoka. A Katonai Mária Terézia-rend parancsnoki keresztese.

<sup>34</sup> PVBL 163/1917.

<sup>35</sup> PVBL 46/1917.



„Schikofsky” gyalogezred II. és IV. zászlóaljából, illetve a császári és királyi 76. „Salis-Soglio” gyalogezred III. zászlóaljából jött létre a császári és királyi 106. gyalogezred,<sup>36</sup> parancsnokának Lehár Antal alezredest nevezték ki, aki 1918. május 1-jén ezredesnek lépett elő.

Az új császári és királyi 106. gyalogezred a császári és királyi 65. gyalogdandár (parancsnoka: Trauttweiler Edler von Sturmheg Josef ezredes), a császári és királyi 33. gyaloghadosztály (parancsnoka: Iwanski Arthur altábornagy /1858–1926/) és a XVI. Hadtest (parancsnoka: Kraliček Rudolf gyalogsági tábornok /1862–1946/) állományába tartozott. A dandárban társezrede a császári és királyi 83. gyalogezred volt.

A császári és királyi Hadsereg Főparancsnoksága és Vezérkara előkészítette az olasz vonalak áttörésére az új támadó hadműveletet, mely Conrad Franz Graf von Hötzendorf tábornagy tervei alapján, Tirolból indult el. A Piave folyónál 1918. június 15-én kezdődő támadásban a császári és királyi 33. hadosztály ezredei közül a 106-os kapta a nehezebb feladatot. Első lépcsőben, rohamcsoportként, a Papadopoli szigeten át, mentek előre. A gyengén álcázott átkelőhelyet az olasz tűzérés hamarosan belötte, a pontonok, az úszó eszközök rövid időn belül megsemmisültek, nagy volt a műszakiak vesztesége. Lehár Antal ezredes az átkelés gondjait jelentő műszaki tiszt által mondottakat nem vette figyelembe. A 106/I. zászlóaljat egy újonnan felfedezett gázlón vezette át a megduzzadt folyón.<sup>37</sup> A Sopron, Vas és Zala megyei katonák elérték az olasz partot, réseket vágtak a drótkadályokon. Röviddel utánuk a II. és III. zászlóalj is beérkezett. Utánpótlás hiányában nagy veszteségeket szenvedett az ezred. Az olasz ellenállás egyre nagyobb lett, majd ellentámadások is indultak. A hadosztályparancsnok, mivel a további alakulatok átkelése megghiúsult, elrendelte a visszavonulást este 10 óra után. A sötétben a folyón át visszajutni nehezebb volt, mint a reggeli órákban. A teljesen feltöltött ezredből a támadás során 41 tiszt és zászlós, 858 légénységi állományú elesett, megsebesült, eltűnt. A hadtest, a hadsereg vezetése Lehár Antal ezredes által irányított és végrehajtott támadást példaértékűnek tartotta. A Katonai Mária Terézia-rend Káptalanához újabb felterjesztést nyújtottak be a harci cselekményről. Az okmányt az ezred valamennyi tisztje aláírta.<sup>38</sup>

A Katonai Mária Terézia-rend Káptalanja, Frigyes főherceg tábornagy, a Káptalan elnökének vezetésével 1918. augusztus 17-én együtt foglalkozott az 1914. évben keletkezett beadvánnyal és az új okmánnyal. A 184. sz. promóció során foglalkoztak Lehár Antal Chodel folyónál végrehajtott haditettével. A

---

<sup>36</sup> Doromby József – Reé László (szerk.): A magyar gyalogos. A magyar gyalogos katona története. Bp., 1942.

<sup>37</sup> Szabó László: Piave 1918. Bp. Kossuth, 1986.

<sup>38</sup> Doromby József: A császári és királyi 106. gyalogezred története. Lehár Antal: Lehar Regiment Nr. 106. Magyar fordítása, Bp., é.n.

Káptalan megállapította:<sup>39</sup> „azzal, hogy Lehár Antal őrnagy zászlóalját a harcállásból önkényesen kivonta és egy fontos arcvonalon újra bevetette, ami által az igen válságos helyzetet megmentette, az összhelyzetet is előnyösen befolyásolta.” A helyzet felismeréséért, a helyes cselekvésért megítélték a Katonai Mária Terézia-rend lovagkeresztjét. Az 1918. június 15-i piavei támadásért a Tiszti Arany Vitézségi Érmét kapta meg. A Rendeleti Közlöny 144/1918. számában a lovagkeresztet, a 137/1918. számában a Tiszti Arany Vitézségi Éremmel való kitüntetést tették közzé. A kitüntetéseket 1918. augusztus 17-én személyesen I. (IV.) Károly császár és király, a Rend Nagymestere tűzte fel a kitüntetett mellére. A Rend szabályzata szerint Lehár Antal az osztrák nemesi címet, majd szeptemberben a bárói címet is megkapta.<sup>40</sup> (Liber Regius LXXII. kötet) A kitüntetések átvétele után az ezred altiszti, legénységi állományából az Arany és az I. osztályú Vitézségi Éremmel kitüntetetteket meghívta az ezredparancsnoki álláshoz, köszöntötte és megvendégelte őket.

A császári és királyi 106. gyalogezrednek Lehár Ferenc, a zeneszerző írt indulót, melyet a zeneirodalomban „Piave”, illetve „Lehár” indulóként jegyzik. Saját jelvényüket sapkájukon viselték (3. kép). A császári és királyi 106. gyalogezred a piavei ütközet után, még a fegyverszünet kihirdetése előtt és közvetlen utána is több súlyos, biztosító harci cselekményben vett részt, 1918. november elején. Ezekben 2 tiszt és 21 gyalogos esett el, közel 70 gyalogos eltűnt, vagy súlyos sebesülése miatt visszamaradt és olasz fogságba került. A császári és királyi 33. gyaloghadosztály a két dandárral a VII. hadtest kötelékébe került. Parancsnoka Scharicz Georg Freiherr von Rény gyalogsági tábornok<sup>41</sup> volt. A császári és királyi 106. gyalogezred a hadtest utolsó ezredeként vonult vissza. A visszavonulás után – a parancsnokságok tiltakozása ellenére – fegyvereiket Ausztriában kellett hagyniuk. A legénység vasúti szállítással érkezett meg Szombathelyre 1918. november 18-án. A leszerelés előtt Lehár Antal ezredes csupán egy szóval búcsúzott ezredétől: „Feltámadunk”.<sup>42</sup> Az ezred leszerelt, órák alatt megszűnt. Tisztjei választhattak, mely ország állampolgárai lesznek, kapnak-e lehetőséget további katonai szolgálatra.

<sup>39</sup> Hoffman Oscar von – Hubka Gustav von: Der Militär Theresien Orden. Die Auszeichnungen im Weltkriege 1914–1918. Wien, 1943. 185.

<sup>40</sup> Gudenus József: A magyarországi főnemesek XX. századi genealógiája 2. kötet (K – Q-ig) Bp., 1993. 166.

<sup>41</sup> Scharicz Georg Freiherr von Rény gyalogsági tábornok (1864–1945) a Katonai Mária Terézia-rend lovagkeresztese.

<sup>42</sup> Brenner Vilmos: Koronás urának szolgálja volt csupán. Vasi Szemle 55. évf. 2001/ 2. sz. 131–146.



3. kép. A cs. és kir. 106. gyalogezred sapkajelvénye

### A nemzeti hadseregben

Az osztrák–magyar tisztikar a Monarchia felbomlása után válságba került. A hadsereg szinte állam volt az államban, ahol a tisztek, tiszthelyettesek elsősorban az ezredek szellemét képviselték. A hadseregben a nemzetiség nem számított. A tiszti, altiszti kar hazája a Monarchia volt, a Habsburg birodalomhoz, a mindenkori császárhoz és királyhoz kötődött. Új helyzet alakult ki, mindenkinek választania kellett. Lehár Antal ezredesre az utódállamok közül több is igényt tartott. Parancsnoki beosztást kínált a magyar, az osztrák kormány, jelentkeztek a csehek is, mivel apja révén morva származású volt. Lehár beszélgetéseken kijelentette, hogy magyarországi németnek tartja magát, ugyanakkor soproni születésű magyar tiszt is, aki kötelességét maradéktalanul csak Magyarországon tudja teljesíteni.<sup>43</sup>

A magyar kormány 1919. január 1-jei dátummal mint ezredest nyugdíjazta. Leszerelt Szombathelyen, majd Budapestre, onnan pedig Bécsbe távozott. Belépett az Antibolsevista Comitébe, ahol katonai szakemberre volt szükség. Bécsből Feldbachba (ma Ausztria) ment, ahol a fogolytáborban magyar tisztek

<sup>43</sup> Sipos Péter: Hűséges szolgálja az Ő urának. História XV. évf. 1993/11. sz.

voltak elhelyezve. A táborban tartózkodó tisztekből a győztes hatalmak ellenőrző közegeinek hallgatólagos beleegyezésével reguláris, katonai fegyelem alatt álló, mintegy 350 fős zászlóaljat alakított ki. Az anyagiakat a Tanácsköztársaság bécsi követségéről elrabolt pénz biztosította. Lehár ezredes, akinek a rabláshoz nem volt köze, nyolcmillió Koronát kapott. Ebből az összegből finanszírozni tudta az ellátást, illetve minimális mennyiségű fegyvert, lőszert szerzett be. Tervei szerint a nyugat-magyarországi vármegyék visszafoglalásával katonai bázist kívánt kialakítani, és előkészíteni a koronás király visszatérését a hatalomba.

Lehár visszatérésére 1919. augusztus 3-án került sor. Feldbachi zászlóaljparancsnokként Szombathelyre vonult be, és Vas, Moson, Sopron és Zala megyékre terjesztette ki tevékenységét. A fővezérség 1919. augusztus 8-án kinevezte nyugat-magyarországi katonai parancsnoknak. Megbízta a szombathelyi gyaloghadosztály parancsnoki tisztségével.<sup>44</sup> A hadosztály szervezését Szombathelyen kezdte meg. Népszerű volt a városban, mint a volt császári és királyi 83. gyalogezred tisztje, mint a volt császári és királyi 106. gyalogezred parancsnoka, mint magas kitüntetésekkel rendelkező, a háború végéig harcoló katona. Az egykori császári és királyi 48., 76., 106., a volt magyar királyi 19. és 20. gyalogezredek, a volt magyar királyi 6. huszárezred katonáiból szervezett hadosztály a nemzeti Hadsereg legnagyobb létszámú, legjobban felszerelt seregtestévé fejlődött. A hadosztály gyalogsági parancsnoka Bugsch Aladár ezredes, tüzer-főnök Teimer Oszkár ezredes, törzsfőnök Keresztes Artur alezredes volt. A hadosztályba öt gyalogzászlóalj (egy-egy zalai és soproni, két vasi és egy vadász), egy lovas század, öt tüzerűteg és négy páncélvonat tartozott. További három gyalogzászlóalj, két tüzerűteg és egy lovasszázad szervezés alatt állt. A Lehár által vezetett alegységek voltak a legszervezettebb katonai erők a térségben, ezek biztosították a rendet a nyugat-magyarországi területen.

A hadosztály 1919. november hó elején kapott utasítást, hogy Budapestre induljon. Lehár Antal nem volt politikus, hanem katona volt, törzstiszt, akit a Monarchia nevelt. Elismerte, hogy Horthy Miklós a magasabb rendfokozatú, a főparancsnok, ugyanakkor a király katonája maradt. A kivonuló román alakulatok után 1919. november 14-én visszafoglalták Budapestet. Lehár Antal a főhadosztály élén, a volt 106. gyalogezred indulójával vonult be a városba. Az Astoria szálló előtti gyülekezőhelyről mentek a kijelölt laktanyába. A bevonulást november 16-án megismételték, amikor Lehár Antal ezredes, mint az összes alakulatok parancsnoka, jelentkezett Horthy Miklósnál. A bevonuló alakulatok élén Horthy Miklós lovagolt. A vasi zászlóalj volt az élosztág. A korabeli híradókból – Lehár állítása szerint – a róla szóló kockákat törölték.<sup>45</sup>

A szombathelyi hadosztály alakulatai a román kivonulás ütemének megfelelően települtek át a Duna–Tisza közére, majd a Tiszántúlra. A magasabb

<sup>44</sup> Fővezérség 186/Eln. Sz. rendelet. HL. FÜV. 300. doboz.

<sup>45</sup> Lehár Antal: Egy katonatiszt naplója. História XV. évf. 1993. 11. sz.

egységet szétagolták, néha csendőri és rendőri feladatokat láttak el. A hadosztály tisztjei Lehár Antalnak 1920. január 1-jén díszkardot adtak át. A kardra a magyar címet, a Mária Terézia-rend lovagkeresztjét, a Tiszti Arany Vitézségi Érmét erősítették. A kardpengére Moson, Sopron, Vas Zala vármegye címerét helyezték és egy dicsőítő sort írtak.<sup>46</sup> A kardot üvegdobozban helyezték el, melynek domborműve a piavei támadást és a budapesti bevonulást ábrázolta. A díszkardról csak Lehár Antal naplójából van ismeretünk, de későbbi sorsáról nem található feljegyzés.

A szombathelyi hadosztály az országból lassan távozó román alakulatokat követve, 1920. június közepéig tartózkodott kelet-magyarországi területeken. Lehár 100 hold földet kapott debreceni bevonulása után, melyet azonban eladott és altisztjei fizetésére fordította az összeget. A fővezérség 186/Eln./1920. sz. rendeletében (február 4.) a Nemzeti Hadsereg megszervezésében kifejtett munkájáért dicséretben részesítette.<sup>47</sup>

A szombathelyi hadosztály 1920. június közepén tért vissza saját városába. Lehár Antalt 1920. augusztus 17-én kiadott rendelet alapján a tényleges állományban, ezredesként tartották nyilván. Negyedik csoport szerinti havidíj-fokozatban részesítették. (Rendeleti Közlöny 65/1920. 1600 oldal). A fővezérséggel, elsősorban Horthy Miklóssal viszonya azonban megromlott. Báró Lukachich Géza altábornagy<sup>48</sup> többször figyelmeztette, hogy vigyázzon, mivel nyíltan is ellene fordultak. A 16557/Eln./1920. sz. rendelettel december 24-én a szombathelyi katonai körletparancsnokság állományába helyezték és a parancsnoki teendőkkel bízták meg. Ugyanakkor értesítették, hogy katonai egészségügyi felülvizsgálata kell jelentkeznie. A felülvizsgálatra Szombathelyen, majd Budapesten került sor. Megállapították, hogy háborús sebesülései és azt követő műtétjei miatt 65%-os rokkantnak minősül. Összesen 33 év, 9 hónap, 13 nap szolgálati ideje volt. Nyugállományba 1921. április 5-én helyezték. Nyugdíjasként 1540 Koronát állapítottak meg, ehhez 900 Korona sebesülési pótlék járt részére. A HM. 81506/1920. sz. rendeletével a szombathelyi hadosztálynál létszámfeletti állományba vették.

A király visszatérései

Lehár Antal ezredes Szombathelyen folyamatosan adta át a parancsnoki teendőket utódjának, Hegedűs Pál (1861–1944) altábornagynak.<sup>49</sup> Parancsnoki tevékenységének utolsó hetében, 1921. március 26-án éjjel a szombathelyi püspök átkérte rezidenciájába, ahol találkozott IV. Károly királlyal. A király azzal a

---

<sup>46</sup> Lásd Lehár Antal: i. m.

<sup>47</sup> Katonai Körzetparancsnokság 30. sz. parancs. HL. FÜV. 300. doboz

<sup>48</sup> Báró Lukachich Géza altábornagy (1865–1943) Budapest utolsó városparancsnoka, a Katonai Mária Terézia-rend lovagkereszt tulajdonosa.

<sup>49</sup> Hegedűs Pál altábornagy (1861–1944) az I. világháború után tábornok, 1920-tól altábornagy. Csatlakozott IV. Károlyhoz a királypuccs során. Hadbírság elé állították, lefokozták.

céllal utazott Magyarországra, hogy Horthy Miklós kormányzóval beszéljen a hatalom átvételéről. Lehár Antalnak már nem voltak hadra fogható zászlóaljai, kiszorult a hadosztály vezetéséből. A Budapestről Szombathelyre visszatérő királyt biztosította lojalitásáról, de ennél többet egyelőre nem tudott tenni. A hadsereg parancsot kapott Horthy Miklós kormányzóra tett eskü érvényesítésére.

A király elutazása után Horthy hívatta Lehárt kihallgatásra. A kihallgatás után Lehár Antal kitartott leszerelése mellett. Egy gépgyár műszaki igazgatói állást ajánlott részére, mivel a Műszaki Katonai Bizottság osztályvezetőjeként már foglalkozott hasonló kérdésekkel. Az állás elfoglalása előtt kiutazott Bad Ischlbe testvéréhez, de csak rövid ideig maradhatott, mivel gróf Bethlen István miniszterelnök Budapestre hívta. Megbízást adott számára, hogy kezdjen körutat Burgenlandban, nyugtassa meg a lakosságot, illetve teremtsen rendet, ahol erre szükség van. Autót, nyílt parancsot kapott, de Felsőőrön Prónay Pál<sup>50</sup> emberei letartóztatták. Értesítette gróf Sigray Antalt,<sup>51</sup> aki az antant bizottság segítségével kiszabadította.

1921 októberében IV. Károly újra megkísérelte a visszatérést. A legitimisták előkészültek, szervezkedtek. A katonai vonalat Lehár Antal vezette. A király biztonságaért Ostenburg Gyula<sup>52</sup> által vezetett zászlóalj gondoskodott. A szombathelyi hadosztály parancsnoki tisztet Guillaume Árpád altábornagy vette át, aki Horthy kormányzóra tett esküje alapján tevékenykedett. Rövid időre, Artner Kálmán tábornokkal együtt a puccsban résztvevők azonban félreállították. Kiszabadulása után több intézkedést tett a hadosztály stabilizálására. A visszatérő IV. Károly Lehár Antalt 1921. októberében tábornokká léptette elő. Kinevezte ideiglenes Honvédelmi Miniszternek és a fegyveres erők vezérkari főnökének.

A nyugat-dunántúli alakulatok az Ostenburg zászlóaljjal az élen, a soproni Ferenc József laktanyában tettek esküt a királyi pár előtt. Az eskütételén részt vett Hegedűs Pál altábornagy<sup>53</sup> is, akit IV. Károly kitüntetett a Tiszti Arany Vitézségi Éremmel. Az okmányt Lehár Antal tábornokként írta alá. Sopronból a felesküdt tiszték és katonák négy szerelvénnyel indultak Budapest felé. A Budaörsig eljutott alakulatok itt ellenállásba ütköztek. Lehár Antal úgy tudta, hogy a hadsereg többsége a király mellett van. Információi azonban nem voltak pontosak, ugyanakkor a saját alakulataik egy része sem akart harcolni. Lehár megkísérelte a lehetetlent a tűzszüneti tárgyalások során, de eredményt nem ért el. IV. Károly megkérdezte, mit szándékozik tenni, ugyanakkor közölte vele:

---

<sup>50</sup> Prónay Pál (1874–1946) az I. világháborúban a „Jászkun” huszárezred kapitánya, 1919-ben különítmény parancsnok. A királypuccs után nyugdíjazták.

<sup>51</sup> Gróf Sigray Antal (1879–1947) magyar nagybirtokos, főkormánybiztos Nyugat-Magyarországon 1919–1920-ban.

<sup>52</sup> Ostenburg-Morawek Gyula (1884–1944) őrnagyként különítmény-parancsnok Sopronban. Csatlakozott IV. Károly királyhoz, aki ezredessé léptette elő.

<sup>53</sup> Hegedűs Pál: Károly király második restaurációs kísérlete. Kommentár 2010.4. szám

„Maga nem maradhat itt, a parancs az, hogy menjen el!”<sup>54</sup> Lehár Antal polgári ruhában, Oswald Emil (1897–1964) századossal, segédtisztjével együtt elbúcsúzott néhány tisztől. Állításuk szerint közölte velük: „Én menekülök, mert ha itt maradok, felakasztanak!”<sup>55</sup>

A második királypuccs is elbukott. Okainak elemzése e tanulmány kereteit meghaladja.

## Emigráció

Lehár Antal Budaörsről a király utasítására távozott. Legitimista volt, a király visszatérése érdekében feladta katonai karrierjét, elvesztette megélhetését, távoznia kellett az országból. Komáromnál csónakkal átvitték a Dunán, majd bujkálással egybekötött utazás után Csehországból Münchenbe érkezett 1921. november 2-án. Hamarosan ismeretségbe került a weimari katonai és szélsőjobboldali körökkel. A német nemzeti szocializmus eszméjét azonban elutasította, így hamarosan visszatért Bécsbe bátyjához, Lehár Ferenchez. Feleségének is sikerült kiutaznia, miután a magyar hatóságok megszüntették házi őrizetét.

Bátyja nem sokat tudta segíteni, mivel feleségeik között ellentét volt. A fennálló rendelkezések értelmében osztrák nyugdíjat nem kaphatott. Magyarországról nem kapott, mivel annak folyósítását megszüntették. Magyarországról, a Katonai Mária Terézia-rend után járó illetményt sem kapta meg. A Rend magyarországi ügyvezetőség-nél nem szerepeltették a névsorban, nem számoltak vele, mint magyarországi taggal. Így Bécsben, majd Berlinben nehezen tudott egzisztenciát teremteni.<sup>56</sup> Bátyja segítségével és az osztrák zeneművészek támogatásával Berlinben képviselte a zenészek, zeneműkiadók jogvédelmét. Németországból azonban az 1930-as évek elején kiutasították. Vállalkozását, a Chodel nevű céget, Bécsbe telepítette át, melynek működését Lehár Ferenc segítette. Az Anschluss után több esetben zaklatták a hatóságok, ezért Bécsből Bécsújhelyre költözött át. Később visszatért Bécsbe, ahol a háború végéig házi őrizetben tartották. Tevékenységét a Gestapo is figyelemmel kísérte.

Lehár Antal az első világháborúban a fronton mindig az első vonalban volt, katonáival együtt harcolt. A magas érdemrendekért súlyos áldozatot hozott. A csípőjén, a lábán lévő sebek több alkalommal megnyíltak, fertőződtek, vérmérgezést is okoztak. Kórházi kezelésre, operációra szorult. Élete utolsó éveiben toloszékbe kényszerült. Bátyja 1947-ben meghalt, mivel gyermeke nem volt, vagyonát Mária nővérével együtt örökölték. Lehár Ferenc hagyatékát haláláig gondozta, néha súlyos betegen tett eleget vállalt kötelezettségének.

---

<sup>54</sup> Lásd Hegedűs Pál: i. m.

<sup>55</sup> Lásd Hegedűs Pál: i. m.

<sup>56</sup> Lásd: Brenner Vilmos: Vasi Szemle 55. évf. 2001/2. szám

Berlinben újra elkezdett írni, elkészítette anyja családjának genealógiáját,<sup>57</sup> melyet publikált. Naplói, levelei felhasználásával 1924-től, mintegy három évtizeden keresztül írta életrajzát. Kadétiskolai élményeivel kezdte, majd a lövőiskolán történekekkel folytatta. Írt a háború eseményeiről, a 106. gyalogezredről, a Nemzeti Hadseregről, a királypucsról. A „Lehár Regiment 106.” német nyelven jelent meg. Életrajzi kézírata halála után a bécsi Hadilevéltárba került. A háborús viszontagságokról írt rész azonban eltűnt. A királypuccs története „Erinnerungen. Gegenrevolution und Restaurationsversuche in Ungarn” címmel megjelent német nyelven a Verlag für Geschichte und Politik kiadónál (Wien 1973.), Peter Broucek gondozásában. Az 1919–1921. közötti időszak története magyarul is olvasható.<sup>58</sup>

Magyarországra többé nem utazott be. Horthy Miklós kormányzósága alatt erre nem kaphatott lehetőséget. A második világháború után, pedig nem kért beutazási vízumot, önként maradt távol választott hazájától. A kiutazó emigránsokat támogatta pénzzel, ismeretségei felhasználásával.



4. kép. Lehár Antal tábornok sírja Klosterneuburgban

<sup>57</sup> Lehár Antal: Unsere Mutter Wien/Berlin 1930.

<sup>58</sup> História XV. évf. 1993. 11. szám.



Lehár Antal 1962. november 12-én halt meg Bécsben. Öt évvel élte túl feleségét. A klosterneuburgi Ober-Stadt Friedhof-ban (felsővárosi temetőben), a Magerle családi sírban nyugszik, feleségével együtt. A gyászjelentésére kerülő feliratot – a mottót –, saját maga fogalmazta meg halála előtt:

„Nur ein treuer Diener seines Herrn”  
(„Csak egy hűséges szolgálja Urának”)

## **SOPRONI KÖNYVESPOLC**

DOMINKOVITS PÉTER

Einrichtungswerk des  
Königreich Hungarn (1688–  
1690) Hg. von János Kalmár –  
János J. Varga.  
Stuttgart, 2010.

Minden bizonnyal a kora újkori magyar történelem legvitatottabb munkája Leopold Kollonich (1631–1707) kamaraelnök, bécsújhelyi, majd győri püspök nevével szervesen összekapcsolódott *Einrichtungswerk*. Történészek generációi *pro et contra* egyaránt szóltak e műről mint az oszmánokkal szembeni győztes visszafoglaló háborúkat követően a Magyar Királyság alávetését, gyarmatosítását, erőszakos rekatolizálását, elnémetesítését szolgáló tervezetről, illetve az általános reorganizálás jegyében a közigazgatást, jogszolgáltatást, gazdaságot, az adóztatás viszonyait megújító, nagyszabású modernizálási tervről. 1683: Bécs felmentése; 1686: Buda visszavétele, 1687: a második mohácsi csataként elhíresült nagyharsányi ütközetben megsemmisítő vereség Szulejmán nagyvezír hadaira; 1688: Belgrád ostroma – az 1687–1688. évi pozsonyi országgyűlésen egyértelműnek tűnt, hogy a hadisikerekkel párhuzamosan kidolgozásra kerüljenek az I. Lipót uralma alatt egyesülő Magyarország társadalmi, gazdasági, közigazgatási, igazságszolgáltatási, katonai viszonyai. Az elkészült tervezetek sorából – így pl. Esterházy Pál nádor a magyar rendi érdekeket képviselő, *Iványi Emma* által 1970-ben publikált, részeiben e kötetben is megjelent munkája – messze kiemelkedett a Kollonich Lipót győri püspök irányításával, a korabeli államtudományi munkák tematikai rendjét követő *Einrichtungswerk*, ami a térség történetkutatásának nagy adósságaként 2010-ben Kalmár János és Varga J. János szöveggondozásában, szerkesztésével jelent meg, az utóbbi közzéadó elemző tanulmányával.

Míg a *Iustitiarum* fejezet a közigazgatás, jogszolgáltatás részleges szervezeti, tartalmi megújítását (pl. Magyar Kancellária újjászervezése, Werbőczy Hármaskönyvének korszerűsítése, nemesi előjogok eltörlése) irányozta elő, a

fölöttébb kényes Ecclesiasticum fejezet a római katolikus egyház anyagi, erkölcsi megerősítését tűzte ki, szabályozta az elismert és megtűrt felekezetekhez való viszonyát. A *Politicum* fejezet egyaránt foglalkozott az elnéptelenedett országrészek benépesítésével, a merkantilizmus szemlélete alapján a gazdaság megújításával, a gazdasági, pénzügyi feltételrendszer modernizálásával (pl. földbirtok hitelképessége, ipar- és kereskedelem fellendítése, mértékrendszer egységesítése). Ugyancsak ez a fejezet tárgyalja a közegészségügyi és népjóléti intézményhálózat (kórházak, ispotályok) létesítését. A *Militare* fejezet kevésbé távlatos volt, a konkrét problémák megoldására, így a felszabadító háborúk során felvonuló keresztény hadseregek hadellátásának javításával foglalkozik, célul tűzve ki a visszaélések megszüntetését is. A *Cameralis* fejezet szervesen fűződik a *Politicum*hoz, a magyar rendiség vitathatatlan sérelmére az állam adóbevételek növelésére koncentrál (pl. fegyverválság jogintézménye, fogyasztási adó kiterjesztése), ugyanakkor a nemesség megadóztatását, az adóteher arányosabb viselését látja célszerűnek.

A kötet kismonográfia terjedelmű, Varga J. János által írott bevezetője a 16–17. század legfontosabb politikai-, had- és kormányzattörténeti eseményeinek felvillantásával részletesen tárgyalja a 17. század utolsó másfél évtizedének kormányzati berendezkedés megújítását érintő terveit, külön is elemezve az *Einrichtungswerk* megszületését, kortársi recepcióját, az 1720-as évek elejéig kitekintve (1723), hatását a területek demográfiai, gazdasági reorganizációja (pl. telepítések problémája), a közigazgatási, jogszolgáltatási intézményrendszerének átalakítása tekintetében. A bevezetés részletesen kitér a fontos elaborátum kiadásának fölöttébb érdekes, közel kilenc évtizedes múltra visszatekintő historiográfiájára, melyben meghatározó szerepet játszott a jogtörténész Baranyai Béla, aki 1921-ben megbízást kapott a kézirat publikálására, munkáját 1945-ben bekövetkezett halála után négy évtizeddel a kor kitűnő ismerője, Benczédi László folytatta, de korai halála megakadályozta annak lezárását. A jelenlegi forrásközlés alapját a Baranyai Béla hagyatékában fennmaradt tördelt korrektúra jelentette, mely a Justizplatz 1927. évi égésekor elpusztult, Baranyai által még használt eredeti példány helyett egy ahhoz filológiailag legközelebb álló, 18. század végi másolattal került összevetésre, szükség szerint korrekcióra, kiegészítésre. A szöveghű forrásközlést nagyon gazdag tartalmi jegyzetapparátus kíséri, és egy fölöttébb gazdag – részben Baranyai hagyatékán alapuló, részben új forrásfeltárás eredményeként megjelent, az *Einrichtungswerk* keletkezésével kapcsolatos dokumentumközlés – pl. I. Lipót instrukciója a Magyar Udvari Kancelláriához, Esterházy Pál nádor 1688-as berendezkedési tervezete, a tervezet készítésénél felhasznált olyan dokumentumok, mint pl. II. Ferdinánd és III. Ferdinánd alapításainak alapiratai, az 1681., 1688-as diéták protestánsokra vonatkozó törvénycikkei, a frissen visszafoglalásra kerülő területek felmérésének adatsorai, a tervezet vitájával kapcsolatos ülésjegyzőkönyvek és iratok.

Minthogy a forrásszövegekben használt rövidítések nem kerültek feloldásra, a kötetet egy nagyon részletes rövidítésjegyzék, a földrajzi nevek beazonosításokkal ellátott konkordancia-jegyzéke, rezümék, valamint részletes hely- és személynévmutató zárja.

A Kollonich Lipót győri püspök nevéhez fűződő *Einrichtungswerk* megjelentetése nem csak a hazai történetírás régi, nagy adóssága volt, de ez a kézikönyvszerűen használható forráskötet a tágabb közép-európai térség kora újkori múltjának vizsgálata szempontjából is nagy jelentőséggel bír, köszönet érte a sajtó alá rendező, szerkesztőknek, a kiadónak!

SZENDE KATALIN

In labore fructus. Jubileumi  
tanulmányok  
Győregyházmegye történetéből.  
Szerk. Nemes Gábor – Vajk  
Ádám.  
Győr, 2011.

A levéltárügy szempontjából az 1989-es rendszerváltás után az egyik legfontosabb változás az egyházi levéltárak megerősödése: szervezeti felépítésük megújulása és a restitúció révén az ott őrzött anyag jelentős mennyiségi bővülése volt. Ezek közül is kiemelkednek az észak-dunántúli katolikus egyházmegyek: Veszprém, Szombathely és Győr gyűjteményei. Nem kevésbé fontos a személyi feltételek jelentős javulása: egy kitűnően képzett fiatal levéltáros generáció színre lépése, akik friss lendülettel és erős szakmai elhivatottsággal vették kézbe a rájuk hagyományozott vagy újból átvett dokumentumok rendezését, feldolgozását és hozzáférhetővé tételét. Az itt bemutatott kötet két szerkesztője is ezek közé a fiatal levéltárosok közé tartozik, akik a generációváltás után Lukácsi Zoltán korábbi igazgatótól vették át a Győri Egyházmegyei Levéltár (GyEL) állományát.

Ezek a változások örömdetesen fellendítették az említett gyűjtemények, köztük a győri kutatósságát, nemcsak a szűkebb értelemben vett egyháztörténet, hanem a gazdaság-, társadalom-, politika-, művelődés- és településtörténet szempontjából is. A jelen kötet, amellyel a Győri Egyházmegyei Levéltár újjáalakulásának 10. évfordulóját köszöntik az intézmény munkatársai és kutatói, gazdag tárházát nyújtja mindazoknak a lehetséges kutatási irányoknak, amelyekhez a Levéltár állománya felhasználható. Több olyan tanulmányt is olvashatunk természetesen, amelyek az egyházmegye területén található más

levéltárak anyagával egészítik ki a Győrben található forrásokat. Mivel Sopron város és vármegye és az itt működött katolikus intézmények történetük teljes időszakában a győri egyházmegye területén helyezkedtek el és annak fennhatósága alá tartoztak, a kötet 24 tanulmányának többsége releváns a Soproni Szemle olvasói számára. (A szoros kapcsolatra utalnak a gyakori hivatkozások a Szemlében megjelent korábbi írásokra is.) Ismertetésemben elsőként mégis azt az írást emelem ki, amely a legtöbb új ismeretet közvetíti számunkra Sopron város- és egyháztörténetéről.

*Dominkovits Péter* tanulmánya Javadalmak – javadalmasok – patrónusok címmel a középkor óta Sopronban nagy számban működött oltáralapítványok kora újkori személyi vonatkozásait tekinti át. A Szent Mihály-dombon sétálva manapság is szembe tűnnek a Szentlélek, Szent Mihály vagy Halász utcában a környezetükből kiemelkedő, szépen helyreállított, gótikus és barokk jegyeket magukon hordozó javadalmas házak mint ennek az izgalmas egyház- és társadalomtörténeti jelenségnek az építészeti lenyomatai. (Legutóbb Dávid Ferenc tekintette át a beneficiumokat topográfiai szempontból a Magyar Vároستörténeti Atlasz soproni kötetében.) Dominkovits Péter gazdagon adatolt tanulmánya azt vizsgálja, hogyan alakult az – alapjában véve katolikus – oltáralapítványok működése az evangélikus városvezetés fénykorának számító, 1607 és 1650 közötti évtizedekben. A Soproni Levéltár kivételesen gazdag kora újkori anyagában fennmaradt kérvények alapján bemutatja, hogy Sopron tanácsa csak a javadalmak kisebb részét (a 25-ből mintegy 10-12 beneficiumot) használt fel, kegyúri jogával élve, evangélikus hitéleti és oktatási intézmények fenntartására, a többi továbbra is a katolikus klérus tagjai kapták meg. Míg azonban a középkorban a javadalmak elsősorban az alsópapság elemi megélhetését biztosították, addig a 17. század első felében, az uralkodó és a főrendek ajánlásával az egyházi középérték (kanonokok, prépostok), sőt esetenként más egyházmegyék püspökei nyerték el ezeket. A városvezetés tehát elsősorban saját kapcsolati tőkéjének gyarapítására használta fel a javadalmak feletti ellenőrzését, amit érzékenyen érintett a győri püspökök egyre erősödő beleszólási igénye. Felmerülhet az olvasóban, hogy vajon speciális soproni jelenségről van-e szó, vagy más településeken is ilyen jelentős volt az oltárjavadalmak szerepe? Egy adalékot a jelen kötetben is találhatunk: a Horváth Richárd által közölt 1486. évi oklevél (174–175. o.) a győri oltárigazgatóságok épületeinek adómentességéről intézkedve 16 patrocíniumot sorol fel, amelyek többségéhez feltehetően lakóépület is tartozott. A kérdés tehát országos szinten is feltétlenül további figyelmet érdemel.

A kötet írásai és szerzőik kutatásai a későbbiekben – a szerkesztők nem titkolt szándéka szerint – alapot adnak a Győri Püspökség történetének monografikus formában történő feldolgozásához is. Ezért az alábbiakban a tanulmányokat, a kötetben található sorrendtől eltérően, időrendbe állítva tekintem át, utalva lehetséges helyükre ebben a későbbi átfogó munkában.

Az eddigi kutatás egyik kevésbé feldolgozott területe volt az egyházmegye középkori története. *Vajk Ádám*, a GyEL igazgatója szerint ezt a hiányt a püspöki

életrajzok mentén lehet és kell pótolni, ezekből állhat össze majd a teljes kép. Kitűnő példát ad erre Kőszegi Miklós hivatalviselésének bemutatásával, aki az 1308 és 1336 közötti, politikailag igen kényes időszakban állt a püspökség élén. A Nyugat- és Dél-Dunántúl oligarcha családjának törvénytelen sarja, akinek egyszerre kellett állást foglalnia családjához, az uralkodóhoz és egyházmegyéjéhez fűződő viszonyában, egyre inkább ez utóbbi érdekeit helyezte előtérbe. Így került többször összeütközésbe Sopron városával, és ezért erősítette meg a fertőrákosi püspöki rezidenciát is.

Egy évszázaddal későbbi időszakba, a Zsigmond-korba vezet át C. Tóth Norbert írása, aki a győri nagy- és kisprépostok névsorát állította össze, több ponton helyesbítve az új forráskutatások alapján Bedy Vince 1938-ban megjelent munkáját. Horváth Richárd fentebb már idézett munkája szintén a források teljesebb ismeretéhez járul hozzá. Győr megye hatóságának általa összeállított és szintén a Győri Egyházmegyei Levéltár gondozásában, annak egyik első kiadványaként napvilágot látott okleveleit egészíti ki újabb 14 dokumentum közlésével. Mivel a győri püspökök egyúttal a megye örökös ispánjai is voltak, a vármegye középkori történetének ismerete fontos az egyházmegye múltjának feldolgozása szempontjából is.

A kötet talán legtöbb, a monográfia számára közvetlenül hasznosítható eredményét a kora újkori időszakra vonatkozó írásokban találhatjuk. Fazekas István a katolikus reform és megújulás kezdeteit tekinti át nagy ívű tanulmányában, az 1560-as évektől adatolható legkorábbi kísérletektől a 17. század első feléig, amikor az első látványosabb eredmények mutatkoztak. Ezek közé sorolható a befolyásos főurak vallásváltását megelőzően a papképzés és az iskolarendszer megújítása, amelyben a jezsuiták játszották a vezető szerepet. A rend győri megtelepedését és új kulturális programjuk megvalósításának első lépéseit Kádár Zsófia izgalmas elemzése mutatja be. (Ugyanő foglalkozott a rend soproni megjelenésének kezdeteivel is a Soproni Szemle 2011. évi 4. és 2012. évi 1. számaiban.) Árnyaltan ábrázolja a rend iskolaalapítását támogató és ellenző különböző érdekcsoportok képviselőit, ezen belül is a székeskáptalan megosztottságát, kitér a iskola céljait szolgáló ingatlanok megszerzése körüli bonyodalmakra, és elhelyezi az eseményeket a katolikus megújulás országos folyamataiban is.

A kora újkori győri egyházmegye és az országos közigazgatás történetének összefüggéséhez szolgál adalékokkal Frederik Federmayer pozsonyi történész összeállítása Nováki Andreasich Mátyás (1550–1616), a győri káptalan jegyzőjének életútjáról, aki az altárnokmesteri hivatalt is betöltötte és a magyar udvari kamara tanácsosa is volt. Szintén a reformáció és ellenreformáció időszakát vizsgálja egy helyi példa, a fertőszentmiklósi anyaegyházközség és filiái egymást követő, kezdetben evangélikus lelkészeinek majd katolikus plébánosainak időrendjében Horváth László több mint 200 év távlatában, 1576 és 1815 között. Fő forrását az egyházlátogatási jegyzőkönyvek jelentik. Ebbe a

korszakba illeszkedik Dominkovits Péter fentebb részletesen ismertetett tanulmánya is.

Az egyházmegye 18. századi történetét már nem a felekezeti küzdelmek, hanem az államhatalom támogatásával folytatott békés építkezés, szellemi és anyagi gyarapodás jellemzi. Ezzel együtt járt a források számának és részletességének növekedése is, amely alaposabb elemzéseket tesz lehetővé, ugyanakkor némileg megnehezíti az általánosítást. *Horváth Sándor* néprajzkutató a végrendeletek és hagyatéki leltárak segítségével hozza közel az olvasókhoz a 18. századi plébánosok mindennapjait és tárgyi környezetét. Kiemeli, hogy az alsópapság életmódjában a parasztságra, a polgárságra és a köznemességre jellemző vonások keveredtek, ugyanakkor megfigyelhető körükben az újdonságok, például a kávé bevezetése iránti fogékonyság is. A tárgyi és szellemi kultúrának egyaránt részét képező könyvállomány elemzését adja *Horváth József* mintaszerű tanulmánya Milkovics János pápóci prépost 1761-ben felvett könyvhagyatékáról. A függelékben közölt és tételelesen beazonosított lista alapján elhelyezi az egyházi középréteg képviselőjének könyvgyűjtési szokásait más kortárs egyházi és világi személyek magánkönyvtárának összefüggésében is.

Szintén ezzel a korszakkal kezd, és egészen napjainkig viszi el a győri egyházmegye horvát anyanyelvű kanonokjainak bemutatását *Johann Karall* köpcsényi (Kittsee) plébános, aki kitér a bemutatott klerikusok irodalmi tevékenységére is. A horvát nemzetiségű betelepülők szerepére az egyházmegye katolikus népességének fenntartásában és kiteljesítésében más tanulmányok (Fazekas I., Kádár Zs.) is rámutatnak. (Talán nemcsak a véletlen műve, hogy a kötet szerzői között is négyen viselik a Horváth családnevet?)

Az egyház oktatásban játszott, a középkortól hagyományosnak számító szerepét a 18–19. században két tanulmány tárgyalja. *Hudi József* a veszprém megyei, de a győri püspök birtokában levő Vaszar község katolikus népiskolájának történetét: iskolaépületét, tanítóit, és a tanítás színvonalát mutatja be 1711 és 1847 között. A záró dátumhoz illeszkedik *Kelemen István* sok szempontú elemzése a csepregi esperesi kerület tanügyi viszonyairól az 1840-es években, amely szintén az oktatás körülményeit, egyebek mellett az iskolák látogatottságát és a tanítók jövedelmeit mutatja be 24 elemi iskolában a GyEL ún. Régi iskolai anyaga segítségével. Ez az anyag bizonyára a tervezett monográfia megírásakor is fontos szerepet kap majd. A világi hívek szempontjából az iskolán túl a vallásos egyesületek is kulcsszerepet játszottak az egyének szocializációjában. Ezek történetét tárgyalja 1737 és 1950 között a püspökség székvárosában *Bana József*. Kitér az egyesületek tipológiájának és szervezetének általánosabb kérdéseire is, és megjegyzi, hogy a legintenzívebb egyesületi életről az izraelita felekezet esetében tudósítanak a források. A társasági- és közéletben is élénken részt vett Ebenhöch Ferenc koroncói plébános és győri kanonok is. Életútjáról és a Dunaföldvárról Sopronba költözött rokonaihoz, a Jéhn családhoz fűződő viszonyáról *Katona Csaba* közöl adatokat.

A művelődéstörténet sajátos aspektusát mutatja be Székely Zoltán művészet-történész tanulmánya az I. Ferenc király gyászünnepére a győri székesegyházban felállított gyászemlévény, *castrum doloris*, képi ábrázolásának és leírásának együttes elemzésével. A művészeti vonatkozásokon túl figyelmet érdemel a hatalom, az egyház és a hívek egységének megerősítésére irányuló szándék az alkotás kialakításában.

Az egyházmegye 20. századi történetére vonatkozó tanulmányokban a politikatörténeti vonatkozások dominálnak. Soós Viktor Attila Apor Vilmos győri és Mindszenty József veszprémi püspök kapcsolatát és politikai állásfoglalását mutatja be, nemcsak közös hivatalviselésük (1944/45) idején, hanem az azt megelőző időszakban is. Balogh Margit Apor Vilmos utódja, Papp Kálmán győri megyéspüspök (korábban soproni plébános) szerepét elemzi az egyház számára válságos 1948-as esztendőben, amikor az egyházi iskolák államosításáról folytatott tárgyalások tétje messze túlmutatott a győri egyházmegye határain. Ugyanezt az időszakot mutatja be más szemszögből Perger Gyula írása, amelynek témája egy általa önálló kötetben teljes terjedelmében is közreadott forrás, az 1950-ben szerkesztett Mária-enciklopédia. A római *Centro Mariano Internazionale* felhívására az egyházmegyei plébánosok által összeállított, a helyi Mária-kultusz történetére és korabeli gyakorlatára vonatkozó, 18–20. századi adatokat tartalmazó forrás keletkezése idejének egyházpolitikájáról is tanulságos képet ad.

A fentiekén kívül tartalmaz a kötet az egyházmegye történetéhez nem kapcsolódó, de szintén a győri egyházi intézmények gyűjteményeit hasznosító további tanulmányokat is. Nemes Gábor, a kötet egyik szerkesztője egy izgalmas új felfedezést, Verancsics Antal kiváló humanista, esztergomi érseknek a levéltári anyag rendezése közben megtalált irathagyatékát mutatja be. Lukácsi Zoltán írása egy egészen más szempontból figyelemre méltó személyiségről szól: Hany Istók megtalálásának és megkeresztelésének legendás elemeit veszi kritikai vizsgálat alá a kapuvári plébánia szintén a GyEL-ban őrzött régi iratanyaga és anyakönyve segítségével. Krisch András egy ismeretlen győri futár 1809-ről szóló naplóját közli, amely a Győri Egyházmegyei Kincstár és Könyvtár gyűjteményében maradt fenn. További két írás nem egyes személyekhez, hanem településtörténeti kérdésekhez kapcsolódik. Ábrahám Imre Nyúl község 14–17. századi történeti földrajzát, helynév- és személynév-anyagát mutatja be, míg Néma Sándor a Nagybarát és Kisbarát közti határ (ma mindkettő Győrújbarát része) 340 éven keresztül vitatott szakaszát rekonstruálja okleveles és térképi források segítségével. Mindkét tanulmány értékes módszertani tanulságokkal is szolgál, elsősorban a határhasználat folyamatosságáról, ami még olyan esetekben is kimutatható, amikor a szóban forgó dűlőkhöz tartozó eredeti települések időközben elpusztultak.

A kötet összességében sokirányú szellemi kirándulásra invitál Győregyházmegye településeinek, jeles személyiségeinek és névtelen klerikusainak, egyházainak és iskoláinak múltjába. Az olvasók *elégedetten vehetik*

*kézbe* a nagyon gondosan szerkesztett, szép kiállítású kötetben a levéltárosok és kutatók odaadással és örömmel végzett munkájának érett gyümölcsét.



## E SZÁMUNK SZERZŐI

Andrássy Péter ny. középiskolai tanár, 9400 Sopron, Lehár Ferenc utca 63/b

Csiszár Attila néprajzkutató, Soproni Múzeum, 9400 Sopron, Pf. 68.

Dominkovits Péter levéltárigazgató, Soproni Levéltár, 9400 Sopron, Pf. 82.

Domonkos Ottó néprajzkutató, ny. múzeumigazgató, Soproni Múzeum,  
9400 Sopron, Pf. 68.

Franta Dezső restaurátorművész, 8071 Magyaralmás, Fő u. 26.

Hegedűs Elemér ny. honvéd alezredes, 9400 Sopron, Csengery utca 85.

Józan Tibor elnök, Soproni Városszépítő Egyesület, 9400 Sopron, Új u. 4.

Szende Katalin egy. docens, Közép-Európai Egyetem Középkortudományi  
Tanszék,  
1051 Budapest, Nádor u. 9.

Szilárdfy Zoltán művészettörténész, c. esperes, 1073 Budapest, Barcsay u. 16.

Tárkányi Sándor műemlékfelügyelő, 9400 Sopron, Új u. 16.



2. kép. „A szegény asszony fillérje”. Olajfestmény a soproni templomi perselyláda fedelén.  
(17. század második fele)